

מדריך לזיהוי קורבנות עבדות ועבודת כפייה

משרד המשפטים, המרכז להגירה בינלאומית ולקליטה
וג'וינט ישראל

מדריך לזיהוי קורבנות עבודות ועבודת כפייה

מבוסס על סדנאות זיהוי קורבנות סחר בבני אדם,
עבודות ועבודת כפייה

יוזמה משותפת של היחידה לתיאום המאבק בסחר בבני אדם,
משרד המשפטים והמרכז להגירה בינלאומית ולקליטה,
ג'וינט ישראל, במימון האיחוד האירופי

תודות לעוסקים במלאכה:

יחידת תיאום המאבק בסחר בבני אדם, משרד המשפטים

עו"ד רחל גרשוני - מתאמת המאבק בסחר בבני אדם

עו"ד ד"ר מירב שמואלי

עו"ד דנה ביטן

יעל רלוי

חן זורע

איילת דהאן

ידידה ג'ייקובס

מנכ"ל הועד למלחמה באיידס, לשעבר יועץ משפטי ב"קו לעובד"

עו"ד ד"ר יובל לבנת

עורכת

עו"ד טל רביב

מנהלת תחום הכשרה ופיתוח, תוכנית חותם, מיסוד ג'וינט ישראל

ד"ר אתוש קסלר

המרכז להגירה בינלאומית ולקליטה, מיסוד ג'וינט ישראל

אילן כהן

זהבה טיספי

עו"ד דניאלה ינאי

חיה-מרגריטה גורודניצקי-בוגומולני

העמדות המובאות בפרסום זה אינן משקפות בהכרח את עמדת האיחוד האירופי

The views expressed in this publication do not necessarily reflect the views of the European Commission.

עו"ד טל רביב

מאיה נאור

פנינה נחמיאס, ג'וינט ישראל

זהבה טיספי, המרכז להגירה בינלאומית ולקליטה

סימונה דוד, ג'וינט ישראל

טוביה מנדלסון, ג'וינט ישראל

עורכת:

עריכה לשונית:

עיצוב והפקה:

הכנה לדפוס:

מנהל ההוצאה לאור:

סדר הדברים

- 5 דברי פתיחה / אילן כהן
- 5 הקדמה / עו"ד ד"ר מירב שמואלי
- 6 פתח דבר - למה ומה במדריך / עו"ד טל רביב
- 9 עבדות "ישנה" ועבדות "מודרנית" / עו"ד ד"ר יובל לבנת
- 12 עבדות וסחר בבני אדם במשפט הבינלאומי / עו"ד ד"ר יובל לבנת
- 15 היחס לעבד במשפט העברי / עו"ד ד"ר מיכאל ויגודה
- 17 שלילת חירות חמורה - מקרים להמחשה ממדינות אחרות / עו"ד רחל גרשוני
- 25 טיפול מדינת ישראל בסחר לעבדות, בעבדות ובעבודת כפייה / עו"ד רחל גרשוני
- 29 חקיקה ישראלית בנושא סחר ועבדות / עו"ד ד"ר יובל לבנת
- 32 פסיקה ישראלית עכשווית בעבירות העבדות, עבודת הכפייה והעושק / עו"ד טל רביב
- 38 מי הם הקורבנות, וכיצד מזהים אותם / עו"ד רחל גרשוני
- 44 סחר ועבדות מודרנית - השלכות נפשיות בקורבנות / ד"ר עידו לוריא
- 48 רב שיח לניתוח מקרה אמיתי להמחשה: המקרה של א' מהודו
- 52 תרגיל לקורא: מקרי בוחן בתחומי הסיעוד והחקלאות
נספחים
- 55 נספח א': פרוטוקול למניעה, לדיכוי ולהענשה על סחר בבני אדם, בעיקר נשים וילדים, המשלים את אמנת האומות המאוחדות נגד פשע מאורגן חוצה גבולות (כתבי אמנה 1529)
- 64 נספח ב': "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים" - הזיכרון והמשפט, עו"ד ד"ר מיכאל ויגודה, פרשת השבוע, פרשת בא, תשס"ד, גליון מס' 154
- 68 נספח ג': חוק איסור סחר בבני אדם (תיקוני חקיקה), התשס"ז - 2006
- 73 נספח ד': החידושים המרכזיים בחוק איסור סחר בבני אדם - עו"ד רחל גרשוני
- 84 נספח ה': זיהוי קורבנות: עלון כיס, משרד המשפטים, CIIMI-ג'וינט ישראל והאיחוד האירופי

דברי פתיחה

אילן כהן, מנהל עמותת המרכז להגירה בינלאומית ולקליטה (CIMI) מטעם ג'וינט ישראל

הנני מתכבד להציג בפניכם את המדריך בנושא זיהוי קורבנות עבירות סחר בבני אדם, עבדות ועבודת כפייה. חוברת זו הינה המשך של ימי הכשרות בנושא זה אשר התקיימו בשנים 2009-2011 בעבור נציגי ממשלה וארגונים חברתיים הבאים במגע עם אוכלוסיית מהגרי עבודה, הפגיעה לתופעות של סחר ועבדות מודרנית.

מטרת החוברת הינה לאגוד את הידע אשר נבנה והועבר בימי ההכשרות ולהפיצו בקרב גופים ונציגים רבים אחרים, במטרה לייצר "מגיפה", מגיפת מידע, אשר תביא למודעות גוברת בקרב אנשים הבאים במגע עם אוכלוסיית מהגרי העבודה.

מדריך זה הינו תוצר שיתוף פעולה בין יחידת תיאום המאבק בסחר בבני אדם במשרד המשפטים, עמותת המרכז להגירה בינלאומית ולקליטה (CIMI) מטעם ג'וינט ישראל ועו"ד טל רביב, ובמימון של האיחוד האירופי.

אני מקווה כי מדריך זה ישמש אתכם ככלי עזר בזיהוי קורבנות עבירות סחר בבני אדם, עבדות ועבודת כפייה, והתמצעות בעבודתכם.

הקדמה

עו"ד ד"ר מירב שמואלי, משרד המשפטים

תופעת הסחר בבני אדם, "העבדות המודרנית", כוללת מגוון התנהגויות שהמשותף להן הוא ההתייחסות אל בני-אדם כאל מכשירי עבודה, תוך פגיעה בכבודם, ביטול רצונם החופשי ושליטת האנושיות שלהם.

אף כי מושקעים משאבים רבים במאמץ העולמי למיגור תופעה זו, נראה כי **מספר הקורבנות המזוהים עדיין נמוך מאוד**. כך למשל, בשנת 2013 זוהו בעולם כ- **40,000** קורבנות סחר בבני אדם, עבדות ועבודת כפייה, בעוד שעל פי הערכות, ישנם כ- **27 מיליון** קורבנות כאלה. השגריר המיוחד למאבק בסחר בבני אדם במחלקת המדינה של ארה"ב, מר Luis CdeBaca, התייחס לפער הזה בין המספרים ואמר:

"That means we're bringing to light only a mere fraction of those who are exploited in modern slavery. That number, and the millions who remain unidentified, are the numbers that deserve our focus".¹

גם במדינת ישראל, זיהוי קורבנות העבדות המודרנית - שהוא תנאי מקדמי לאכיפה ולסיוע - נותר אתגר גדול אף בחלוף כשמונה שנים מאז נחקק חוק איסור סחר בבני אדם. הקושי לזהות את קורבנות הסחר, העבדות ועבודת הכפייה נובע מסיבות שונות ובהן העובדה שברוב המקרים מדובר באנשים שהם זרים במדינה בה הם מנוצלים, שהם חוששים מהרשויות, שהם אינם יודעים למי לפנות ושלעתים הם כלל אינם רואים בעצמם קורבנות. אנשים אלה אינם נוטים להתלונן על ניצול שחוו, או לעזוב את המעסיק המתעלל, למרות שבדרך כלל אין הם כלואים מאחורי סורג ובריח. לכן, כדי לזהות אדם כקורבן עבדות יש צורך בידע מוקדם, בעיניים פקוחות ובאוזניים כרויות, ברגישות תרבותית וביכולת "לקרוא בין השורות". לשם כך נדרש לימוד מעמיק.

למטרה זו התקיימו לפני מספר שנים סדנאות מיוחדות לזיהוי קורבנות סחר, עבדות ועבודת כפייה, בהן השתתפו גורמים רבים הבאים במגע עם קורבנות או קורבנות פוטנציאליים. חוברת זו מאגדת את החומרים שהועברו בסדנאות הזיהוי, וזאת כדי שגם קהלים שלא השתתפו בסדנאות הנ"ל יוכלו לקחת חלק במאמץ המתמשך למיגור העבדות המודרנית.

אני מודה למרכז להגירה בינלאומית ולקליטה על שיתוף פעולה מתמשך ופורה עם יחידת תיאום המאבק בסחר בבני אדם; לד"ר יובל לבנת וד"ר אתוש קסלר אשר לקחו חלק דומיננטי בהובלת הסדנאות עליהן מבוססת חוברת זו; לעו"ד טל רביב אשר ערכה את החומרים במקצועיות רבה; ולעו"ד רחל גרשוני, מתאמת המאבק בסחר בבני אדם החל מהימים הראשונים בהם נדרשה מדינת ישראל לתופעה, על תרומתה ליצירת התשתית המשפטית והמנהלית של המאבק בסחר בבני אדם בישראל.

1 ההקדמה לדו"ח מחלקת המדינה האמריקאית על סחר בבני אדם לשנת 2013

למה ומה במדריך

עו"ד טל רביב, עורכת המדריך

מדינת ישראל פועלת למיגור תופעות העבדות ועבודת הכפייה במגוון מישורים. על מנת שקורבנות עבדות וניצול ינצלו וישוקמו ומנצליהם יענשו, יש צורך לזהות קורבנות אלה. זאת, בין אם על ידי גורמי אכיפה האמונים על הנושא או על ידי גורמים אחרים הבאים במגע אקראי עם קורבנות פוטנציאליים ויכולים להפנות את הטיפול לגורמים המתאימים.

על מנת להגדיל את מקרי הזיהוי, קיימו בשנים 2011-2009 היחידה לתיאום המאבק בסחר בבני אדם במשרד המשפטים והמרכז הישראלי להגירה בינלאומית ולקליטה, סדרת סדנאות לזיהוי קורבנות עבדות. הסדנאות כללו שורה של הרצאות מאת טובי המומחים, וסיפקו למשתתפים רקע תיאורטי לצד מידע מעשי ודוגמאות מן השטח. בהמשך הוחלט להעלות הרצאות אלה על הכתב, תוך הוספת העדכונים הנחוצים. התוצאה היא מדריך זה. תקוותנו היא כי המדריך יסייע לקוראים להבין מהי התופעה ולפקוח עיניים לאיתור קורבנות אפשריים.

במדריך סיכומי הרצאות, רבי שיח ותרגולים מן הסדנאות, וכן סקירה חדשה אשר נכתבה עבור המדריך בשל השינויים שהתחוללו בינתיים. כמו כן מצורפים כנספחים מסמכים שונים המוסיפים מידע וכלים לזיהוי קורבנות.

בשל אופיו האקלקטי של המדריך והעובדה כי כל פרק הוצג בהרצאה או נכתב על ידי מומחה אחר, קיימת במדריך מידה מסוימת של גיוון מבחינת אורך ורמת פירוט. המדריך מכיל את דבריהם של מומחים שונים, במגוון נושאים, ועל כן, מדי פעם מופיע רעיון אחד בהקשרים שונים. כמו כן שפת המדריך, למרות עריכתו מן המדובר אל הכתוב, קרובה עד כמה שניתן לשפה בה השתמשו הדוברים בהרצאותיהם.

על מנת להקל על הקריאה הוספו תקצירי הפרקים להקדמה זו, ואף לכל פרק ופרק.

קריאה נעימה ומועילה.

להלן תקציר עיקרי הדברים, על פי סדר הופעתם במדריך:

עו"ד ד"ר יובל לבנת: "עבדות ישנה" ו"עבדות מודרנית"

על אף האיסור המשפטי על עבדות בעידן המודרני, העבדות קיימת בקרבנו גם היום. מיליוני בני אדם ברחבי העולם מוחזקים בתנאי ניצול קשים, כאשר האדם המנצל שולט בחייהם ובמעשיהם ומפיק מכך תועלת כלכלית. על כן ניתן לומר כי העבדות לא פסה מן העולם, אלא רק שינתה את צורתה בעוד מטרותיה ותוצאותיה קרובות מאד לאלו של העבדות הקלאסית.

עו"ד ד"ר יובל לבנת: עבדות וסחר בבני אדם במשפט הבינלאומי

המשפט הבינלאומי אוסר באופן מוחלט עבדות וסחר בבני אדם. מדינת ישראל מחויבת אף היא למגר תופעות אלה ועל כן אימצה סעיפים מתאימים בחוק העונשין ומחוצה לו. בהתאם לפרוטוקול פלרמו, שמדינת ישראל היא צד לו, אין להסתפק רק באכיפה אלא גם לנקוט באמצעי מניעה ולספק הגנה ושיקום לקורבנות הסחר בבני אדם.

עו"ד ד"ר מיכאל ויגודה: היחס לעבד במשפט העברי

בעת העתיקה, כאשר סחר בבני אדם, שימוש בעבדים ושעבוד שבויים היו תופעות שגרתיות, בא המקרא העברי ובגישה מהפכנית לתקופתו קבע סייגים לתופעות אלה ולשימוש בבני אדם כאילו היו חפץ וקניין. המקרא קובע הנחיות ברורות האוסרות גניבה וסחר בבני אדם, מבטלות למעשה את קיומו של עבד עברי נטול זכויות ומסייגות את השימוש בעבדים בכלל. זיכרון יציאת מצרים, יציאה מעבדות לחירות, מחייב אף הוא את עם ישראל למגר תופעה זו מקרבו.

עו"ד רחל גרשוני: שלילת חירות חמורה - מקרים להמחשה ממדינות אחרות

בפרק זה נסקרים פסקי-דין בולטים מהעולם, המסייעים לנו להבין את הנסיבות המולידות עבדות ועבודת כפייה. מהמקרים הללו ניתן ללמוד על מצבים המתאימים לעבירות של שלילת חירות חמורה, על ראיות נסיבתיות שעשויות להצביע על התקיימות עבירות כאלה, ועל התנהגויות אופייניות של הקורבנות.

עו"ד רחל גרשוני: טיפול מדינת ישראל בסחר לעבדות, בעבדות ובעבודת כפייה

הפרק מתאר את תגובת מדינת ישראל לתופעת הסחר בבני אדם, במישורים שונים. הוא מתייחס להתמודדות עם תופעת הסחר בנשים למטרת זנות, ולפעילות שבאה לאחר מכן, בהקשר לסחר למטרות עבדות ועבודת כפייה. הפרק מפרט גם פעילויות שמטרתן למנוע "אקלים נוח" להיווצרות סחר בבני אדם בישראל.

עו"ד ד"ר יובל לבנת: חקיקה ישראלית בנושא סחר ועבדות

החוק הפלילי בישראל קובע מדרג עבירות הקשורות בשלילת חירות חמורה. היתרון בקיומו של מדרג זה הוא בכך ששורת עבירות זו יכולה לענות לקשת רחבה של מקרי ניצול חמורים יותר וחמורים פחות ושאם לאחר חקירה נמצא כי אין ראיות להעמדה לדין בעבירת סחר בבני אדם או עבדות - עדיין עשויות להימצא ראיות לעבירות אחרות, חמורות פחות.

עו"ד טל רביב: פסיקה ישראלית עכשווית בעבירות העבדות, עבודת הכפייה והעושק

הפסיקה בישראל בנושאי עבדות, עבודת כפייה ועושק, מאז תיקון החוק ב-2006, עדיין בחיתוליה, אך כבר כעת, משמשת עבירת העבדות לצורך העמדה לדין במגוון רחב של נסיבות קשות, דבר המעיד על נחיצותה במציאות העכשווית. עד כה ניתנו שני פסקי דין מפורטים המהווים ראשית פרשנות שיפוטית לעבירה זו.

מספר התיקים, המצומצם, המוזכר בסקירה זו, מאפשר מבט אל מדרג השליטה והניצול בין עבירת העבדות הקשה ביותר לבין עבירות עבודת כפייה ועושק בהן רמת השליטה בחיי הקורבן נמוכה יותר.

עו"ד רחל גרשוני: מיהם הקורבנות וכיצד מזהים אותם

הפרק מנתח את מאפייני קורבנות הסחר בבני אדם, העבדות ועבודת הכפייה. הפרק ממחיש כיצד התנהגות קורבן העבירה, הזר, עלולה שלא לעמוד בקנה אחד עם הציפיות התרבותיות שלנו כישראלים, עובדה העלולה להקשות על זיהויו כקורבן. הפרק ממשיך ומפרט את נוהל הזיהוי לקורבנות עבדות ועבודת כפייה, אשר פותח ע"י ממשלת ישראל.

ד"ר עדו לוריא: סחר ועבדות מודרנית - השלכות נפשיות בקורבנות

לסחר בבני אדם ולהחזקה בתנאי עבדות עלולות להיות השפעות מרחיקות לכת על בריאותם הנפשית של הקורבנות ועל תפקודם גם לאחר ששוחררו. קיימת אפשרות להשלכות פסיכיאטריות, וכן להשפעות פסיכולוגיות שונות. לאבחון ההשלכות הנפשיות חשיבות רבה במתן הסיוע הראוי לשיקום הקורבן וכן על מנת ליצור קשר חיובי למטרות גביית עדות או טיפול בבקשת מקלט. גילוי סבלנות והבנה כלפי אפשרויות של חרדה, בלבול או שכחה מצד הקורבן וכן מתן סיוע נפשי ורפואי, הגנה פיזית ותמיכה בקיום היומיומי יסייעו לקורבן להתמודד עם הטראומות אותן חווה.

רב שיח: ניתוח מקרה אמיתי להמחשה: המקרה של א' מהודו

מקרה זה ממחיש את נקודות המבט השונות, המיומנויות השונות ודרכי העבודה השונות של כל אחד מן הגורמים המטפלים בתלונת קורבן העבדות, אשר הובילו בסופו של דבר, במקרה זה, גם למסקנות שונות לגבי השאלה האם נעברה עבירת החזקה בתנאי עבדות. זאת אף כי כל גוף פעל כשורה ובמסגרת סמכותו. הבדלי גישה בשאלת מהות העבירה שנעברה, אינם פוגעים ביכולת הגורמים השונים לשתף פעולה ולסייע לקורבן. מקרה זה אף ממחיש את הקושי בזיהוי קורבן העבדות ואת הקושי בביסוס תיק פלילי נגד המעסיק.

תרגול לקורא: מקרי בוחן בתחומי הסיעוד והחקלאות

במהלך הסדנאות עליהן מבוסס מדריך זה, התבקשו המשתתפים לדון, בקבוצות, בשני מקרים היפותטיים על מנת לבחון את הבנתם מהן עבדות ועבודת כפייה, ומורכבות זיהוין. מדובר בשני מקרים דמיוניים המבוססים על מספר מקרים אמיתיים. קוראי המדריך מוזמנים אף הם לבחון את הבנתם באמצעות קריאת המקרים ומענה על השאלות המצורפות.

"עבדות ישנה" ו"עבדות מודרנית"

עו"ד ד"ר יובל לבנת²

כיום מקובל לדבר על תופעת "העבדות מודרנית". בהרצאה זו מוצגים ההבדלים בין עבדות מודרנית ועבדות ישנה או עבדות קלאסית (כאשר הכוונה לעבדות מהסוג שחוו עבדים ממוצא אפריקאי בדרום ארצות הברית לפני מלחמת האזרחים). מי שכתב על כך באופן מעניין הוא סוציולוג בשם קווין ביילס.³ התזה של ביילס הינה שהעבדות לא פסה מן העולם, היא פשוט שינתה צורה. הוא מגדיר עבדות כ"שליטה מוחלטת של אדם אחד על אדם אחר לצורך ניצול כלכלי".⁴ לכך ניתן להוסיף גם ניצול מיני. ביילס ממשיך וטוען שעל פי הגדרה זו ישנם כיום בעולם מיליונים של עבדים.

עבדות חוקית לעומת עבדות שאינה חוקית

אחד ההבדלים בין עבדות קלאסית לעבדות מודרנית הינו, שהעבדות הקלאסית הייתה חוקית. אכן, בעבר יכול היה אדם להיות "בעלים" של אדם אחר, במובן המשפטי-קנייני. פירושו של דבר היה שהאדם האחד יכול היה לבצע עסקאות קנייניות באדם השני: הוא יכול היה למכור אותו לאחר, להשכיר אותו, למשכן אותו, לתת אותו במתנה. הייתה לו גם שליטה על אותו אדם: הוא היה יכול להורות לו לעבוד מספר רב של שעות (חוקי העבודה לא חלו על עבד, כפי שהם לא חלים היום על בעל חיים). מערכת המשפט לא רק הכירה בחוקיות הפרקטיקה, אלא גם קבעה כללים משפטיים ש"יתחזקו" אותה. למשל, בחלק מהמדינות היה מרשם עבדים (ממש כמו שרושמים דירה בטאבו), כדי להגביר את הוודאות. ניתן היה להגיש תביעות בגין הפרת חוזים למכירת עבדים. במקרה של עבד שברח - ניתן היה לפנות אל השריף ולבקש שיסייע באיתור העבד הנמלט והחזרתו לבעליו (חלק מהחיכוך בין דרום ארה"ב לצפון היה סביב הימלטות עבדים לצפון, ושאלת "הסגרתם" או אי הסגרתם לדרום).

כיום, עבדות הינה בלתי חוקית בכל מקום בעולם, ואין עוד בעלות משפטית מוכרת על בני אדם. כאשר בני אדם רוכשים עבדים כיום, הם אינם מבקשים קבלה או אישור בדבר בעלות (למעשה ההיפך הוא הנכון: הם מנסחים "חוזי עבודה" עם העובדים על מנת להטעות - הן את העבד והן את המדינה). לכאורה, זהו שינוי חיובי. ואולם, טוען ביילס, חרף האיסור דה יורה על החזקת עבדים, הרי שדה פקטו עבדות (במובן של "שליטה מוחלטת" על האחר) מתקיימת בעולם. יתרה מכך, ממשיך ביילס וטוען, מבחינות מסוימות מצב העבדים בעולם המודרני גרוע יותר ממצבם של עבדים בעבר.

כיום, מחזיקי העבדים משיגים שליטה על העבדים לא על-ידי שימוש בכלים משפטיים אשר קובעים מיהם "עבדים", ומיהם "לא עבדים" אשר יש להם פוטנציאל להיות בעלי עבדים, אלא תוך שימוש באלימות (לרבות איומים) או ניצול מצוקה.

שעבוד חובות

אחת מהדרכים להשיג שליטה על אנשים בעידן המודרני הינה "שעבוד חובות" (debt bondage). הסוחר טוען כנגד הקורבן, שהוא הוציא הוצאות כספיות שונות כדי להביא לישראל ולצורך כלכלתו (בד"כ מדובר באמירה לא נכונה, או בסכומים "מנופחים"), וכי על הקורבן להשיב את החוב בעבודה. השיטה הזו של שליטה באמצעות שעבוד חובות הייתה מוכרת מאוד בישראל בתחום הסחר בנשים למטרות זנות.

2 ד"ר יובל לבנת הוא עו"ד ומרצה למשפטים. בעבר העניק סיוע משפטי למהגרי עבודה במסגרת עבודתו כיועץ משפטי באירגון "קו לעובד" ולפליטים ולמבקשי מקלט במסגרת עבודתו בקליניקה לזכויות פליטים באוניברסיטת תל אביב. היום משמש כמנכ"ל הוועד למלחמה באיידס, וכן כמנחה האקדמי של הקליניקה לזכויות פליטים באוניברסיטת תל אביב

3 Bales, Kevin. (1999). *Disposable People: New Slavery in the Global Economy*. University of California Press

4 שם בעמוד 6

סוחר הנשים היה אומר לאשה הנסחרת כי עליה להחזיר את "חוב" קנייתה והבאתה לישראל, ולכן עליה "לעבוד" בלי לקבל תשלום עד להחזרת ה"חוב", אותו למעשה לא ניתן היה להשיב, עקב "קנסות" שרירותיים שהסוחר היה מטיל על האישה-הקורבן, וריביות רצחניות על הסכום המקורי.

כאשר מדובר במהגרי עבודה בישראל, רובם ככולם מגיעים לאחר ששילמו "דמי תיווך" גבוהים (הנגבים מהם בניגוד לחוק הישראלי⁵), תמורת נטילת הלוואות בשוק האפור בריבית קצוצה. במדינות שונות - אי החזרת החוב בזמן למלווה מהשוק האפור מעמידה את חייהם של בני משפחת הלווה בסכנה. במקרים כאלה, המעסיקים הישראליים מנצלים לעתים את המצוקה הכלכלית הזו של העובדים כדי להחזיקם בתנאי עבדות. אכן, המעסיק בישראל אינו האדם שגבה דמי תיווך גבוהים או הלווה כסף בתנאים בעייתיים, אולם הוא יודע שקיימת מצוקה שניתן לנצל, ולמרבה הצער לא מעט מעסיקים ישראלים אמנם מנצלים את העובדים בדרך זו, ומשיגים ביחס אליהם שליטה באמצעות ניצול מצוקתם הכלכלית, שנובעת מההלוואה שנטלו מהשוק האפור בארצם. כאמור, זוהי שליטה ללא שימוש בכלים משפטיים של קניין אלא תוך ניצול מצוקה.

הנקודה שמדגיש ביילס היא שלמחזיק העבדים המודרני יש את כל (או כמעט כל) היתרונות של בעלות, למרות שאין לו בעלות משפטית על העבד. למעשה, היעדר הבעלות המשפטית הנו, לעתים, בבחינת יתרון למחזיק העבדים המודרני, שכן כך הוא משיג שליטה ללא כל חיוב לשאת באחריות למה שבבעלותו. משמע, לא אחריות כלפי העבד עצמו, ולא אחריות כלפי צדדים שלישיים.

סיוע מגורמי הממסד

עוד מציין ביילס, שלמרות שהוצאת העבדות מחוץ לחוק פירושה לכאורה שבעל העבדים אינו זכאי לסיוע ממסדי בקשר להחזקת העבדים (למשל: אינו זכאי לפנות לשריף אם העבד ברח), הרי שבכל זאת קורה שגם כיום גורמי אכיפת החוק מסייעים לבעלי העבדים באופן לא פורמלי ולעתים לא מכוון. המקרה הבוטה ביותר הוא, כמובן, שוחד. אבל קיימים גם מקרים אחרים. לדוגמה, מה קורה כאשר שוטרים מגיעים ל"מכוני ליווי" כלקוחות? זה מעביר מסר בעיני הנשים המועסקות או מוחזקות במקום, שאין להן למי לפנות. בעבר היה גם מקובל שקורבנות הסחר לזנות היו נעצרות בגין שהיה בלתי חוקית ומגורשות מן הארץ. מקרים סבוכים יותר הם כאשר ישנם כללים משפטיים אשר אינם מתירים עבדות, אך יוצרים "אקלים נוח" לעבדות. למשל: הסדר הכבילה אשר חייב עובד זר להישאר ולעבוד אצל מעסיק מסוים.

עלות ורווחיות "העבד הקלאסי" וה"עבד המודרני"

ביילס מדגיש את ההבדל המהותי בעלות וברווחיות של "עבד קלאסי" לעומת העלות והרווחיות של "עבד מודרני". בעבר, רכישת עבד הייתה בבחינת השקעה כלכלית רצינית. עבד עלה בשנת 1850 במדינות דרום ארה"ב בין \$1,000 ל-\$1,800, שווה ערך ל-\$40,000 עד \$80,000 כיום. הרווחיות של עבד באותם ימים הייתה מתונה, כ- 5% בשנה. עבדים ספגו לא אחת יחס ברוטלי מצד אדוניהם כדי לשמר את השליטה עליהם, אך הם גם הוכרו כהשקעה חשובה.

כיום יש היצף של עבדים (ועבדים פוטנציאליים). הדבר גרם לכך שמחירו של עבד מודרני ירד באופן דרסטי, והרווח שהאדון מפיק על גבו עלה פלאים. משך תקופת העבדות הממוצעת ירד, ושאלת הבעלות המשפטית הפכה ללא רלוונטית. אין חשיבות של ממש להגן על הבעלות ארוכת הטווח של האדון בעבד, שכן תמיד יוכל להשיג עבד חלופי בזול.

ואכן, כיום רוב העבדים הם "זמניים". חלקם משועבדים לחודשים ספורים (אף כי יתכן בהחלט שהם עוברים מאדון אחד לאדון שני וכן הלאה, במשך שנים ארוכות). לא יעיל מבחינה כלכלית להחזיק בעבד כאשר הוא לא נחוץ באופן מיידי. בנסיבות אלה, אין כל סיבה להשקיע בטיפול רפואי בעבד המודרני - עדיף להיפטר ממנו - כי ההשקעה היא לטווח קצר ולא לטווח ארוך. באופן דומה, ילדים או זקנים הם בבחינת נטל הפוגע בהכנסות מחזיק העבדים. על כן, שפחה מודרנית שנכנסת להריון - המעסיק יפטר מהילד או על דרך של דרישה שתעבור הפלה או על דרך של שחרור השפחה (אם לא משתלם לו אפילו לשלם עבור ההפלה). בעבר

5 תקנות שירות התעסוקה, תשלומים ממבקש עבודה בקשר לתיווך התשס"ו, 2006. (הערת יחידת תיאום המאבק בסחר בבני אדם: יש לציין כי מאז שניתנה הרצאתו של ד"ר לבנת, הוגברה פעילות מדינת ישראל בהקשר לדמי התיווך: הן בהגבלת גביית דמי התיווך במסגרת הסכמים בילטרליים עם מדינות המוצא של העובדים הזרים, והן באכיפה משטרתית כלפי מי שגובה דמי תיווך אסורים)

היה לבעל העבדים אינטרס לעודד ילודה, כי גם הילדים היו הופכים לעבדיו; כיום, לעומת זאת, אפשר להשיג עבד בזול בכל רגע נתון, ואין סיבה לשאת בעלות ההריון וגידול הילד.

מדוע מספר העבדים הפוטנציאליים גבוה כל כך?

ישנן מספר סיבות לעליה הדרסטית במספר העבדים הפוטנציאליים. השתיים העיקריות הן גידול האוכלוסין והגלובליזציה.

גידול אוכלוסין - למרות חולי ורעב, אוכלוסיית "העולם השלישי" גדלה מאוד בעשורים האחרונים. מאז 1945 אוכלוסיית העולם שילשה את עצמה, וגדלה בעיקר בעולם השלישי; במדינות מתפתחות (לדוגמה, סרי לנקה) כמחצית מן האוכלוסייה מתחת לגיל 15. חלק גדול מהאוכלוסייה מוצא עצמו מובטל, או חסר אפשרות להתקדם בחיים.

גלובליזציה - בעולם הגלובלי התחבורה מפותחת הרבה יותר, וקל יותר להגיע ממדינה למדינה. גם מערכת הידע מפותחת יותר: באמצעות האינטרנט אפשר ללמוד על אפשרויות תעסוקה במקומות אחרים, קיים פחות פחד מהגעה למקום "חדש", והגיוס של העבדים המודרניים הופך להיות הרבה יותר קל. למשל, סוכנות כוח אדם בישראל יכולה בקלות ליצור קשר עם סוכנות כוח אדם בסין, ומשם הדרך לסחר בעובדים סינים קלה מאוד.

למרות האיסור המשפטי על עבדות בעידן המודרני, העבדות קיימת בקרבנו גם היום. מיליוני בני אדם ברחבי העולם מוחזקים בתנאי ניצול קשים, כאשר האדם המנצל שולט בחייהם ובמעשיהם ומפיק מכך תועלת כלכלית. על כן ניתן לומר כי העבדות לא פסה מן העולם, אלא רק שינתה את צורתה בעוד מטרתה ותוצאותיה קרובות מאד לאלו של העבדות הקלאסית.

עבודות וסחר בבני אדם במשפט הבינלאומי

עו"ד ד"ר יובל לבנת

הן עבודות והן סחר בבני אדם אסורים באופן מוחלט על פי המשפט הבינלאומי.

איסור העבודות

המשפט הבינלאומי קובע איסור ברור ומוחלט על עבודות. כבר ב- 1926 נחתמה בז'נבה אמנת העבודות, המגדירה עבודות - בדומה לדין הישראלי - כמצב שבו אדם מפעיל כלפי אחר סמכויות המופעלות ככלל כלפי קניין, ואוסרת עליה באופן מוחלט.⁶

אמנת רומא בדבר בית-הדין הפלילי הבינלאומי (1998) מגדירה עבודות כפשע נגד האנושות.⁷ גם "עבודות כפייה" אסורה על פי מסמכים בינלאומיים שונים, כמו למשל חוקת ארגון העבודה הבינלאומי (ILO).⁸

מקובל להתייחס אל האיסור בדבר עבודות כאיסור מן המשפט הבינלאומי המנהגי. כלומר, הוא מחייב את כל מדינות העולם, בין אם הסכימו לו באמצעות חתימה על אמנה זו או אחרת ובין אם לאו. זאת בניגוד לאמנות, המחייבות רק את הצדדים החתומים על האמנה.

בישראל, מאז שנת 2006, ישנו איסור פלילי על עבודות ועל עבודת כפייה ברוח האמנות הבינלאומיות.

איסור על סחר בבני אדם

הפרוטוקול למניעה, לדיכוי ולהענשה על סחר בבני אדם, בעיקר נשים וילדים, המשלים את אמנת האומות המאוחדות נגד פשע מאורגן חוצה גבולות (פרוטוקול פלרמו)⁹, הוא מסמך בינלאומי חדש יחסית המוקדש למניעת סחר בבני אדם. ישראל חתמה על הפרוטוקול בשנת 2001 ואשררה אותו בשנת 2008.

הפרוטוקול, בסעיף 3, מגדיר סחר בבני אדם כך: "הגיוס, ההובלה, ההעברה, מתן המחסה או הקבלה של בני אדם, באמצעות איום או שימוש בכוח או צורות אחרות של כפייה, של חטיפה, של הונאה, של תרמית, של ניצול לרעה של סמכות או מצב של פגיעות...למטרות ניצול. ניצול יכלול, לכל הפחות, ניצול זנות של אחרים או צורות אחרות של ניצול מיני, עבודה או שירותים בכפייה, עבודות או נהגים אחרים הדומים לעבודות, שעבוד או הוצאת איברים".

סעיף 4 לפרוטוקול קובע:

"פרוטוקול זה יחול... על המניעה, החקירה וההעמדה לדין בגין העבירות שנקבעו בהתאם לסעיף 5 לפרוטוקול זה... וכן ההגנה על קרבנות של עבירות כאמור". הפרוטוקול עוסק בשלושת הרכיבים הללו של מניעה, אכיפה והגנה וכפי שהם מוכרים בעולם שלושת ה-P's כלומר: Prevention, Prosecution, Protection.

מניעה

ס' 9 (2) לפרוטוקול - "מדינות שהן צדדים יחתרו לנקוט באמצעים, כגון מחקר, מידע ומבצעי תקשורת המונים ויזמות כלכליות וחברתיות למניעת סחר בבני אדם ולמאבק בו". לדוגמה, הפצת מידע אודות הסיכונים בשגרירות של מדינת היעד ובמדינת המקור.

ס' 11 (1) לפרוטוקול - נקיטת אמצעים בגבולות - "בלי לפגוע בהתחייבויות בינלאומיות ביחס לתנועה חופשית של בני אדם, מדינות שהן צדדים יהדקו, במידת האפשר, מנגנוני פיקוח בגבולות ככל שיידרש לשם מניעת

⁶ The 1926 Slavery Convention, 60 LNTS 253/ [1927] ATS 11/ [1927] UKTS No. 16(Cmd. 2910)

⁷ The Rome Statute of the International Criminal Court, 1998 . U.N.Doc A/CONF.183/9

⁸ The International Labour Organization, Constitution of, 1919, www.ilo.org/dyn/normlex/en

⁹ כתבי אמנה 1529, כרך - 56 פרוטוקול למניעה, דיכוי ולהענשה על סחר בבני אדם, בעיקר נשים וילדים, המשלים את אמנת האומות המאוחדות נגד פשע מאורגן חוצה גבולות, ניו יורק, 15.11.2000. כל הציטוטים מן האמנה המופיעים בפרק זה לקוחים מתרגום רשמי זה שברשות הפרוטוקול מצורף כנספח במדריך זה

סחר בבני אדם וגילוייו.

אכיפה

חקירה, מעצר והעמדה לדין.

הגנה: סיוע לקורבנות ושיקום

סעיף 6 לפרוטוקול:

ס' 6(1) - הגנה על פרטיות הקורבנות; הליכים פליליים בדלתיים סגורות;

ס' 6(2) - שיתוף הקורבנות במסגרת ההליכים המשפטיים (מקביל לחוק זכויות נפגעי עבירה בארץ);

ס' 6(3) - "כל מדינה שהיא צד תשקול יישום אמצעים שיאפשרו את השיקום הגופני, הפסיכולוגי והחברתי של קורבנות הסחר בבני אדם... ובעיקר מתן:

(א) "דיוור מתאים" - בארץ קיימים מקלטים לקורבנות סחר ועבדות, גברים ונשים. אולם חשוב שהתנאים בהם מוחזקים הקורבנות יותאמו לצרכיהם. מהגרי עבודה ("עובדים זרים") למשל, עשויים לראות בתקופת שהיה במקלט, נוח ככל שיהיה, תקופה בעייתית נוספת אם לא יותר להם במקביל לעבוד ולהמשיך ולשלם את חובותיהם או לתמוך במשפחותיהם.¹⁰

(ב) "ייעוץ ומידע, בעיקר ביחס לזכויותיהם המשפטיות, בשפה שקורבנות הסחר בבני אדם יכולים להבין" - בארץ חוק הסיוע המשפטי מאפשר לקורבן סחר סיוע משפטי הן לצורך תביעה אזרחית כנגד הסוחר, והן לצורך הגשת עתירה מנהלית כנגד משרד הפנים לצורך הארכת השהיה בישראל ("אשרת שיקום").

(ג) "סיוע רפואי, פסיכולוגי וחומרי" - בארץ סיוע רפואי ופסיכולוגי מטעם המדינה ניתן רק לשהים במקלט או בכלא (החזקה ב"משמורת"). מובן שאין לראות בטיפול נפשי במסגרת כליאה טיפול אופטימלי, בלשון המעטה.¹¹

(ד) "הזדמנויות תעסוקה, חינוך והכשרה" - בארץ על פי נוהל של משרד הפנים קרבן סחר/ עבדות עשוי לקבל אשרת עבודה לתקופה של שנה. אין תכניות ממוסדות לחינוך והכשרה.¹²

ס' 6(6): "כל מדינה שהיא צד תבטיח כי מערכת המשפט הפנימית שלה תכיל אמצעים המעניקים לקורבנות סחר בבני אדם אפשרות לקבל פיצוי על הנזק שנגרם". ואכן, בארץ, ס' 377 לחוק העונשין קובע: "הורשע אדם בעבירה לפי סעיף 375 (עבדות) או 377א (סחר בבני אדם), ולא פסק בית-המשפט פיצויים לניזוק לפי סעיף 77, יפרט בית-המשפט בגזר הדין את נימוקיו לאי-פסיקת פיצויים כאמור". בנוסף, ניתן להגיש תביעה אזרחית לבימ"ש השלום/מחוזי, וכן תביעה לבית-הדין לעבודה.

ס' 7 לפרוטוקול: "...כל מדינה שהיא צד תשקול אימוץ אמצעי חקיקה או אמצעים מתאימים אחרים המתירים לקורבנות סחר בבני אדם להישאר בשטחה, באופן זמני או קבוע, במקרים מתאימים". בארץ, על פי נוהל של משרד הפנים קורבן סחר/ עבדות עשוי לקבל אשרת עבודה עד לשנה מיום תום עדותו כנגד הפוגע בביהמ"ש.

החלק ה"שיקומי" של האמנה לא נקלט בדין הישראלי במלואו ואולם, הוא חל במשפט הישראלי מכוח "חזקת ההתאמה" - חזקה שפותחה ע"י בית המשפט העליון וקובעת שככלל המשפט הישראלי אמור לעלות בקנה אחד עם התחייבויותיה הבינלאומיות של ישראל, כיוון שמדינת ישראל אישרה את הפרוטוקול במלואו.

בין שלושת ה-Ps מתקיים היזון חוזר. לדוגמה, ככל שתהיה יותר אכיפה, וייענשו הסוחרים, יגדל גורם ההרתעה, ובכך גם ה"מניעה". לעתים פעולה מסוימת מכוונת ליותר מ-P אחד. לדוגמה: הגנה על עדים תסייע גם לאכיפה וגם לשיקום.

10 הערת יחידת תיאום המאבק בסחר בבני אדם: היום - מספר שנים לאחר מתן ההרצאה - בעת שהות במקלטים לקורבנות סחר בבני אדם, רשאים הקורבנות לעבוד בישראל. צוות המקלט אף מסייע להם בקליטה אצל מעסיק "ידידותי"

11 הערת יחידת תיאום המאבק בסחר בבני אדם: היום, ככלל, קורבנות הסחר בבני אדם, המזוהים כקורבנות סחר על ידי המדינה, אינם מוחזקים במשמורת אלא מועברים למקלטים

12 הערת יחידת תיאום המאבק בסחר בבני אדם: היום, במהלך שנת השיקום במקלט משולבים קורבנות הסחר בתכניות חינוך והכשרה

המשפט הבינלאומי אוסר באופן מוחלט עבדות וסחר בבני אדם. מדינת ישראל מחויבת אף היא למגר תופעות אלה ועל כן אימצה סעיפים מתאימים בחוק העונשין ומחוצה לו. בהתאם לפרוטוקול פלרמו, שמדינת ישראל היא צד לו, אין להסתפק רק באכיפה אלא גם לנקוט באמצעי מניעה ולספק הגנה ושיקום לקורבנות הסחר בבני אדם.

היחס לעבד במשפט העברי

עו"ד ד"ר מיכאל יוגודה¹³

המקרא, בגישה מהפכנית לתקופתו, אינו מצדד בעבדות, בשעבוד ובשימוש בבני אדם כאילו היו חפץ וקניין. המקרא קובע הנחיות ברורות האוסרות גניבה וסחר בבני אדם, מבטלות למעשה את קיומו של עבד עברי נטול זכויות, ומסייגות את השימוש בעבדים בכלל. להלן יובאו מספר דוגמאות מרכזיות להתייחסות המקרא לנושא העבדות.

משמעותית ביותר היא העובדה שבעשרת הדיברות, בדיבר הראשון, "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים." (שמות, כ', ב') מציג עצמו האל כאל המוסר, כאל שהוציא את עמו מארץ מצרים ומעבדות, ולא כאל הטבע, בורא העולם.

בהמשך, הדיבר השמיני "לא תגנוב" - התפרש במסורת כאיסור על גניבת נפשות. ואכן, פרשת משפטים, בספר שמות (פרק כא, פסוק טז), גוזרת מיתה על מי שגנב אדם וסוחר בו: "וְגָנַב אִישׁ וּמָכְרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוֹקֵת". העונש מסמל את חומרת העבירה, שבהתייחסות אל אדם כאל חפץ, ומציב איסור מפורש על גניבה וסחר בבני אדם.

אותה פרשה, פרשת משפטים, נפתחת דווקא בדיני העבד והאמה העבריים. לדעת פרשן המקרא אברהם אבן עזרא הסיבה לכך היא ש"אין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו, על כן החל משפט העבד".

עבד עברי ועבד כנעני

עבד עברי למעשה אינו עבד אלא עובד, לפרק זמן קצוב. ניתן ליהנות משירותיו עד שש שנים. תקופה ארוכה יותר אפשרית, עד היובל, ברצון העבד בלבד. אבל המקרא מסתייג מהארכת התקופה ועל כן תירצע אוזנו של העבד, כדברי רבי יוחנן בן זכאי בתלמוד (קידושין כב ע"ב): "אין ששמעה על הר סיני (ויקרא כה, נה) 'כי לי בני ישראל עבדים', והלך וקנה אדון לעצמו, תרצע".

התלמוד הבבלי מסתמך על פסוק זה מספר ויקרא, "כי לי (לקב"ה) בני ישראל עבדים", ודורש "ולא עבדים לעבדים", וגוזר מכאן עיקרון על בדיני עבודה במשפט העברי ולפיו "פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום", כלומר הוא רשאי בכל עת להתפטר מעבודתו ואין לאכוף עליו את חוזה העבודה, משום שגם בכך יש משום עבדות אסורה.

עבד כנעני - אינו זכאי לאותה הגנה לה זוכה עבד עברי. אולם הוא אינו נתפס כפריט רכוש כמקובל בתקופה המקראית. שוב, בפרשת משפטים, ספר שמות, פרק כ"א, מפורטים נזקי אדם לחברו, נזקים הנגרמים על ידי בהמות, נזקים לרכוש. בעולם העתיק בו עבדות הייתה מובנת מאליה, ניתן היה לצפות כי נזקים לעבדים יכללו במסגרת פגיעה ברכוש, אולם אין הדבר כן. נזקים לעבדים נכללים בקבוצת הדינים שבין אדם לחברו. זו תפיסה חדשנית מאד ולמעשה מהפכה של ממש בתקופה העתיקה. מהפכה נוספת היא הדין לפיו אם אדון נוהג אלימות כלפי עבדו ופוצע אותו קונה העבד בכך את חירותו: "וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת עַבְדוֹ אוֹ שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ שֵׁן אֶמְתּוֹ יִפִּיל לַחֲפָשִׁי וְשִׁלְחָנוֹ תַּחַת שְׁנוֹ" (שמות כא, כו-כז).

איסור הסחר בבני אדם במקרא

שילת הסחר בבני אדם בכלל ובנשים בפרט עולה גם בתחילת פרשת "כי תצא" בספר דברים, פרק כא, פסוקים י-יד, שם אוסר המקרא על ניצול ושעבוד של שבויים מלחמה:

יְכִי-תִצָּא לְמִלְחָמָה, עַל-אִיְבֹיֶיךָ; וְנִתְּנָה ה' אֱלֹהֶיךָ, בְּיָדְךָ--וְשָׁבִיתָ שְׁבוֹי. יֵא וְרָאִיתָ, בְּשָׁבִיָּה, אִשָּׁת, יֶפֶת-תָּאֵר; וְחָשַׁקְתָּ בָּהּ, וְלִקַּחְתָּ לָךְ לְאִשָּׁה. יֵב וְהִבֵּאתָהּ, אֶל-תּוֹךְ בֵּיתְךָ; וְגִלְחָהּ, אֶת-רֹאשָׁהּ, וְעִשְׂתָּהּ, אֶת-צַפְרֵיָּהּ. יֵג וְהִסִּירָה אֶת-שַׁמְלַת שְׁבִיָּהּ מֵעֲלֶיהָ, וְיִשְׁבָּהּ בְּבֵיתְךָ, וּבְכֹתֶהּ אֶת-אֲבִיָּהּ וְאֶת-אִמָּהּ, יֵרַח יָמֶיהָ; וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ, וּבְעֵלְתָּהּ, וְהִיתָה לָךְ, לְאִשָּׁה. יֵד וְהָיָה אִם-לֹא חָפְצָתָּ בָּהּ, וְשִׁלְחָתָהּ לְנַפְשָׁהּ, וּמָכַר לֹא-תִמְכְּרֶנָּה, בְּכֶסֶף; לֹא-תִתְּעַמְרָהּ בָּהּ, תַּחַת אֲשֶׁר עֲנִיתָהּ.

אומר המקרא - אם נפלה לידיך שבוייה מלחמה וחשקת בה - לא זו בלבד שאין אתה רשאי לאונסה, כמנהג הימים ההם, אלא לא תוכל לקיים אתה יחסי מין אלא במסגרת נישואין. וגם זאת רק אחרי תהליך מפורט: עליך

¹³ עו"ד ד"ר מיכאל יוגודה הוא ראש תחום משפט עברי במשרד המשפטים

לקחתה מן השבי, להביאה לביתך, להניח לה להסתפר, לעשות ציפורניה, ללבוש בגדים חדשים, ולהתאבל על משפחתה חודש ימים. ניתן לשבויה חודש להסתגל ולפתוח פרק חדש בחייה. רק לאחר מכן ניתן לבוא אליה, ולשאת אותה. אם אין השובה מעוניין בה יותר, אסור לו למכור אותה כשפחה וחובה עליו לשחררה. שוב אנו עדים כאן לגישה מהפכנית לתקופתה, המנוגדת תכלית הניגוד לתפישה הרווחת אז לפיה נחשבים השבויים כחלק מן השלל ומותר למנצחים בקרב לעשות בהם כל העולה על רוחם. ופסוק י"ד מוסיף ומדגיש, כי גם תחת התנהלות זו, עדיין מדובר בתהליך שאינו ראוי, בעיני השבויה, ולכן באים הכללים להצר פעולתו של השובה.

עם ישראל עצמו כרע תחת נטל העבדות ויצא לחירות. עבדות זו אינה זיכרון רחוק עבורו. השבת, מדי שבוע, היא זכר ליציאת מצרים. ליציאת העם היהודי מעבדות לחירות. וזיכרון זה מחייב את עם ישראל לעצב חברה הסולדת משעבודם של בני אדם.¹⁴

בעת העתיקה, כאשר סחר בבני אדם, שימוש בעבדים ושעבוד שבויים היו תופעות שגרתיות, בא המקרא ובגישה מהפכנית לתקופתו קבע סייגים לתופעות אלה. המקרא קובע הנחיות ברורות האוסרות סחר בבני אדם, מבטלות למעשה את קיומו של עבד עברי נטול זכויות ומסייגות את השימוש בעבדים בכלל. זכרון יציאת מצרים, יציאה מעבדות לחירות, מחייב אף הוא את עם ישראל למגר תופעה זו מקרבנו.

---

14 עו"ד ד"ר יוגודה, מיכאל. (תשס"ד). "הזיכרון והמשפט". פרשת השבוע, פרשת בא, גליון מס' 154

שלילת חירות חמורה: מקרים להמחשה מרחבי העולם

עו"ד רחל גרשוני¹⁵

הפסיקה בישראל לגבי עבירת ההחזקה בתנאי עבדות ולגבי עבירת עבודת הכפייה עדיין בראשיתה, ולכן חשוב לבחון פסיקה זרה ביחס לעבירות אלה או עבירות מקבילות להן. אמנם, במדינות אחרות החקיקה אינה זהה לזו שלנו, אך יש חקיקה דומה שעניינה עבירות של שלילת חירות חמורה: עבדות, סחר לעבדות ולעבודת כפייה, עבודת כפייה, שעבוד כפוי. כדי להבין את יסודות העבירות הללו יש צורך בהמחשת העבירות ע"י מקרים אמיתיים הנדונים בפסיקה. מהפסיקה הזרה ניתן ללמוד:

1. **על מצבים המתאימים לעבירות של שלילת חירות חמורה:** אלו מצבים מתאימים לעבירות החמורות שבפנינו, ובאלו מצבים יש להסתפק באישומים קלים יותר כמו עושיק או עבירות רגולטוריות? מתי אנו עוסקים בעבדות, בעבודת כפייה ובסחר למטרות אלה ומתי אנו עוסקים בניצול "רגיל"?
2. **על ראיות נסיבתיות** שצריכות להדליק נורה אדומה אצלנו, משום שהן עשויות להצביע על עבירות של שלילת חירות חמורה, דוגמת סחר בבני אדם, עבדות ועבודת כפייה.
3. **על יסודות העבירה:** מהי הפעלה של סמכויות קניין כלפי בן אדם? האם די בהפעלת אמצעים פסיכולוגיים נגד אדם כדי לבסס עבירה של עבודת כפייה? מהי "שלילת חירות"?
4. **על התנהגות קורבנות העבירות הללו:** מקרים רבים ממחישים לנו מה "לא סוגר תיק", או בלשון אחרת - מה לא מונע מאתנו לראות בבן אדם קורבן על אף שההתנהגות שלו מוזרה בעינינו (למשל - הוא חוזר למעביד מתעלל, הוא אינו מתלונן מיד, הוא מקבל מצב דברים קשה למשך שנים, הוא אינו בורח כשיש לו הזדמנות לכך).

מסקירת הפסיקה בעולם בעבירות אלה, ניתן ללמוד כי הסיפורים ודפוסי הניצול חוזרים על עצמם פעם אחר פעם, ומכאן החשיבות בלימוד מקרים רבים ככל האפשר. להלן נתייחס למספר מקרים בולטים. ככלל, הנסיבות המפורטות בתיאור המקרים לקוחות מפסקי הדין בערכאות ערעור, אולם ישנם מקרים בהם הנסיבות נלמדו מתקצירים המבוססים על פסקי דין של ערכאות קודמות. הניתוח לקוח ממסמך רחב יותר, שנכתב ע"י גברת אסנת כהן, אשר עבדה ביחידה לתיאום המאבק בסחר בבני אדם. המסמך הרחב יותר כולל דיון גם בחקיקה זרה.

מקרים טיפוסיים והנלמד מהם:

1. ארה"ב נ' מוסרי¹⁶

הנאשמים הואשמו בעבירות שעבוד כפוי ועבודות (Involuntary Servitude, Peonage, Enticement to slavery). הם פיתו עובדים עניים מאינדונזיה ללא השכלה וללא ידיעת אנגלית, להגיע לארצות הברית ובהגיעם שילמו להם שכר זעום (הרבה פחות משכר מינימום), עיכבו את דרכניהם וכרטיסי הטיסה שלהם, חייבו אותם להשיב את "החוב" שהם צברו (הוצאות הטיסה) על ידי עבודה כמשרתים 15 שעות ביממה, 7 ימים בשבוע, ללא אפשרות לחופשות (העובדים ביקשו ופניהם הושבו ריקם), בכל עבודות הבית - ניקיון, בישול, גינון, עבודות בניין ומסאז'ים. העובדים התגוררו בבתי המעבידים. לחלק מהעובדים לא היה מעמד חוקי במדינה. לא הופעלה אלימות וחלק מן העובדים עזבו את המעבידים ללא שננקטו נגדם אמצעי משמעת, נקמה או אלימות. על אף שהשכר היה זעום, הוא היה יותר גבוה מהשכר שהם קיבלו במדינת המקור.

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: אוכלוסייה פגיעה מבחינת שפה, תרבות והשכלה; מעמד בלתי חוקי במדינה בה נוצלו; עיכוב דרכון; שעבוד חובות; שעות עבודה ארוכות וללא חופשות; עבודה בכל עבודות הבית.

¹⁵ עו"ד רחל גרשוני היא מתאמת המאבק בסחר בבני אדם במשרד המשפטים. פרק זה מבוסס על הרצאתה בסדנאות הזיהוי, וכן על חוות דעת שנכתבה, בהנחייתה, ע"י גב' אסנת כהן. הפרק נערך ע"י עו"ד ד"ר מירב שמואלי. יצוין כי עו"ד גרשוני לא עברה על הנוסח הסופי

¹⁶ United States v. Mussry, 726 F.2d 1448 (9th Cir., 1984)

הנאשמים הורשעו על אף ששולם לעובדים שכר שהוא אמנם נמוך בהרבה משכר המינימום אך גבוה מהשכר המשולם במדינת המקור, ועל אף שעובדים אחרים עזבו ללא שננקטו נגדם סנקציות ע"י המעבידים, בעוד שעובדים אלה נשארו ולא הופעלה נגדם אלימות.

2. ארה"ב נ' וורן¹⁷

ארבעה נאשמים הורשעו בעבירת שעבוד כפוי ושלילת זכות מוקנית (Conspiracy against rights). הנאשמים הנהיגו שיטה של תרמית כלפי העובדים - בקשר לטיב העבודה, משכה ומקום ביצוע העבודה. העובדים הועסקו במעין מחנות עבודה שבהם הפעילו נגדם הנאשמים אמצעים כגון איומים, הרעה, אלימות והגבלת חירות - בשמירה על העובדים בזמן העבודה ע"י מפקח המצויד במקל ובהחזרת עובדים שניסו לברוח. כמו כן, הנאשמים השתמשו במנות יתר של אלוהול, כדי להרדים עובדים עד הגעתם לחווה ובמשך שהותם שם. הנאשמים לא אמרו לעובדים היכן הם. ככלל, העובדים לא קיבלו שכר על עבודתם, בטענה שהם חייבים לנאשמים עבור האוכל שסופק להם.

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: אלימות, תרמית ביחס לעבודה, שעבוד חובות, הרעה, הגבלת חירות, איומים, אי תשלום שכר, עידוד צריכת אלוהול ככלי שעבוד.

הנאשמים הורשעו למרות שהקורבנות היו אזרחי ארה"ב, להבדיל מזרים.

3. ארה"ב נ' ביבס¹⁸

שלושה נאשמים הורשעו בעבירת שעבוד כפוי של עובדים בענף החקלאות. אחד הנאשמים אילץ את עובדיו לשלם סכומי עתק עבור ציוד שניתן לו חינם וכן עבור אוכל, משקאות אלוהוליים וכלי עבודה. אף במקרים בהם הוא התיר להם לקנות במכולת, הוא שילם את הכסף וקיבל החזר מהם. כ-70% מהעובדים לא השתכרו די במשך שבוע עבודה כדי לשלם את חובותיהם עבור אותו שבוע. הנאשמים רימו את העובדים בקשר למשך העבודה. הם הגבילו את חירות העובדים תוך שימוש באלימות ובאיומים ולא סיפקו טיפול רפואי במקרה שבו הם גרמו לשבר בידו של עובד.

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: אלימות, תרמית ביחס לעבודה, שעבוד חובות, הגבלת חירות, איומים, תשלום שכר מועט, מניעת טיפול רפואי.

4. ארה"ב נגד קיל סו לי¹⁹

הנאשם הורשע בשעבוד כפוי ובשלילת זכות מוקנית, ונדון ל-40 שנות מאסר על חלקו במספר אישומים. הנאשם גייס כ-250 עובדים מווייטנאם, מסין ומסמואה האמריקנית לצורך עבודה במפעל בגדים בבעלותו ובניהולו, המצוי בסמואה האמריקנית. ביחס ל-17 מהעובדים נקבע כי הוחזקו במצב של שעבוד כפוי. הנאשם כלא לפרקים חלק מהעובדים ואיים עליהם בגירוש מהמדינה אם ישתפו פעולה עם הרשויות בחקירתן. העובדים שוכנו במתחם החברה שהוקף בגדר תיל והיה נתון תחת שמירה. הנאשם מנע מהעובדים לעזוב את המתחם על פני פרקי זמן של מספר ימים בכל פעם. הנאשם הרעיב את העובדים: המזון שסופק להם היה מועט עד כדי כך שהם נאלצו להתגנב מהמפעל בלילות ולחפש מזון ושכנים אף צפו בעובדות הזועקות לאוכל ולעזרה. בהמשך, הנאשם הורה למפקחי העבודה להכות כל עובד שימרה את פיהם, כאשר הוא מוסיף כי במקרה שעובד ייהרג כתוצאה מכך - האחריות תהיה עליו. בעקבות זאת, חנק מפקח העבודה את אחת העובדות עד שהתקשתה לנשום. כאשר עובדים אחרים ניסו לבוא לעזרתה, הם הותקפו ע"י 20 משומרי המפעל בצינורות פלסטיק. במהלך תקיפה זו איבדה אחת העובדות את עינה ואחרות נפצעו. רוב העובדים היו נערות, אשר עבדו כמפעילות מכונות תפירה. חלק מהעובדים הוחזקו במפעל במשך שנתיים. העובדים אוימו בפשיטת רגל, במעצר שווא, בעיכוב דרכון ובקשיים כלכליים חמורים לבני משפחותיהם.

United States v. Warren, 772 F.2d 827 (11th Cir., 1985)	17
United States v. Bibbs, 564 F. 2d 1165 (5th Cir. - OLD 1977)	18
United States v. Kill Soo Lee, 472 F. 3d 638 (9th Cir. 2006)	19

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: אוכלוסייה פגיעה מבחינת שפה, תרבות וגיל, אלימות קיצונית, הגבלת חירות ע"י גדרות ושמירה, איומים בגירוש ובגרימת נזק כלכלי לבני משפחתם, הרעבה, משך זמן ארוך, תחום העבודה - תעשייה.

5. ארה"ב נגד סטייה²⁰

הנאשמים, בני זוג, הורשעו בעבירה של שעבוד כפוי ונדונו ל-9 שנות מאסר ופיצוי של 105,300 דולר לקורבן על חלקם במספר אישומים. הנאשמים השתמשו בדרכון מזויף כדי להביא נערה בת 14 מקמרון, שהסכימה להגיע בעקבות הבטחה לרכישת חינוך בארה"ב. הנאשמים סירבו לשלוח את הילדה לבי"ס והכריחו אותה לעבוד עבורם כעוזרת בית וכאומנת לילדיהם. נאסר עליה לצאת את הבית, אלא כדי להוציא את הזבל וכדי להביא ולהחזיר את הילדים מתחנת ההסעה לבי"ס. היא עברה התעללות פיזית ע"י מעסיקתה: הוכתה, נדקרה בעיניה, רוסס עליה חומר ניקוי והיא הוטרדה מינית ע"י מעסיקה. בנוסף, הנאשמים איימו עליה בהרחקה מהמדינה אם תפנה לרשויות. בני הזוג גם היו מעורבים בקשר רחב יותר לזייף דרכונים ולערוך נישואין פיקטיביים במטרה להבריח עובדים זרים אחרים בצורה לא חוקית.

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: פגיעות הקורבן על רקע גיל (קטינות), שפה ותרבות, אלימות, הגבלות על החירות, התעללות פיזית ומינית, הסדרת מעמד באופן כוזב, איומים בפנייה לרשויות, תרמית לגבי תמורה (הובטח לנערה חינוך בארה"ב בתמורה לעבודתה), הגבלות על יציאה חופשית. הנאשמים הורשעו על אף שהותר לעובדת לצאת את הבית למטרות מוגדרות.

6. ארה"ב נגד גרסייה²¹

שישה נאשמים הואשמו בעבודת כפייה (Forced Labor) ומתוכם הורשעו ארבעה נאשמים בעבירה זו ונדונו לעד 4 שנות מאסר. הנאשמים גייסו נערים מקסיקנים חסרי מסמכים מגבול אריזונה לניו-יורק, ע"י הבטחות לשכר הולם. הם הועסקו ללא תמורה או בשכר זעום בעבודות חקלאיות, שוכנו בתנאים לא תברואתיים ובצפיפות ואוימו באלימות ובהרחקה במידה שינסו לעזוב. כמו כן נאמר להם שלא יוכלו לעזוב עד שיכסו את החוב עבור הבאתם, מזונם ומגוריהם. חירותם הוגבלה ע"י איומים שאם יצאו ממקום העבודה יעצרו ע"י הרשויות או שהנאשמים יתפסו אותם ויחזירו אותם וכן ע"י שומרים שהציבו הנאשמים על מקום העבודה כדי לעקוב אחר תנועות העובדים. לפרקים הם אף הורעבו.

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: קורבן פגיע מבחינת שפה ותרבות והיעדר מעמד חוקי, היעדר תמורה/ שכר נמוך, איומים באלימות ובהרחקה, שיכון בתנאים גרועים, שעבוד חובות, תרמית לגבי שכר, הגבלת חירות, בידוד.

7. ארה"ב נגד ראמוס²²

שני נאשמים, אחים מפלורידה, מנהלי קבוצות של מהגרי עבודה העובדים בחקלאות, הורשעו בעבירה של שעבוד כפוי ונדונו ל-5 שנות מאסר על חלקם בשעבוד כפוי. הנאשמים הבריחו עובדים מקסיקנים בצורה לא חוקית ממקסיקו לפלורידה לשם עבודה בחקלאות למשך כשנה וחצי. העובדים הוחזקו בתנאים תת-אנושיים, תחת מעקב צמוד ותוך שמירה על דרכי בריחה אפשריות, ע"י נתינת שוחד ושימוש באלימות קיצונית, כולל נזק לרכוש, כלפי הבעלים של התחבורה המקומית. במקום שררה אווירת פחד והם אוימו באלימות. נאמר לעובדים שהם חייבים כסף עבור הסעתם למקום העבודה וכי עד לתשלום חובם הם אינם רשאים לעזוב את המקום. רק למיעוט העובדים סודר מספר ביטוח לאומי תקף (16 מתוך 680 עובדים) ורק למיעוטם היה מעמד חוקי (10 מתוך 680 עובדים).

United States v. Satia, 68 Fed. Appx. 428 (4th Cir., 2003) 20

United States v. Garcia, 2003 U.S. Dist. LEXIS 22088, 4 (W.D.N.Y. 2003); United States v. Garcia, 164 Fed. Appx. 21

(176 (2d Cir. N.Y. 2006

United States v. Ramos, 130 Fed. Appx 415 (11th Cir., 2005) 22

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: אוכלוסייה פגיעה מבחינת שפה ותרבות, שיכון בתנאים גרועים, הגבלת חירות ע"י מעקב ושמירה, מעמד לא חוקי, שעבוד חובות, איומים לאלמות, גרימת אלימות וחבלה לרכוש לצדי ג'.

הנאשמים הורשעו למרות שלא הופעלה אלימות כלפי העובדים.

8. ארה"ב נגד קאופמן²³

בני הזוג קאופמן הורשעו בשעבוד כפוי ובעבודת כפייה (Forced Labour). ארלן קאופמן נדון ל-30 שנות מאסר ולינדה קאופמן נדונה ל-15 שנות מאסר (בעקבות ערעור - בתחילה נדונה ל-7 שנות מאסר), על חלקם במספר אישומים. בני הזוג, ד"ר לעבודה סוציאלית ואחות מוסמכת, הקימו את "בית קאופמן" לטיפול בחולים פסיכיאטריים, שהתנהל במשך כ-20 שנה. במהלך שנים אלה, קיבלו בני הזוג לחסותם מטופלים שונים, כולם בעלי מחלות נפש חמורות (לרוב סכיזופרניה). המטופלים היו אזרחי ארה"ב, שהיו תחת אחריותם ושלפחות חלק מהם היו באפוטרופסותם הרשמית. הם נדרשו לבצע עבודות שונות בבית ובחווה הצמודה, בעירום. ארלן קאופמן ניצל את מעמדו כאפוטרופוס של חלק מהמטופלים כדי לגזול מהם את כספם. המטופלים נוצלו מינית ואולצו לשרת ולבדר את הנאשמים, כשהנאשמים מתעדים פעולות אלה. הנאשמים שלטו על קורבנותיהם ע"י "אקלים של פחד" שנוצר ע"י שימוש באלמות, מניפולציות, ניצול מיני, ענישה הכוללת לקיחת בגדיהם של המטופלים ובידוד. המטופלים שוכנו בתנאים גרועים ביותר: מזוהמים (שורצי מקקים ועכברים) ללא שירותי אינסטלציה תקינים ועם חוטי חשמל חשופים באזור בו נהגו להתקלח. כמו כן, הנאשם נהג לאיים על המטופלים באשפוז כפוי.

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: אוכלוסייה פגיעה בשל מחלות נפש, אלימות, ניצול מיני, השפלה, ענישה, מצב ארוך ומתמשך, קורבנות אזרחי ארה"ב- סטטוס חוקי, איומים, שימוש בכוח, מניפולציות ובידוד, אילוץ קורבנות לעבוד בעירום.

הנאשמים הורשעו למרות שהקורבנות היו אזרחי ארה"ב, להבדיל מזרים.

9. ארה"ב נגד פיפקינס²⁴

הנאשמים הורשעו בשעבוד כפוי (Involuntary Servitude) ונדונו ל-20 שנות מאסר. פיפקינס ניהל בית בושת עם סרסורים נוספים, בו הועסקו מספר נערות קטינות. הנערות הוחזקו במצב של תלות מוחלטת בסרסורים: שכרן הועבר לסרסורים ע"י שימוש באיומים לאלמות פיזית, כשהסרסורים משלמים את שכר הדירה של הנערות (במקרים בהם הנערה לא התגוררה בביתו של הסרסור), עבור מזון, בגדיהן, מוצרי קוסמטיקה וקונדומים. הנערות עודדו להשתמש בסמים כדי שיוכלו לעמוד בשעות העבודה הארוכות שנמשכו לאורך הלילה עד לשעות הבוקר המוקדמות. לעתים נקבעה מכסת רווחים של 1,000 דולר ליום, בה נדרשה הנערה לעמוד כדי שתוכל לסיים את יום העבודה. הנערות יכלו לעבור מסרסור לסרסור מיוזמתן, כשהן מסתכנות ככעסו של הסרסור ממנו עברו. נעשה שימוש באלמות פיזית ומינית.

אחת מהקורבנות, נערה בת 15, אולצה ע"י הנאשם לבצע מין אוראלי בעוסקת בזנות אחרת כעונש.

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: אוכלוסייה פגיעה מבחינת גיל, אלימות, איומים לאלמות פיזית, ענישה מינית, נטילת שכר, יצירת שליטה כלכלית, פיזית ופסיכולוגית, עידוד לשימוש בסמים ככלי להגדלת תפוקת העבודה, שעות עבודה ארוכות, עיסוק בזנות.

חשוב לציין כי נלמד מפסק דין זה כי ניתן להרשיע בעבירת שעבוד כפוי גם במקרה של שירותי זנות.

הנאשם הורשע על אף שבמקרים מסוימים הותר לנערות לעבור לסרסורים אחרים, על אף שחלק מהנערות עבדו בזנות עוד לפני שעבדו אצל הנאשמים, על אף שאחת מהנערות התקשרה והתייצבה מיוזמתה אצל נאשם אחד אחרי שעזבה אותו, ועל אף שאותה נערה חזרה לנאשם מספר פעמים לאחר שעזבה אותו. חשוב לציין שבפסק דין זה נקבע מפורשות שעבודה כפויה יכולה להתקיים לכל תקופה (any term), אפילו קצרה.

United states v. Kaufman, 546 F. 3d 1242. 1271 (10th Cir., Kan. 2008) 23

United States v. Pipkins, 378 F. 3d 1281 (11th Cir., 2004) 24

10. ארה"ב נגד ויראפול²⁵

הנאשמת הורשעה בשעבוד כפוי ונדונה לכ-8 שנות מאסר. היא פיתתה אזרחיות תאילנד להגיע אליה לארצות הברית כדי לעבוד אצלה במסעדה. אחת העובדות בודדה: נאסר עליה לקרוא עיתון בשפתה, לצאת לחנויות, לדבר עם אורחים שהגיעו לבית הנאשמת, בו התגוררה, או עם אורחים שהגיעו למסעדה בה הועסקה וכן נאסר עליה להשתמש בטלפון או בדואר. העובדת נאלצה לעבוד שעות ארוכות במסעדה ולבצע עבודות נוספות בביתה של הנאשמת (שטיפת מכוניתה של הנאשמת, בישול, ניקיון הבית ועשיית פדיקור ומניקור לנאשמת) ודרכונה נלקח. הנאשמת שלטה על העובדת ע"י אלימות (גרימת חבורה), איומים לאלימות פיזית קיצונית ואיום בהרחקה. הנאשמת השפילה את העובדת ובמקרה אחד הכריחה אותה לכרוע על ברך כשהיא מגישה אוכל לאורחים. הנאשמת הודיעה לעובדת שאם תפנה למשטרה, היא תיעצר, בשל היותה שוהה בלתי חוקית. זאת על אף שהנאשמת היא "ארגנה", באמצעות קשרים בשגרירות התאילנדית, את דרכונה ואשרת השהייה של העובדת. הנאשמת פתחה חשבונות שלכאורה היו של הקורבן, אך השתמשה בהם לצרכיה.

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: אוכלוסייה פגיעה מבחינת שפה ותרבות, אלימות, השפלה, איומים לאלימות ולגירוש, בידוד, שעות עבודה ארוכות, עיכוב דרכון, הסדרת סטטוס באופן כוזב, תרמית ביחס לרשויות, שחיתות שלטונית.

11. ארצות הברית נ' קאנג²⁶

שניים מתוך שבעה נאשמים, שהיו חלק מרשת פשע בינלאומית הקשורה בסחר בבני אדם, הורשעו על סמך הודאתם בעבודת כפייה. מדובר היה בזוג קוריאנים המתגוררים בארה"ב, אשר פיתו שתי נשים קוריאניות להגיע לניו יורק ע"י הבטחות למשרות טובות כמארחות במועדון לילה שלהם. לאחר שהגיעו, הנשים נאנסו וחוו התעללות פיזית. הן נדרשו למסור את דרכוניהן ואת כרטיסי הטיסה שלהן לנאשמים. הן נדרשו לבקש אישור לגבי כל יציאה מן הדירה. כמו כן, היה שעבוד חובות, ניסיון להכריחן לעסוק בזנות וניסיון לגרשן מהמדינה.

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: אוכלוסייה פגיעה מבחינת שפה ותרבות, אלימות, יחסי מין כפויים, ניסיון לגירוש, שעבוד חובות, תרמית ביחס לטיב העבודה ולתנאיה, ניסיון לכפות עיסוק בזנות.

חשוב לציין כי נלמד מפסק דין זה כי ניתן להרשיע בעבירת עבודת כפייה גם כאשר העבודה מתבטאת במתן שירותי מין.

12. ארה"ב נ' אלזנקי²⁷

הנאשם הורשע בעבירת שעבוד כפוי ונגזרה עליו שנת מאסר אחת. הקורבן, אזרחית סרי לנקה, הועסקה בשני שלבים. בשלב הראשון בכווית, ובשלב השני בארה"ב. בכווית היא הועסקה ע"י משפחתו של הנאשם לצורך ביצוע עבודות בית עבורם. דרכונה הוחרם ונאסר עליה לצאת את הבית, תוך איום במעצר והתעללות פיזית ע"י המשטרה במקרה שתימצא בחוץ. בן משפחת הנאשם הודיע לה כי היא תעבור לארה"ב לעבוד עבור הנאשם, תוך הבטחת משכורת של 250 דולר לחודש, שהופחתה ל-120 דולר לחודש לפני עזיבתה את כווית. בבית הנאשם בארה"ב, הוחרם דרכונה של העובדת, נאסר עליה לצאת את הבית, לצאת למרפסת או להביט מבעד לחלון. היא בודדה (נאסר עליה להשתמש בטלפון, במייל או לדבר עם איש). תנאי המחיה היו קשים: היא ישבה וישנה על הרצפה וניתנו לה רק שתי כותנות ללבוש. נאמר לה שהמשטרה ואף שכנים יורים באזרחים זרים המסתובבים ללא ליווי. הנאשם נקט כלפיה באלימות כעונש על בקשתה להחליש את עוצמת הטלוויזיה ופעם כשלא סגרה מוניטור. היא אולצה לעבוד בעבודות קשות, 15 שעות ביום ותוך שימוש בחומרי חיטוי מסוכנים, כשהנאשם מסרב לספק לה אמצעי הגנה (מסכה וכפפות). הנאשם מנע ממנה אוכל וכשחלתה מחמת תת-תזונה, בהשפעת החומרים המסוכנים ולאחר שבירת צלעות, מנע ממנה טיפול רפואי. כמו כן נמנע ממנה טיפול שיניים. לאחר ששברה מכשיר אדים איים עליה הנאשם כי ישעה את כל משכורתה. היא אוימה בגירוש לכווית (להבדיל ממדינת המוצא שלה), בנזק חמור ובמוות. בהזדמנות אחת היא אוימה בתפירת פיה בחוט ומחט. לא הותר לה לחזור לסרי לנקה. במקום העבודה שרר אקלים של פחד. מצב זה נמשך ארבעה

United states v. Veerapol, 312 F. 3d 1128 (9th Cir., 2002) 25

United States v. Kang, 2004 U.S. Dist., LEXIS 29885 (E.D.N.Y. 2004, 2008) 26

United States v. Alzanki, 54 F. 3d 994 (1st Cir., 1995) 27

חודשים. לאחר שסיפרה על מצבה לאחיות שבאו לטפל בבן הנאשמים, היא מסרה תלונה במשטרה. **נקודות חשובות שעולות ממקרה זה:** אוכלוסייה פגיעה מבחינת שפה ותרבות, שימוש באלמויות, איומים באלמויות ובמוות, איומים בגירוש לארץ שאינה ארץ המוצא, בידוד, הגבלת חירות, תנאי עבודה מסוכנים, עבודה בכל עבודות הבית, תנאי עבודה ומחיה קשים, החרמת דרכון, מניעת טיפול רפואי, ענישה פיזית ואיומים לענישה כלכלית.

13. ארה"ב נגד בראדלי²⁸

שני נאשמים הורשעו בעבודת כפייה ונדונו ל-6 שנות מאסר. הם הביאו מספר קבוצות של עובדים מג'מייקה כדי לעבוד במפעל לכריתת עצים. לגבי הקבוצה הראשונה, של שני עובדים מג'מייקה, השכר ששולם להם, 8 דולר לשעה, היה נמוך באופן משמעותי מזה שהובטח - 15 עד 20 דולר לשעה, אם כי גבוה משכר המינימום הקבוע בחוק. הם הוחזקו בתנאים קשים: ללא מים זורמים, חשמל וחימום, נמנע מהם טיפול רפואי והם היו נתונים לאיומים באופן קבוע. אחד מהעובדים ברח וקיבל איומים טלפוניים מהנאשמים לגבי הסגרה לרשויות. הנאשמים החרימו את דרכונו של העובד הנותר וחשפו בפניו את תכניתם "לקחת אקדח ולמצוא" את העובד שברח. לאחר שפג תוקף האשרה של העובד הנותר, הוא חזר לג'מייקה. הנאשמים טסו לג'מייקה וגייסו שלושה עובדים נוספים. גם עובדים אלה שוכנו בתנאים גרועים ונמנע מהם טיפול רפואי. גם הפעם שכרם, 8 דולר לשעה, היה נמוך משהובטח - 11 דולר לשעה. בנוסף, נגבה מהם שכ"ד חודשי בסך 50 דולר. נאמר לאחד מהם שעליו לעבוד עד שיפצה אותם עבור הטסתו לארה"ב, דבר המגיע כדי שעבוד חובות. דרכונם של העובדים נלקח, תוך הזכרת בריחתו של העובד בשנה הקודמת והאיום למצוא אותו ולהרגו. בנוסף, הנאשמים ניהלו תיעוד של נסיעותיהם של העובדים באזור.

לאחר תלונות של העובדים במהלך ביקור משטרתי בחווה, הנאשמים השתמשו באלמויות פיזית שגרמה לבריחתם של העובדים.

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: אוכלוסייה פגיעה מבחינת שפה ותרבות, תרמית בנוגע לתנאי עבודה ומחיה, שיכון בתנאים גרועים, מניעת טיפול רפואי, החרמת דרכון, איום בגירוש, איומים בגרימת נזק לאחרים, שעבוד חובות, אלמויות, מעקב אחרי יציאות.

צוין כנסיבה חשובה הרקע התרבותי של העובדים שגרם להם להאמין שבכוחם של הנאשמים לממש את איומיהם.

הנאשמים הורשעו על אף שחלק מהעובדים עזבו ללא סנקציות מצד המעסיקים, לא נאסר על העובדים לצאת מהחווה, האיומים היו מכוונים כלפי עובד אחר ולא הייתה אלימות בפועל, שקיבלו שכר מעבר לשכר המינימום ושחירותם לא הוגבלה באמצעים פיזיים.

14. ניו זילנד נ' Decha-lamsakun²⁹

הנאשם, אזרח תאילנד, הורשע בעבירת סחר בעבדים (Dealing in slaves) ונדון ל-5 שנות מאסר. הנאשם דאג להסדרת הגעתה של אישה מתאילנד לניו זילנד ע"י תשלום עבור כרטיס הטיסה, אשרת כניסה ואספקת ליווי ע"י אדם מטעמו, שהתחזה לבעלה. כרטיס הטיסה חזר והדרכון הוחרמו ע"י הנאשם. בניו זילנד האישה עבדה במכון עיסוי ובר. היא התגוררה במלון עם הנאשם ועם אישה תאילנדית נוספת ובהמשך התגוררה בביתה של בעלי הבר. הנאשם החרימ את רוב רווחיה. מחומר הראיות עלה כי הנאשם ניהל עסק של הבאת נשים תאילנדיות נוספות לניו זילנד, תוך החרמת רווחיהן. הנאשם הציע למכור את האישה לבעל הבר ובעל הבר דיווח על המקרה לרשויות ההגירה. בעקבות זאת, אורגנה פגישה בין הנאשם לסוכן סמוי, במהלכה נמכרה האישה לסוכן תמורת 3,000 דולר. במסגרת העסקה אמר הנאשם שהאישה תהיה של הקונה, שהוא ראשי לעשות בה כרצונו, ושם היא תחזור הנאשם יוכל להשיג אחרת במקומה.

United States v. Bradley, 390 F. 3d 145 (1st Cir., 2004) 28
R. v. Decha-Lamsakun [1993] 1 NZLR 141 29

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: אוכלוסייה פגיעה מבחינת שפה ותרבות, עיכוב דרכון וכרטיס טיסה חזור, החרמת רוב המשכורת, ניסיון למכור אדם בכסף מלא, אמירות המצביעות על בעלות, עסק מתמשך בעל דפוסים דומים ביחס לנשים אחרות.

15. אוסטרליה נ' טאנג³⁰

הנאשמת W.T הורשעה בעבירת החזקת עבד וסחר בעבדים ונדונה ל- 10 שנות מאסר והנאשמת D.S הורשעה בסחר בעבדים ונדונה ל- 6 שנות מאסר. הנאשמות היו מעורבות בסחר בנשים אזרחיות תאילנד לאוסטרליה למטרות זנות באמצעות אשרות שהושגו בצורה לא חוקית. הקורבנות עסקו בזנות לפני הבאתן לאוסטרליה והסכימו לתנאי החוזה שכלל שעבוד חובות. אחת הנאשמות שימשה כמתווכת וכמפקחת על הנשים בבתי הזנות וכן לימדה אותן סיפורי סרק לספר לרשויות ההגירה במקרה שייתפסו. הנאשמת השנייה הייתה הבעלים של בית הבושת בו עבדו הנשים. הנאשמות שילמו עבור "רכישת" הנשים והבאתן כ- 40,000 \$ עד 45,000 \$. נאמר לנשים שעליהן לעבוד ללא תמורה עד להחזרת החוב (שעבוד חובות). הן עבדו ששה ימים בשבוע, מ-6 בערב עד 2 לפנות בוקר, כשהיום השביעי הוגדר "כיום חופש" בו הורשו הנשים לשמור על רווחיהן. דרכוניהן וכרטיסי הטיסה שלהן עוכבו. הן שוכנו בדירות תחת פיקוח ונאסר עליהן לצאת ללא ליווי. לא ניתנו להן מפתחות לדירות. עם זאת, כאשר רכשו הנשים את אמון הנאשמים הותר להן לצאת ולבוא ללא ליווי, אם כי עדיין נזקקו לאישור כדי ללון מחוץ לדירה.

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: אוכלוסייה פגיעה מבחינת שפה, תרבות והשכלה, מעמד לא חוקי, עיכוב דרכון, שעבוד חובות, הגבלת חירות על אף שלא באמצעים פיזיים, עיסוק בזנות.

הנאשמות הורשעו על אף שלא הופעלה אלימות או תרמית וכן ניתן לנשים יום חופשי שבו הותר להן להרוויח עבור עצמן ועל אף שלחלקן בשלב מאוחר יותר הותר לצאת ולבוא ללא ליווי. כמו כן, הן הורשעו על אף שהקורבנות עסקו בזנות לפני כן ועל אף שהקורבנות הסכימו מפורשות לתנאי ההעסקה.

16. בית הדין האירופי לזכויות אדם - סיליאדין נגד צרפת³¹

נערה בת 15 מטוגו הובאה לצרפת כדי לעבוד בבית של משפחה צרפתית, תוך הבטחה שתשלח לבית הספר וכי תושג עבורה אשרת עבודה. בניגוד להבטחות אלה, היא לא קיבלה שכר עבור עבודתה, לא הורשתה ללמוד בבית ספר ודרכונה עוכב. היא גם הושאלה למשפחה אחרת לפרקי זמן שונים והפכה לשפחה העובדת מ-7:30 עד 22:30. הורשה לה לצאת לכנסייה באופן חריג בימי ראשון והיא הורשתה לצאת לקניות עבור המשפחה מעת לעת. היא אוימה בגירוש בשל מעמדה הלא חוקי אם תצא מהבית. היא ישנה בחדר התינוק על מזרון על הרצפה וחויבה לטפל בו במשך הלילה. היא ברחה ועבדה במקום אחר בתמורה מתאימה, אך עקב לחץ משפחתי חזרה למשפחה המקורית שהבטיחה להשיג לה אשרה חוקית. הם שוב מעלו באמונה והתנאים היו כמקודם. בשלב מסוים הנערה הצליחה להחזיר לעצמה את דרכונה ודיווחה לשכנה בדבר מצבה. אותה שכנה דיווחה לארגון לא ממשלתי.

נפסק כי נעברו עבירות עבודת כפייה, שעבוד כפוי ושעבוד, הקבועות באמנת אירופה להגנה על זכויות אדם, אך לא נעברה עבירת העבדות.³²

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: פגיעות הקורבן מבחינת גיל (קטינות), שפה ותרבות, עיכוב דרכון, העברה מיד ליד ללא הסכמת העובד, איומים בגירוש, תנאי מחיה לא נאותים, עבודה ארוכות, תרמית לגבי תמורה ולגבי סטטוס חוקי, אי תשלום שכר, בידוד.

נפסק כי נעברו עבירות עבודת כפייה, שעבוד כפוי ושעבוד על אף שלא הייתה אלימות בפועל, שהותר לה לצאת ולבוא לעתים ושהיא חזרה אל המעסיק לאחר עזיבתו.

R. v. Tang (2008) 237 CLR 1 30

Siliadin v. France, (2005) 20 BHRC 654, EctHR 31

32 צרפת נתבעה בשל הטענה כי לא היו לה עבירות חמורות דיון כדי להקיף מקרה כזה. נקבע כי סעיפי העבירה בצרפת אינם מעניקים הגנה מספקת ואפקטיבית נגד מקרים של עבדות ושעבוד

17. טריבונל בין לאומי של יוגוסלביה³³ - Kunarac, Kovak and Vukovic³⁴

נאשמים סרבים החזיקו נערות בוסניות צעירות בבית נטוש למשך תקופות שבין שבוע לששה חודשים. במשך תקופה זו, הנערות נאנסו והושפלו, הופעלה נגדן אלימות ואימום לשימוש באלימות. הן נאלצו לעשות את כל עבודות הבית, לרבות בישול וניקיון, ונאסר עליהן לעזוב בלי ליווי. בנוסף לכך, הן לא קיבלו אוכל סביר ולא הורשו לדאוג לניקיון גופן ובגדיהן כראוי. חלק מהנערות הועברו מיד ליד, לפעמים בתמורה.

הטריבונל הרשיע את הנאשמים בעבירת עבדות (Enslavement) הקבועה בחוקת הטריבונל הבינלאומי של יוגוסלביה. Kunarac נדון ל- 28 שנות מאסר, Kovak נדון ל- 20 שנות מאסר ו-Vukovic נדון ל- 12 שנות מאסר.

נקודות חשובות שעולות ממקרה זה: אוכלוסייה פגיעה מבחינת גיל (קטינות) ושפה, שלילת חירות, אלימות פיזית, מינית ונפשית, תנאי מחיה קשים, שליטה באקלים הפיזי, עבודה ללא תמורה, תנאי עבודה קשים, קנייה ומכירה של אדם.

סיכום:

פסקי הדין הזרים שהוצגו לעיל עוסקים בעבירות שלילת חירות חמורה, ומעלים סוגיות שונות שעשויות להיות רלוונטיות גם במקרים בישראל, וזאת למרות שכפי שנאמר בפתיחה, יסודות העבירות בישראל ובח"ל אינם זהים. כך למשל, ניתן ללמוד מהפסיקה הזרה כי כדי להרשיע בעבירות שכאלה, אין צורך להוכיח את אי הסכמת הקורבן. כמו כן, פסיקה זו מלמדת כי כדי להרשיע בעבירות מסוג זה, אין צורך בהפעלת אמצעים פיזיים כגון אזיקים או נעילה בתוך דירה, אלא די באמצעים פסיכולוגיים שיש בהם כדי להביא לשלילת חירות. סקירת הפסיקה הזרה מראה כי בעבירות ההחזקה בתנאי עבדות לא נדרש שיתקיימו האלמנטים הקיצוניים ביותר, אולם דרושה מידה מסוימת של חומרה. החומרה נעוצה בעצם העובדה שאדם נמצא בשליטה של אדם אחר, ולא דווקא בקיומם של אלימות או תנאי מחיה קשים.

כפי שנאמר בפסק דין ממדינת ניז'ר:

"Slaves may be well fed, well clothed, comfortably housed, but they are still slaves... There is no such thing as benevolent slavery".³⁵

בפרק זה נסקרו פסקי-דין בולטים מהעולם, המסייעים לנו להבין את הנסיבות המולידות עבירות של שלילת חירות חמורה, כגון עבדות ועבודת כפייה. מהמקרים הללו ניתן ללמוד על ראיות נסיבתיות שעשויות להצביע על התקיימות עבירות כאלה, ועל התנהגויות אופייניות של הקורבנות.

33 בית דין זה הוקם במאי 1993 בהאג על סמך החלטת מועצת הביטחון מספר 827, על מנת לחקור פשעי מלחמה ביוגוסלביה לשעבר. בית הדין פועל על סמך חוקה מיוחדת הכוללת עבירה נגד האנושות של ENSLAVEMENT

Prosecutor v. Kunarac, Judgement, Case No. IT-96-23, A. Ch., 12 June 2002 34

Hadijatou Mani Koraou v. The Republic of Niger ECW/CCJ/JUD/06/08 (27 October 2008), para.79 35

טיפול מדינת ישראל בסחר לעבודות, בעבודות ובעבודת כפייה

עו"ד רחל גרשוני³⁶

רקע

הטיפול בסחר בבני אדם בישראל מתפתח ומשתנה במעין ריקוד בין הנאבקים נגד התופעה לבין העבריינים, כשכל צד מגיב לתגובות זולתו. במאבק בסחר בנשים למטרת זנות היו הצלחות גדולות, והיקף התופעה בישראל צומצם באופן משמעותי, כשהמקרים שנותרו, אינם מתאפיינים בתנאי הניצול הקשים בהם הוחזקו הקורבנות בימים הראשונים לזיהוי התופעה. לעומת זאת, המאבק בהחזקת בני אדם בתנאי עבודות או עבודת כפייה, נמצא בשלב פחות מתקדם ובשלב זה אין מושג ברור לגבי היקף התופעה בישראל.

ניצול העולה לכדי עבודות או עבודת כפייה הוא תחום המציב אתגרים מורכבים יותר מאשר סחר למטרות זנות, וזאת משלל סיבות. העבריינים באים לרוב מקרב כלל האוכלוסייה "הנורמטיבית" (כגון מעבידים של עובדים במשקי בית, חקלאים, קבלני בנין וכיו"ב) לעומת העוסקים בסחר לזנות (סרסורים ועבריינים אחרים); גם תחומי העיסוק בהם עלולים עובדים להימצא בתנאי עבודתם תחומי עיסוק נורמטיביים וחוקיים בדרך כלל (כגון חקלאות, סיעוד) להבדיל מעבירות זנות הכרוכות מלכתחילה בפעילות לא חוקית לגביה הרשויות רגילות יותר לתת מענה; האבחנה בין העבודות ועבודת הכפייה לבין "עושיק" או הפרות של דיני עבודה אינה תמיד קלה וברורה; קורבנות העבירה הזרים עלולים להשלים ביתר קלות עם מצבם אם מוצאם ממדינות שבהן התנאים קשים יותר מתנאי העבודה בישראל.

בשנות התשעים של המאה הקודמת, אז החלה תופעת הסחר לזנות בישראל, מושג ה"עבודות" לא היה קיים בחוק העונשין. הייתה קיימת רק עבירת עבודת כפייה ולצדה עונש מקסימום קל יחסית של שנת מאסר אחת. התפתחות תופעת הסחר לזנות והגעתם של מהגרי עבודה ממדינות מתפתחות לישראל, שינו את פני המציאות הישראלית. מדובר היה באוכלוסיות פגיעות שאינן מעורות בשפה או בתרבות הישראליות ואינן מודעות לזכויותיהן. אם נתרכז במציאות של מהגרי העבודה, היחסים בינם לבין המעסיקים לא היו שוויוניים ולא אפשרו התמקחות אמיתית בקשר לתנאי עבודה. מאפיינים אלה יצרו תשתית נוחה להיווצרות עבודות ועבודת כפייה.

מהפך ביחס המדינה

עוד לפני שהתמודדה מדינת ישראל עם בעיות הסחר למטרות עבודות, העבודות הכפייה, היא התמודדה עם תופעת הסחר בנשים למטרות זנות. תופעה זו אובחנה בישראל במהלך שנות התשעים למאה שעברה והביאה לראשונה להכרה כי דפוסי עבודות מודרנית מתקיימים בישראל ומצריכים תגובה הולמת, הכרוכה במהפך תודעתי. מבחינה היסטורית ניתן לומר כי התגבשות המאבק בסחר למטרות זנות פרצה את הדרך להתפתחות המאבק הצעיר יותר נגד הסחר למטרות עבודות, העבודות ועבודת הכפייה.

הממשלה היא גוף גדול ומסורבל אשר אינו נוטה לחדש או לאבחן תופעות חדשות בעודן באיבן. מטבעה היא נוטה לסווג תופעות במשבצות מוכרות. כך, הסחר למטרות זנות לא אובחן מיד ובשלב הראשונים טופל כבעיית "זנות" וכבעיית "שהייה בלתי חוקית", ומכאן שדרכי הפעולה לא הועילו למגר את התופעה וודאי שלא היטיבו עם קורבנותיה, אשר נתפסו כעברייניות ולא כקורבנות עבירה. בנוסף לכך, הגישה המקלה באותה תקופה לעבירת הסרסרות אף היא לא הועילה לחשיפת המציאות המרה בה הוחזקו קורבנות הסחר למטרות זנות.

המהפך בגישת המדינה חל בשל פעילות הן של רשויות המדינה והן של גורמים לא ממשלתיים. החלה חשיפה מתמשכת של מידע אשר פורסם על ידי גופים לא ממשלתיים - שדולת הנשים (1997), אמנסטי (2001) ומוקד סיוע לעובדים זרים (2001, 2003). הפרסומים השונים חשפו את התופעה במלוא חומרתה, לרבות קניית ומכירת נשים כחפץ עובר לסוחר והתייחסות אליהן כאילו היו קניין חסר זכויות, תוך שימוש באלימות,

36 מבוסס על הרצאה של עו"ד גרשוני, וגם על מאמרה "התייחסות המדינה לסחר בבני אדם: מעבדה לשינוי חברתי", משרד המשפטים, 2006. הפרק נערך ועודכן ע"י עו"ד טל רביב. יצוין כי עו"ד רחל גרשוני לא עברה על הנוסח הסופי

באיומים ובאמצעי שליטה שבעיקרם לא היו מוכרים בארץ לפני כן. דו"ח מחלקת המדינה של ארצות הברית על סטטוס המאבק בסחר בבני אדם במדינות העולם אשר פורסם לראשונה בשנת 2001, סיווג את מדינת ישראל בדירוג הנמוך ביותר כמדינה שאינה עומדת בסטנדרטים המינימליים למיגור התופעה ואף אינה נוקטת בצעדים משמעותיים לעשות כן.³⁷ התפתחות זו גרמה לזעזוע בציבור בכלל ובממשלה בפרט והעמידה את תחום הסחר למטרות זנות במרכז תשומת הלב הציבורית.

במקביל, התרחבות תופעת הסחר למטרות זנות הביאה להכרה בקרב רשויות החוק כי יש צורך בכלים חדשים על מנת למגר את התופעה החדשה, כיוון שהכלים הקיימים אינם מספקים לה מענה. היועץ המשפטי לממשלה דאז מינה צוות בין-משרדי ללמוד את התופעה ולהמליץ על צעדים אופרטיביים להילחם בה. צוות זה הגיש סדרה של המלצות שהן בבחינת תכנית לאומית למאבק בסחר בבני אדם וכוללות המלצות בשטח האכיפה, המניעה וההגנה על הקורבנות. ועדת החקירה הפרלמנטרית בעניין סחר בנשים בראשות ח"כ זהבה גלאון סייעה לעורר את מודעות הציבור וללחוץ על הממשלה לפעול.³⁸

בשנת 2000 נחקק לראשונה סעיף בחוק העונשין האוסר סחר בבני אדם למטרות זנות. חקיקת סעיף חוק נפרד לסחר בבני אדם לעיסוק בזנות אפשרה למערכת אכיפת החוק להתרחק מסיווגים ישנים ולפעול בדרך שונה. בכך ניתן לומר שהחקיקה שימשה כלי לשינוי חברתי.

כעבור שש שנים, נחקק חוק איסור סחר בבני אדם, התשס"ז - 2006, אשר הרחיב את התייחסות המחוקק לעבירות סחר למטרות שאינן זנות, לרבות עבדות, ומספק תגובה עונשית הולמת לתופעת העבדות ועבודת הכפייה.

צעדים מעשיים למלחמה בעבירות הסחר למטרות עבדות, העבדות, ועבודת הכפייה:

המהפך שעברה המדינה השפיע הן על הטיפול בסחר לזנות והן על הטיפול בסחר לעבדות ולעבודת כפייה. החשוב מכול היה שינוי התודעה וההכרה שאכן מדובר בתופעות כלל עולמיות הקיימות גם במדינת ישראל. רק בעקבות השינוי התודעתי, ניתן היה לעבור לשינויים במעשה.

כאשר אנו מייחדים את הדיבור לתחום העבדות והסחר לעבדות ולעבודת כפייה, להבדיל מהזנות, ניתן לומר שבתחילה, מדינת ישראל לא הייתה ערוכה להגיב על מקרים של ניצול קשה שהחלו לצוץ עם התרבות העסקת העובדים הזרים. אולם, צעדים רבים ננקטו מאז על מנת להתמודד עם תופעה זו. חלק מן הצעדים הללו התייחסו ישירות למקרים קשים של סחר בבני אדם, עבדות ועבודת כפייה וחלק ניסו ליצור תשתית לא נוחה להתפתחות תופעות אלו אשר תסייע במישור המניעתי.

צעדים אלה כללו:

א. במישור החקיקתי:

- בתגובה לפוטנציאל הניצול שהיה גלום בהבאת והעסקת עובדים זרים, נחקקה חקיקה רגולטורית - חוק עובדים זרים, תשנ"א, 1991 המחייבת את המעסיק לספק תנאים הולמים למהגרי העבודה. חקיקה זו, היה בה בכדי ליצור תשתית לא נוחה להיווצרות סחר בבני אדם, עבדות ועבודת כפייה בקרב העובדים הזרים, אף שהיא התייחסה במפורש רק לעבירות רגולטוריות.
- נחקק חוק איסור סחר בבני אדם, התשס"ז, 2006 ובו, בין היתר, עבירות פליליות חדשות בעניין שלילת חירות חמורה. בנוסף לכך, נחקקו עבירות שיש בהן כדי להפוך לעבירות פליליות מעשים הנלווים לסחר בבני אדם או לכסות מקרים שבהם קשה להוכיח עבירות סחר, עבדות ועבודת כפייה ובכללן: עיכוב דרכן בנסיבות מחמירות, ועבירת העושה שעונשה הוגבר.
- אושררו אמנות בינלאומיות מרכזיות בתחום המאבק בסחר בבני אדם, כגון "פרוטוקול פלרמו".

37 הדו"ח אף לווה באיום בסנקציות כלכליות על מדינות בדירוג נמוך באם אילו לא ישפרו את תגובתן לתופעת הסחר
38 ועדת החקירה מונתה בשנת 2000 וסיימה את פועלה כוועדת חקירה בשנת 2004. משנת 2005 פועלת כוועדת משנה למאבק בסחר בנשים. www.knesset.gov.il/committees/heb/vaada.asp

ב. במישור הביצועי:

- הוקמה מנהלת ההגירה, עליה הוטל לדאוג לא רק להרחקת זרים הנמצאים בישראל ללא אישור חוקי, אלא גם לזכויותיהם. מנהלת ההגירה עשתה שימוש מורחב בעבירות העושק והמרמה בהקשר של מהגרי עבודה, עוד טרם נכנס חוק איסור סחר בבני אדם לתוקפו. זה היה צעד תקדימי, משום שלפני כן, רק במקרים בודדים הוגשו כתבי אישום בעבירה זו. פעילות זו היוותה צעד חשוב להגברת מספר ההרשעות ולענישת מעסיקים נצלנים. יצוין שבשלב מאוחר יותר פורקה מנהלת ההגירה וסמכויותיה הועברו לרשות האוכלוסין וההגירה ולמשטרת ישראל.
- מכח החלטת ממשלה הוקמה ועדת מנכ"לים לעניין המאבק בסחר בבני אדם, בראשות מנכ"ל משרד המשפטים, שמתפקידה להתוות מדיניות בתחום זה. הוועדה כללה נציגים מכל משרדי הממשלה הרלוונטיים. מינוי גוף כזה שיקף את רצונה של הממשלה לתת לנושא עדיפות. ועדת המנכ"לים מינתה צוותים בין משרדיים על מנת להמליץ המלצות אופרטיביות בקשר לסוגיות בעייתיות.
- החלטת ממשלה הורתה על מינוי מתאם בין משרדי מקרב עובדי משרד המשפטים, שתפקידו לתאם את פעילות משרדי הממשלה ואת היחסים והפעילות בינם לבין גופים לא ממשלתיים בקשר למאבק בסחר בבני אדם. ייחוד תפקיד למשימה זו הועיל לדרבן פעילות ממשלתית, לגשר בין הממשלה לבין גופים אחרים הנוטלים חלק במאבק, לשמש מאגר מידע ולזהות בעיות ודפוסים חדשים בעודם באיבם.
- ועדת המנכ"לים אישרה שתי תכניות לאומיות: תכנית למאבק בסחר בבני אדם לזנות, ותכנית למאבק בסחר בבני אדם לעבודות ולעבודת כפייה. תכניות אלה מאפשרות לממשלה לנווט ולהוביל תהליכים במקום להסתפק בתגובה לבעיות כאשר אלה עולות אל פני השטח.
- צוות בין משרדי קבע נוהל לזיהוי קורבנות סחר בבני אדם לעבודות ולעבודת כפייה.³⁹
- על פני השנים, הוקמו גופים מיוחדים במשטרת ישראל לטפל במקרים של סחר בבני אדם, עבודות ועבודת כפייה, דבר שהועיל לפתח מומחיות במטריה מיוחדת זו. בין היתר, ישנו מרכז משטרת לנושא.
- בכל מחוז בפרקליטות מונה רפרנט המומחה לתחום הסחר בבני אדם, והאמור לשמש כיועץ לכל פרקליט שבידו מופקד תיק סחר.
- הסכמים בילטרליים בין ישראל לבין מדינות מוצאם של עובדים זרים בענפים שונים, הם כלי חשוב וחדש יחסית להסדרת נושא גיוסם והעסקתם של עובדים זרים. ההסכמים מגבירים את הפיקוח על הליך הגיוס ותפקידם אף לסייע במניעת גביית דמי תיווך אסורים מן העובדים. להסכמים מטרות שונות, כגון הבטחה כי עובדים בעלי הכשרה מתאימה מגויסים לתחומי התעסוקה השונים, אולם הם גם אמצעי חשוב למניעת סחר בבני אדם בזכות הפיקוח על תהליך הגיוס. בשנים האחרונות חתמה מדינת ישראל על מספר הסכמים עם מדינות מוצא והיא מנהלת מו"מ לחתימת הסכמים נוספים.
- ע"פ החלטת ממשלה, מדי שנה מתקיים טקס ממלכתי בבית הנשיא, ובו ניתנים עיטורים ממלכתיים לאנשים וגופים אשר מרימים תרומה משמעותית למאבק בסחר בבני אדם. טקס זה מועיל להפיץ ברבים מידע לגבי תופעת הסחר בבני אדם ולתת משום חיובי לאלה הנאבקים בו מול קשיים.

ג. כלים לשיפור הזיהוי של קורבנות הסחר למטרות עבודה:

- הופק עלון לזיהוי קורבנות סחר לעבודות, עבודות ועבודת כפייה, המיועד לרשויות העשויות לבוא במגע עם קורבנות פוטנציאליים. העלון הופק על ידי משרד המשפטים בשיתוף עם המרכז להגירה בינלאומית ולקליטה ובמימון האיחוד האירופי.⁴⁰
- חוברת כשירות תרבותית בקשר לתרבויות סין, תאילנד, סרי לנקה והפיליפינים הוכנה כדי ליידע רשויות אכיפת חוק ורווחה וארגונים לא ממשלתיים בקשר לדפוסים תרבות של אוכלוסיות עובדים זרים העלולות ליפול קורבן לסחר בבני אדם, עבודות ועבודת כפייה בישראל. חוברת זו, אשר הוכנה על ידי משרד המשפטים בשיתוף עם המרכז להגירה בינלאומית ולקליטה ובמימון האיחוד האירופי, נועדה לתת לגופים

39 נוהל הזיהוי מפורט במדריך זה, בפרק על קורבנות העבירה

40 העלון מופיע כנספח במדריך זה

אלה כלים כדי להבין התנהגויות של אוכלוסיות אלה וכך, לשכלל טיפול בתיקים פליליים ולשפר טיפול באוכלוסיות עצמן.⁴¹

ד. הטיפול בקורבנות:

- במדינת ישראל מוענקות שלוש זכויות מרכזיות לקורבנות סחר בבני אדם, עבדות ועבודת כפייה:
- **מקלטים:** בעקבות החלטות ממשלה הוקמו מקלטים לקורבנות סחר בבני אדם ועבדות - לנשים ולגברים. עם השנים הורחבו מסגרות הטיפול בקורבנות. אדם אשר קיימת "ראשית ראייה" לגביו שהוא קורבן סחר בבני אדם או עבדות רשאי לשהות במקלט מבלי ששהייה זו תותנה בשיתוף פעולה עם רשויות אכיפת החוק.
  - **נהלי אשרות שהייה ועבודה מטעם רשות האוכלוסין וההגירה:** על פי נהלים אלה, לקורבן סחר או עבדות יש זכות לשהות ולעבוד בישראל משלב החקירה ועד סיום התיק הפלילי בעניינו. יתירה מזו, בין אם קורבן העבירה משתף פעולה עם רשויות אכיפת החוק ובין אם לא, אם זוהה כקורבן אחת מעבירות אלה, הוא זכאי לקבל "אשרת שיקום" למשך תקופה מוגדרת שהיא ככלל שנה, המאפשרת לו לשהות במדינה ולעבוד בה. הסדר זה הוא מן המתקדמים בעולם.
  - **סיוע משפטי חינוך:** לכל קורבן סחר בבני אדם או עבדות. הסיוע אינו מותנה בשיתוף פעולה עם רשויות אכיפת החוק. הוא ניתן מטעם האגף לסיוע משפטי במשרד המשפטים.

שיתוף פעולה בין גורמים ממשלתיים לבין ארגונים לא ממשלתיים:

שיתוף פעולה בין גורמים שונים הוא מבין עקרונות המאבק נגד סחר בבני אדם⁴², וחשוב במיוחד ליחסים בין הממשלה לבין ארגונים לא ממשלתיים. בעוד שרק הממשלה מסוגלת לאכוף, למנוע כניסת חשודים לגבולותיה, לנקוט בהליכי הסגרה, להקציב כספים בממדים משמעותיים למאבק, הרי שגם לארגונים לא ממשלתיים יתרונות ייחודיים הנחוצים להצלחת אותו מאבק. למשל, ארגונים אלה מיטיבים לזהות דפוסים חדשים בראשיתם, וזאת להבדיל מהממשלה הנוטה לחתור לסיווג תופעות חדשות בסיווגים קיימים. כמו כן, מכיוון שארגונים לא ממשלתיים נוטים להתרכז בטובת הלוקח ומתאפיינים באמפטיה, קורבנות העבירה נוטים להתלונן בפניהם לפני שהם ניגשים למשטרה. נטייה זו נובעת גם מחשש לפנות לרשויות אכיפת החוק, ובמיוחד אם מדובר בזרים השוהים באופן לא חוקי במדינה. יתרה מזו, לארגונים לא ממשלתיים יתכן ויש מומחיות בטיפול בקורבנות סחר, עבדות ועבודת כפייה, דבר המכשיר אותם לזהות אותם ולתמוך בהם.

שיתוף פעולה כזה הוא רצוי אך אינו פשוט, שכן מטבע הדברים, גופים אלה נוטים לחשוד זה בזה. כך, גורמים בממשלה עלולים לפקפק ביכולת של גופים לא ממשלתיים לזהות מקרים, להטיל דופי בדיוק גביית הודעות על ידם, לחשוש שהם עלולים "לזהם עדויות" בשל חוסר מהימנותם. לעומת זאת, ארגונים לא ממשלתיים עלולים לסבור שהממשלה אטית מדי, שמרנית מדי בהכרת דפוסים חדשים, ולא אמפטית דיה. למרות הקשיים הללו, התפתח שיתוף פעולה כזה. כלי עזר לשיתוף פעולה זה ניתן למצוא בתפקיד המתאמת הבין משרדית, אשר משמשת כמעין "גשר" בין הגופים השונים. המתאמת משתפת ארגונים לא ממשלתיים בפורומים הקובעים מדיניות דוגמת הדיונים שקדמו לתכניות הלאומיות בתחום הסחר בבני אדם. מן הימים הראשונים למאבק בסחר בבני אדם ועד היום חלה התקדמות ברמת שיתוף הפעולה ובהבנת כל צד מהם יתרונות רעהו. כך, נוצרו ערוצים עצמאיים בין הגופים שאינם מצריכים תיווך של התיאום הבין משרדי ברמה היומיומית.⁴³

בפרק זה תוארה תגובת מדינת ישראל לתופעת הסחר בבני אדם, במישורים שונים. הפרק התייחס להתמודדות עם תופעת הסחר בנשים למטרת זנות, ולפעילות שבאה לאחר מכן, בהקשר לסחר למטרות עבדות ועבודת כפייה. הוזכרו גם פעילויות שמטרתן למנוע "אקלים נוח" להיווצרות סחר בבני אדם בישראל.

41 יום עיון על סמך חוברת זו נערך בכנסת בחודש יולי 2012 במעמד יושב ראש הכנסת ושר המשפטים, ובשיתוף עם ח"כ אורית זוראך שעמדה בראש וועדת המשנה לסחר בנשים

42 כיום מקובל לראות בשיתוף הפעולה הבין-אירגוני (PARTNERSHIP) אלמנט רביעי נוסף ושווה בחשיבותו לשלושת ה-P שבפרוטוקול פלרמו: PREVENTION, PROSECUTION, PROTECTION. <http://www.state.gov/j/tip/4p>

43 יש לציין כי בסדנאות עליהן מבוסס המדריך, יוחד פאנל שלם לנושא זה. דיברו בו נציגי הממשלה: (המשטרה, רשות ההגירה) ונציגי ארגונים לא ממשלתיים (מוקד סיוע לעובדים זרים, קו לעובד)

חקיקה ישראלית בנושא סחר ועבדות

עו"ד ד"ר יובל לבנת

בחקיקה הישראלית העכשווית, קיימת התייחסות למספר עבירות, בדרגות חומרה שונות, המאפשרות הגשת כתבי אישום כנגד סוחר בני אדם ומעסיקים אשר העסיקו עובדים ברמות שונות של ניצול, מעבדות במקרים הקשים ביותר, לעבודת כפייה, ועד לעושה במקרים קלים יותר.

סחר בבני אדם

סעיף 377א לחוק העונשין:

(א) הסוחר באדם לשם אחד מאלה או הסוחר באדם ומעמידו בכך בסכנה לאחד מאלה, דינו - מאסר שש עשרה שנים:

(1) נטילת איבר מאיברי גופו;

(2) הולדת ילד ונטילתו;

(3) הבאתו לידי עבדות;

(4) הבאתו לידי עבודת כפייה;

(5) הבאתו לידי מעשה זנות;

(6) הבאתו לידי השתתפות בפרסום תועבה או בהצגת תועבה;

(7) ביצוע עבירת מין בו.

(ב) נעברה העבירה לפי סעיף קטן (א) בקטין, דינו של עובר העבירה - מאסר עשרים שנים.

(ג) המתווך לסחר בבני אדם כאמור בסעיף קטן (א), בין בתמורה ובין שלא בתמורה, דינו כדין הסוחר באותו אדם.

(ד) בסעיף זה, "סחר באדם" - מכירה או קניה של אדם או עשיית עסקה אחרת באדם, בין בתמורה ובין שלא בתמורה.

העבירה היא עבירה מסוג *Jus Cogens*, כלומר, זו עבירה שאינה תלויה בהסכמת הקורבן.

מעבר לעובדה שסחר למטרות עבדות וסחר למטרות עבודת כפייה הן עבירות פליליות חמורות, הרי שגם "החזקה בתנאי עבדות" ו"עבודת כפייה" הן עבירות בפני עצמן. מכיוון שמרבית מהגרי העבודה ("עובדים זרים") המגיעים לארץ מגיעים ושירותיהם נשכרים באופן חוקי, הרי שעבירות אלה רלוונטיות יותר במקרה שלהם. בסעיף איסור הסחר נעשה שימוש רחב במקרי הסחר בנשים לזנות, כאשר בדרך כלל התקיימה מכירה של הקורבן והעברה מיד ליד.

עבדות

ס' 375א לחוק העונשין:

המחזיק אדם בתנאי עבדות לצורכי עבודה או שירותים לרבות שירותי מין, דינו - מאסר שש עשרה שנים.

נעברה עבירה לפי סעיף קטן (א) בקטין, דינו של עובר העבירה - מאסר עשרים שנים.

בסימן זה, "עבדות" - מצב שבו מופעלות כלפי אדם סמכויות המופעלות ככלל כלפי קניינו של אדם; לענין זה, יראו שליטה ממשית בחייו של אדם או שלילת חירותו כהפעלת סמכויות כאמור.

גם כאן מדובר בעבירה מסוג *Jus Cogens*. גם אם הקורבן הסכים, רצה לחיות בתנאים האלה (למשל, כי במדינת המוצא שלו אינו מצליח להשתכר \$100 לחודש) - אין בכך כדי לנקות את המשעבד מאשמה פלילית.

הערך המוגן הוא כבוד האדם, עמדת המחוקק היא כי לא נאפשר מצב שבו אדם אי מתייחס לאדם ב' בצורה כל כך לא אנושית, כל כך נקלית. אפילו אם אדם ב' מסכים לכך - אין בכך רבותא, שכן אנחנו כחברה לא נסכים למחול על כבודו.

עבודת כפייה

סעיף 376 לחוק העונשין:

הכופה שלא כדין אדם לעבוד, תוך שימוש בכוח או באמצעי לחץ אחר או תוך איום באחד מאלה, או בהסכמה שהוגשה בתרמית, והכל בין בתמורה ובין שלא בתמורה - דינו מאסר שבע שנים.

זוהי עבירה התלויה באי-הסכמה, ולכן כאן - להבדיל מאשר בעבירות הסחר והעבדות, יש התייחסות לאמצעים בהם עושה העבריין שימוש כדי לכפות את רצונו על הקורבן (כוח, לחץ, מרמה וכו'). הערך המוגן כאן הוא האוטונומיה של הפרט להחליט בנוגע להסכמתו או אי-הסכמתו לעבוד.

ההגדרות הן, ללא ספק, עמומות, ואולם פסיקה מחו"ל מסייעת לנו להבין, שמדובר בסופו של דבר בצירוף של נסיבות, ההופכות את הקורבן לכזה שהסטטוס שלו מזכיר סטטוס משפטי של קניין - חסר אוטונומיה וחסר שליטה על חייו: נתון לגחמותיו של אדם אחר.

עושק

עבירת העבדות, כמו גם עבירת הסחר, היא עבירה חמורה, שעונש של 16 שנות מאסר בצידה. לא כל התנהגות לא מוסרית, ולא כל ניצול מגיעים לכדי עבדות. על כן ייתכנו מקרים של עבודת כפייה, כפי שכבר פורט, וכן קיימות בחוק העונשין עבירות אחרות העשויות להיות רלוונטיות במקרים מסוימים. בחוק העונשין ישנה, לדוגמה, עבירת ה"עושק".

עבירה זו, בסעיף 431 לחוק העונשין, קובעת:

המנצל את המצוקה, החולשה הגופנית או השכלית, חוסר הניסיון או קלות הדעת של הזולת לאחת מאלה, דינו - מאסר שלוש שנים:

- (1) דורש או מקבל דבר שאינו מגיע לו כדין;
- (2) דורש או מקבל בעד מצרך או בעד שירות תמורה העולה במידה בלתי סבירה על התמורה המקובלת;
- (3) נותן בעד מצרך או בעד שירות תמורה הנופלת במידה בלתי סבירה מן התמורה המקובלת.

זוהי דוגמה לעבירה של ניצול. עבירת העבדות היא חמורה הרבה יותר. מעבר לעניין העונש החמור, עבירת העבדות מדברת על "התייחסות אל אחר כאילו הוא קניין" (לרבות "שליטה ממשית בחייו של אדם או שלילת חירותו") כלשון סעיף 375א(ג), ועל כן הנסיבות צריכות להיות קיצוניות ממש לשם הרשעת אדם בעבירה של "החזקה בתנאי עבדות". עם זאת, לעניין הזיהוי, דווקא משום שהעבירה היא חמורה כל כך, זיהוי לא נכון של קורבן עבדות אין פירושו בהכרח שהאדם אינו קורבן כלל, אלא יתכן שהוא קורבן של עבירה חמורה פחות.

דוגמה להמחשה: מקרה העובדת הסרי-לנקית

זהו מקרה שהיה בטיפולו של ארגון "קו לעובד" לפני שחוקק הסעיף בדבר החזקה בתנאי עבדות בחוק העונשין. לו היה קורה לאחר חקיקת החוק היה מקום לשקול בכובד ראש, הגשת כתב אישום כנגד המעסיקים בגין עבירה זו.

להלן עובדות המקרה:

האישה הגיעה לישראל לאחר ששילמה \$5,500 כדמי תיווך. היא הגיעה לישראל לפרנס את משפחתה (בעלה הדייג, בנה בן הארבע ואמה), לאחר שביתה נהרס כליל באירוע הצונאמי בשנת 2004.

מקום עבודתה הראשון היה בראשון לציון אצל מעסיקה בעלת היתר העסקה בסיעוד. בפועל, הועסקה העובדת בעבודות שונות עבור המשפחה כולה. היא נדרשה לבצע את כל עבודות הבית. בנוסף, נדרשה לעבוד כל יום

מספר שעות בניקיון ביתם של השכנים, מבלי ששכר עבודתה עבור עבודה זו הועבר לידיה. העובדת נדרשה לישון על הרצפה. בני הבית דיברו אליה בזלזול, וקיללו אותה. העובדת אפילו נדרשה לבקש רשות ללכת לשירותים. לעובדת לא ניתן כמעט אוכל, והיא הייתה רעבה רוב שעות היום.

משהתלוננה העובדת בפני חברת כוח האדם, אמר לה הנציג שחובה עליה להישאר בבית המעסיקה לפחות שנה. משנודע למעסיקה על התלונה, החליטה לשלוח את העובדת בחזרה לסרי-לנקה. היא כלאה אותה בבית במשך שלושה ימים, ואז התכוונה לקחת אותה לשדה התעופה. כשהעובדת אמרה לה שאין לה דרכון, לקחה אותה לשגרירות סרי לנקה. בשלב זה ברחה העובדת מהרכב.

זהו מקרה של domestic slavery, עבירה מוכרת, למרבה הצער, במדינות המערב ובמדינות הקרויות "העולם השלישי".

כל אחד מהמעשים (של המעסיקים) שנפרד, אינו בהכרח בגדר עבירה פלילית (לדוגמה: הדיבור המזלזל ואפילו הקללות), ובכל אופן לא מגיע לכדי עבירה של "עבדות" (לדוגמה: העובדה שהייתה נעולה בבית שלושה ימים מהווה עבירה ברורה של כליאת שווא, אך זה עדיין לא אומר שהמדובר בעבדות). אולם השילוב של כלל המעשים שנעשו כנגד האישה, עשוי בהחלט לעלות לכדי "החזקה בתנאי עבדות". השאלה שיש לשאול היא האם שילוב של כלל הפגיעות - חיוב העובדת לעבוד עבור השכנים ללא שכר, הדרישה לישון על הרצפה, הדיבור המזלזל, אי הספקת המזון, הכליאה, ניסיון ההוצאה מישראל נגד רצונה - מגיעים לכדי "מסה קריטית" שמביאה לכדי מסקנה שנעברה עבירה של החזקה בתנאי עבדות.

שאלת משך הזמן

אין בעבירת ה"עבדות" בחוק הישראלי התייחסות למשך הזמן שה"החזקה" צריכה להימשך על מנת שתחשב "החזקה בתנאי עבדות". לאור כך שמדובר בשילוב נסיבות, סביר להניח שהשילוב לא יתקיים בדרך כלל כאשר מדובר בזמן קצר מאוד. עם זאת, ברור שככל שנסיבות המקרה (תנאי החזקה) חמורות יותר כך גדל הסיכוי שבית המשפט יראה בכך "עבדות" למרות שמדובר היה בתקופה קצרה ביותר, ולהיפך.

ראוי להזכיר גם את הניתוח של קווין ביילס⁴⁴, לפיו העבדות המודרנית היא קצרת מועד. כלומר, מלכתחילה מדובר בעבדות שאינה ארוכת זמן כפי שהיה מקובל בעת העבדות ה"קלאסית".

זהות הקורבן

החוק חל על כל אדם בין אם הוא ישראלי או זר. בד"כ, בישראל ובעולם, רבים מן הקורבנות הם מהגרים, כיוון שהם קלים יותר לניצול, בשל סיבות שונות וביניהן חוסר היכרות עם החוק והתרבות המקומיים, אי ידיעת השפה, היעדר קרובי משפחה או גורמים מסייעים אחרים, מצב כלכלי ירוד וכיו"ב. אולם קיימות אף הרשעות של אזרחי מדינה אשר החזיקו בתנאי עבדות אזרחים מאותה מדינה.

בארץ, בנוסף לעבירות שבחוק העונשין, וביחס לקורבנות שהם מהגרי עבודה, ישנן גם הגנות משפטיות ייחודיות (לדוגמה, תחת חוק עובדים זרים, התשנ"א-1991, והתקנות שהותקנו מכוחו).

החוק הפלילי בישראל קובע מדרג עבירות הקשורות בשלילת חירות חמורה. היתרון בקיומו של מדרג זה הוא בכך ששורת עבירות זו יכולה לענות לקשת רחבה של מקרי ניצול חמורים יותר וחמורים פחות ושאם לאחר חקירה נמצא כי אין ראיות להעמדה לדין בעבירת סחר בבני אדם או עבדות - עדיין עשויות להימצא ראיות לעבירות אחרות, חמורות פחות.

הפסיקה בישראל בנושאי עבדות ועבודת כפייה, מאז תיקון החוק ב-2006, עדיין בחיתוליה. יישום השימוש בעבירות פליליות חדשות, כמו עבירת ההחזקה בתנאי עבדות, אינו משימה קלה או שגרתית. זוהי משימה המצריכה למידה והסתגלות. אכן, מספר כתבי האישום שהוגשו מאז עדכון החקיקה אינו גבוה, אך הוא הולך וגדל. כבר כעת, עם ראשית השימוש בעבירת ההחזקה בתנאי עבדות, משמשת עבירה זו לצורך העמדה לדין במגוון רחב של מקרים ונסיבות. ואכן, מעניין כי דווקא בעבירת ההחזקה בתנאי עבדות, שהיא החמורה ביותר, קיימים כבר שני פסקי דין מחוזיים מפורטים המהווים ראשית פרשנות שיפוטית לעבירה זו, אם כי חשוב לסייג כי שני התיקים עומדים בעת פרסום סקירה זו בפני ערעור בבית המשפט העליון ועל כן יתכן והפרשנות המשפטית המפורטת להלן תשתנה בהמשך.

סקירה זו באה להציג בקצרה את ההרשעות ואת פרשנות החוק שנלוותה אליהן, תוך הצגת הנסיבות עליהן הסתמך בית המשפט בהרשעתו. כמו כן יתוארו הנסיבות שהובילו להרשעות במסגרת הסדרי טיעון במספר תיקים. כאשר הרשעה מבוססת על הסדר טיעון, מתייטר הצורך בפסיקה מפורטת המסבירה את היסודות להרשעה, אולם גם הבנת הנסיבות שהובילו להרשעה במסגרת הסדר טיעון עשויה להוסיף לידע שלנו אודות הנסיבות ההולמות לשימוש בסעיפי החוק החדשים. מספר תיקים נוספים תלויים ועומדים בפני ערכאה ראשונה ואין פרק זה מפרט את נסיבותיהם.

ראשית פסיקה בעבירת החזקה בתנאי עבדות⁴⁷

שתי הרשעות בהחזקה בתנאי עבדות ניתנו בישראל עד למועד כתיבת שורות אלה. נסיבות שני המקרים בהם ניתנו ההרשעות אינן דומות, בכל אחד מן המקרים ננקטו אמצעים שונים לצורך שעבוד הקורבן, ומערכת היחסים בין הקורבן למשעבד שונה בתכלית בכל מקרה ומקרה. לכן, כבר שתי הרשעות אלה מעידות על הקשת הרחבה של מקרים העשויים ליפול תחת הגדרת הסעיף ועל קיומה של עבדות מודרנית בקרבנו במגוון פנים וצורות.

הרשעה ראשונה - החזקת עובדת משק בית זרה בתנאי עבדות:

פסק הדין הראשון בישראל המרשיע בעבירת החזקה בתנאי עבדות ניתן בעניין העסקת מהגרת עבודה בעבודות משק בית.⁴⁸ בפסק דין מפורט זה מעניק בית המשפט לראשונה את פרשנותו לסעיף 375 לחוק העונשין ומצביע על נסיבות אשר מעידות כי העובדת הוחזקה בתנאי עבדות. חשוב לציין כי על פסק הדין הוגש ערעור לבית המשפט העליון ובעת כתיבת שורות אלה עדיין לא התקבלה החלטה בערעור זה.

פסק הדין מתייחס להעסקתה של עובדת פיליפינית במשק ביתם של בני זוג, בשנות החמישים המאוחרות לחייהם, בירושלים, במשך תקופה של 22 חודשים. העובדת הובאה לארץ בגיל עשרים, כאשר אינה מכירה כאן איש ואינה דוברת את השפה. העובדת הועסקה בישראל באופן לא חוקי, לאחר שמראש סוכם עמה כי תעבוד בירדן. אכן תחילה הועסקה בירדן על ידי בתם של בני הזוג ורק לאחר מכן הועברה על ידם לישראל. מעבר הגבול נעשה כדין אך מעולם לא הוסדרה עבור העובדת אשרת עבודה.

45 בסדנאות לזיהוי קורבנות עבדות ניתנה הרצאה בנושא "לקראת פסיקה בישראל" על ידי עו"ד רחל גרשוני, זאת בטרם התקבלה פסיקה בנושא. מאמר זה נכתב על ידי עו"ד טל רביב לאור ההתחדשות הרבה בתחום מאז מתן הסדנאות. להלן מובאים קטעים מתוך סקירתה של עו"ד טל רביב, כפי שנערכו על ידי עו"ד ד"ר מירב שמואלי ותוך השמטת התייחסות לתיקים שעדיין תלויים ועומדים בערכאה ראשונה

46 עו"ד טל רביב, LLM, היא מומחית בינלאומית לזכויות אדם, הגירה וסחר בבני אדם, ומייעצת בנושא בארץ ובח"ל. בעבר שימשה כמומחית בכירה בארגון ההגירה הבינלאומי

47 את סעיף החוק ניתן לקרא בנספח ג' במדריך זה

48 תפ"ח (י-ם) 13646-11-10 מדינת ישראל נגד אברהים ג'ולאני, פורסם בנבו, 29.2.12

על פי העובדות שנקבעו בהכרעת הדין, העובדת הועסקה בעבור 150 דולר בחודש (סכום עליו סוכם עמה מראש אך הנמוך פי כמה וכמה משכר המינימום בישראל). היא שוכנה בחדר אמבטיה ושירותים אליו הוספו מיטה ומספר פריטים. היא קיבלה מפתח לחדרון זה ויכלה לשהות בו בפרטיות, אם כי גם כשהייתה שם - ידעו בני הזוג היכן היא (ואף יכלו לקרוא לה על מנת לבצע מטלות) וחירותה הייתה מוגבלת. בני הזוג לא נהגו בעובדת באלימות ואף סיפקו לה מזון שביקשה ואפשרו לה להשתמש בטלפון נייד אולם, העובדת הועבדה שבעה ימים בשבוע ללא כל חופשה, מהבוקר עד 22:00. למרות שניתנו לה הפסקות במהלך היום, והיה לה זמן למשל לצפות בטלוויזיה או לשלוח מסרונים, הרי שגם אז היה עליה להיות זמינה לבעלי הבית. כאשר עזבו המעסיקים את הבית הם נעלו את דלת הכניסה כאשר העובדת כלואה בפנים ללא מפתח משלה. חופש התנועה של העובדת הוגבל והיא הורשתה לבקר בקניון פעמים ספורות ורק בליווי המעסיקים או בתם, אשר נכחה גם בפגישותיה של העובדת עם חברתה היחידה בישראל. רק בשנתה השנייה הורשתה לצאת מן הבית לבד ורק בכדי לבצע מטלות כמו השלכת אשפה וקניות בחנויות הסמוכות אל הבית. בני הזוג השתמשו באימונים, אזהרות, תירוצים, דחיות והתחמקויות על מנת שלא לאפשר לעובדת חופש לצאת כרצונה. בין היתר, ניתן לה להבין כי אם תצא לבד, היא עלולה להיעצר ע"י המשטרה.

בנוסף לכל אלה, דרכונה של העובדת נלקח ממנה והוחזק על ידי מעבידה, למרות שביקשה כי יוחזר לה. על כן הם הורשעו גם בעבירת עיכוב דרכון, ועניין עיכוב הדרכון אף הוסף למקבץ הראיות המעידות על החזקה בתנאי עבדות.⁴⁹

לאחר עשרים ושניים חודשים בתנאים אלה, נמלטה העובדת מן הבית, תוך שהיא נעזרת בשתי עובדות פיליפיניות אותן לא פגשה לפני כן ואשר יצרה עימן קשר טלפוני. השתיים אספו אותה במונית מחוץ לבית בני הזוג, לאחר שרצה החוצה, והסיעו אותה אל משרדי ארגון "קו לעובד" בירושלים. בית המשפט בדק אם התקיימו יסודות עבירת ההחזקה בתנאי עבדות. בנתחו את סעיף 375א(ג) לחוק העונשין, קבע בית המשפט כי הסעיף כולל שלוש חלופות להגדרת החזקה בתנאי עבדות.⁵⁰ החלופה הראשונה - כלולה בחלקו הראשון של הסעיף, היא ההגדרה הבסיסית והמקבילה להגדרה המקובלת בעולם למושג "עבדות" והיא "מצב שבו מופעלות כלפי אדם סמכויות המופעלות ככלל כלפי קניינו של אדם". בית המשפט קובע כי זו החלופה החמורה ביותר.

החלופה השנייה - מוזכרת בהמשך הסעיף והיא "שליטה ממשית בחייו של אדם".

החלופה השלישית - המוזכרת בסוף הסעיף היא "שלילת חירותו" של קורבן העבירה.

בית המשפט קבע כי שתי החלופות, השנייה והשלישית, פחותות בחומרתן מן הראשונה, אך די בכל אחת מהן כדי לבסס את קיום העבירה.⁵¹

לעניין זה קבע בית המשפט כי ביחסי המעסיקים והעובדת לא התקיימה החלופה הראשונה ויחסם אליה לא עלה כדי התייחסות אל קניין - זאת כיוון שכן התייחסו במידה מסוימת לדעתה ולרצונותיה, למשל כאשר לא רצתה לנקות בתים נוספים.⁵²

החלופה השנייה - שליטה ממשית בחייה של העובדת - התקיימה באופן גבולי, שכן מצד אחד אפשרו המעסיקים לעובדת להחזיק בטלפון נייד, לשוחח ולשלוח מסרונים, אולם מצד שני, הייתה שליטתם בה מוחלטת בכל הנוגע ליציאה מן הבית ומגע עם הבריות. זאת ועוד, גם כאשר שהתה בחדרה שבביתם, הרי שהייתה תחת פיקוחם והיה עליה להיות זמינה לשירותם גם בזמנה החופשי.⁵³

החלופה השלישית - הנוגעת לשלילת חירותה של העובדת, התקיימה במקרה זה במלואה והיא הרלוונטית ביותר. התנאים בהם הוחזקה העובדת - אשר הועבדה שבעה ימים בשבוע, ללא כל חופשה שבועית או שנתית ואף מבלי שתוכל לצאת את הבית לבדה ולהתרועע עם חברים בגפה - מהווים שלילת חירות.

פיסקה 22 בפסק הדין	49
פיסקאות 9-11 בפסק הדין	50
שם	51
פיסקאות 62-63 בפסק הדין	52
פיסקה 64 בפסק הדין	53

משך הזמן הארוך בו הוחזקה העובדת בתנאים אלה - 22 חודשים - תורם אף הוא לקביעה זו. בית המשפט אף מציין כי בשל שלילת חירותה הממושכת כל כך, נקלעה העובדת בסופו של דבר למצוקה נפשית גדולה שהגיעה אותה לברוח מבית מעסיקה.⁵⁴

מסכם בית המשפט: "צירוף שלילת חירותה של המתלוננת לפרק הזמן הממושך שבו התבצעה התנהגות זו, בתוספת שליטה של הנאשמים במתלוננת, איומים ישירים ועקיפים כי המשטרה עשויה לתפסה וכן החזקת דרכונה, מוביל למסקנה כי יסודות העבירה מתקיימים במקרה שלפנינו".⁵⁵

בנוסף ראה בית המשפט בעובדת שיכונה של העובדת בחדר השירותים וכן התשלום הזעום סממנים לניצול מטעם המעבידים.⁵⁶

עוד קובע בית המשפט:

אי הסכמת הקורבן אינה תנאי לקיום העבירה - בית המשפט קובע, בהסתמכו על פסיקה ישראלית ובינלאומית, כי להסכמת או אי הסכמת הקורבן לתנאי ההחזקה בעבדות אין רלוונטיות, שכן הפגיעה בכבוד האדם ובזכויותיו הבסיסיות ביותר חמורה מדי.⁵⁷

אי הימלטות אינה נסיבה השוללת קיום העבירה - ככלל, אין די בעובדה כי לקורבן הייתה אפשרות להימלט ולא נמלט בכדי לשלול קיומה של עבירת ההחזקה בתנאי עבדות, שכן במקרים רבים חסרים הקורבנות, ובפרט קורבנות זרים, את הידע והיכולת להימלט ולמצוא חלופה למצבם. הבידוד בו הם מצויים מונע מהם לזהות אלטרנטיבות למצבם. קורבנות שהינם שוהים בלתי חוקיים אף חוששים עוד יותר להיחשף בפני הרשויות.⁵⁸

מקרה זה ממחיש כי החזקה בתנאי עבדות עשויה להתקיים גם כאשר לא מופעל כוח פיזי נגד הקורבן וכאשר הגבלת חירותו וצמצום מסגרת חייו נעשים לאו דווקא באופן אלים. מקריאת פסק הדין ניתן להבין כי העובדת נקלעה למצוקה נפשית גדולה בשל היעדר החופש והאוטונומיה האישית מהם סבלה. המצוקה הנפשית הלכה וגברה ככל שהתארך זמן החזקתה בתנאים אלה (ועל כן אזרה אומץ ונמלטה בסופו של דבר).

מקרה זה ממחיש את הקושי באיתורם של קורבנות עבדות (או עבודת כפייה), בפרט כאשר אלה מוחזקים בבתי פרטיים. אלמלא נמלטה העובדת, אין לדעת אם ומתי היה מתגלה אופן ניצולה. בני הזוג אשר החזיקו בעובדת, הוגדרו בגזר הדין כ"אנשים נורמטיביים" אשר פרט לאופן בו החזיקו בעובדת, הינם אזרחים שומרי חוק התורמים לקהילה ואף עוסקים בצדקה.⁵⁹ ואכן זהו מאפיין נוסף של שעבוד או ניצול מהגרי עבודה - רבים מהמעסיקים הנצלנים או המשעבדים, הם אזרחים שומרי חוק בתחומי חייהם האחרים.

הרשעה שנייה - החזקת בני "משפחה מורחבת" בתנאי עבדות:

הרשעה שנייה בעבירת החזקה בתנאי עבדות, התקבלה בתיק שונה בתכלית. בעניין זה, הורשע ראש משפחה מורחבת, או מעין כת, אשר כללה 6 נשים ו-17 ילדים, בהחזקת הנשים והילדים בתנאי עבדות. חשוב לציין כי בנוסף על כך הורשע האיש בשורה ארוכה ביותר של עבירות מין ואלימות חמורות, וכן בכליאת שווא, של הנשים והילדים.⁶⁰ קריאת נסיבות המקרה מלמדת כי אותה שליטה שפיתח הנאשם בבני ביתו ואשר יצרה את מצב העבדות שימשה אותו גם על מנת לבצע רבים מן הפשעים האחרים בהם הורשע.

במקרה זה מדובר במשפחה מורחבת ישראלית, חסידית, מירושלים. על פי העובדות שנקבעו בהכרעת הדין, ראש המשפחה יצר לעצמו דימוי כממשיך דרכו של רב מסוים מחסידות ברסלב והציג עצמו בפני בני ביתו ומועמדות חדשות לנישואין, כבעל כוחות מיוחדים.⁶¹ בני הבית התייחסו אל הנאשם בסגידה, הערצה ופחד,

54 פסקאות 65-67 בפסק הדין

55 פסקה 67 בפסק הדין

56 שם

57 פסקה 12 בפסק הדין

58 פסקה 13 בפסק הדין

59 תפ"ח (י-ם) 13646-11-10 מדינת ישראל נגד אברהם גולאני, פורסם בנבו, 10.6.12

60 תפ"ח (י-ם) 6749-08-11, תפ"ח (י-ם) 6774-08-11 מדינת ישראל נ' ד.א, א.מ, פורסם בנבו.

61 פסקה 3 בפסק הדין

והתבטלו מולו ומול רצונו. הנאשם השתמש בעקרונות האמונה שהנחיל לבני הבית, על מנת לשלוט בהם באמצעות מערך "דינים" שהנהיג בבית ואשר באמצעותם התעלל ושלט בנשותיו ובילדיו.⁶² אמצעי ענישה ושליטה נוסף היה הפרדת הנשים מילדיהן וכן הסתת ילדים, צעירים מאד, נגד אימהותיהן.⁶³

בפסק דין ארוך ומפורט בית המשפט מתחקה אחר האופן בו רכש הנאשם שליטה כה רבה בזולתו וקובע כי תחילה גייס הנאשם את "נשותיו" תוך שהוא מזהה "נפשות תועות ופגיעות בעלות קשר או משיכה לדת ואשר היו במשבר" או אז ביסס את השפעתו עליהן בדרכי נועם, באמצעות אישיותו הכריזמטית וסמכותו הרוחנית והדתית ובסיוע נשותיו האחרות.⁶⁴ כעבור זמן הלכו ושקעו המצטרפות החדשות בעולמה הפנימי של המשפחה וחלקן ניתקו, בעידוד הנאשם, את קשריהן עם העולם שבחוץ.⁶⁵ במצב זה גברה השפעתו של הנאשם עוד יותר ואפשרה לו בסופו של דבר להשליט בבית שגרה קבועה של מטלות, אלימות ועונשים קשים וחולניים.

הנשים נשלחו לקבץ נדבות עבור הנאשם, תוך שגם במהלך יום קיבוץ הנדבות ברחובות עליהן להתקשר אליו ולבקש רשות על מנת לאכול ולשתות, ואף על מנת להשתמש בשירותים.⁶⁶

כאמור, הנאשם פעל על מנת להפריד בין הנשים לבין בני משפחותיהן ויצר בהן תחושה כי העולם החיצוני עוין למשפחה. הילדים חונכו בבית וכך הורחקו ממסגרות חיצוניות. הנשים אמנם שהו מחוץ לבית בעת קיבוץ הנדבות עבור הנאשם ולעתים אף שהו פיזית הרחק מן הנאשם (למשל בדירות המשפחה בטבריה ובתל אביב), אולם גם אז שמר הנאשם על קשר טלפוני הדוק והמשיך לתת הוראות כיצד עליהן לנהוג. בית המשפט מזהה את האופן בו פעל הנאשם על מנת לנתק את בני הבית מקרוביהם ומגורמים חיצוניים בכלל כאמצעי שהקל עליו את שליטתו המוחלטת בהם, כאמצעי שמנע מבני הבית אפשרות להתלונן, וכסממן להחזקה בתנאי עבדות.⁶⁷ בצטטו את פסק הדין בעניין ג'ולאני מתייחס בית המשפט לשלוש החלופות שבסעיף 375א(ג) לחוק העונשין (אנא ראו הניתוח לעיל, בהקשר לפרשת ג'ולאני). בית המשפט קובע כי הנאשם פיתח שליטה ממשית בבני ביתו. כדוגמא מרכזית לשליטה עוצמתית ומעוותת זו, מציין בית המשפט את עניין הענישה ואומר: "הענישה המתמשכת עליה הורה א.ד. כלפי בני ביתו מהווה סממן שאין מובהק ממנו להתקיימותו של יסוד השליטה הממשית המוזכר בתת הסעיף, שכן אין אדם יכול להעניש אדם אחר באופן קבוע, מתמשך ואכזרי, אלמלא הוא שולט בו באופן ממשי".⁶⁸

בית המשפט קובע כי גם האלמנט של שלילת חירות מתקיים. שלילת החירות במקרה זה נבעה בעיקרה מן השליטה הפסיכולוגית העמוקה של הנאשם בבני הבית. בית המשפט אף מציין מקרים ספציפיים בהם ניסו מי מבני הבית לברוח או שברחו ונתפסו, ועל כך נענשו בחומרה רבה ובאלימות.⁶⁹

לבסוף קובע בית המשפט כי מתקיים קשר הדוק בין יסודות השליטה הממשית ושלילת החירות לבין קבלת השירותים והעבודות שקיבל הנאשם מנשותיו. הנאשם שלט בקורבנותיו ושלל את חירותם לצרכי עבודה ושירותים, לרבות שירותי מין, כלשון סעיף 375א(א), שכן על ידי שליטתו בנשים ושליחתן לקיבוץ נדבות, הגיעו לידי הנאשם סכומים גבוהים ביותר אותם ניהל ובהם השתמש לצרכיו ולצרכי החזקת המשפחה. הנאשם אף חי בתנאים משופרים מן התנאים בהם חיו הנשים והילדים. כמו כן, הנאשם אף השתמש בנשותיו לצרכי מין כרצונו וללא התחשבות ברצונו.⁷⁰ בית המשפט מוסיף וקובע כי אין הכרח כי שירותים אלה יהיו הסיבה היחידה בשלה שלט הנאשם בקורבנותיו על מנת להוכיח כי התקיים מצב החזקה בתנאי עבדות.⁷¹

פיסקאות 47, 51 בפסק הדין	62
פיסקה 56 בפסק הדין	63
פיסקה 46 בפסק הדין	64
פיסקה 47 בפסק הדין	65
פיסקאות 53, 56 בפסק הדין	66
פיסקה 52 בפסק הדין	67
פיסקה 54 בפסק הדין	68
פיסקה 55 בפסק הדין	69
פיסקאות 57, 58 בפסק הדין	70
שם	71

כבפסק הדין בעניין ג'ולאני גם כאן בית המשפט חוזר ומדגיש כי אין רלוונטיות להסכמת הקורבן, וכי כאשר מתקיימות התייחסות קניינית, שליטה ממשית או שלילת חירות ממילא מתעורר קושי להוכיח הסכמה חופשית.⁷² כמו כן נאמר שוב כי אי בריחת הקורבן גם בה אין כדי לשלול קיום העבירה.

אלה, אם כן, שני פסקי הדין הראשונים בישראל בעבירת החזקה בתנאי עבדות (שניהם כאמור עומדים בפני ערעור בבית המשפט העליון). כאמור, נסיבות שני המקרים שונות מאוד וכבר מאפשרות לנו להבין כי החזקת אדם בתנאי עבדות יכולה לצמוח מתוך מגוון מצבים שונים בתכלית. אך ניתוח העבירה על ידי בית המשפט עקבי. המשך הפסיקה בנושא יאפשר הרחבת הבנת העבירה והנסיבות אותן היא הולמת.

תיקי עבדות תלויים ועומדים:

בעת כתיבת סקירה זו מצויים בהליכים מספר תיקים נוספים בהם מואשמים הנאשמים בעבירת החזקה בתנאי עבדות, בנוסף לאישומים אחרים.

עבירות עבדות כפייה ועושק מחודשות

מאז תיקון החוק ב 2006 הוגשו מספר כתבי אישום בגין עבדות כפייה ובגין עושק.

הרשעות:

ניצול נכותם הנפשית של הקורבנות:

מכנה משותף קבוע כמעט בכל תיקי העבדות, עבודת הכפייה והעושק הוא ניצול חולשתו של הזולת על מנת לשלוט בו או לנצל אותו. זאת בין שחולשה זו נובעת מהיות הקורבן עובד זר שאינו מכיר את השפה, התרבות והחוקים המקומיים או בשל מצוקה אחרת. בעניין בר שישת, בו הייתה הרשעה, בהסדר טיעון, בעבירת העושק, עשה הנאשם שימוש ציני בנכותם הנפשית של קורבנותיו על מנת לנצלם לצרכיו. כתב האישום הוגש נגד אדם אשר השתלט במשך חצי שנה על בני זוג הסובלים מנכות נפשית והשתקע בביתם.⁷³ על פי העובדות שנקבעו בכתב האישום המתוקן ואושרו ע"י בית המשפט, האיש ישן במיטתם של בני הזוג והלין אותם במרפסת, דרש מהם לבצע את עבודות הבית עבורו, קצב זמן למטלות, כלא את קורבנותיו במרפסת, היכה אחד מהם, ומנע מהם מזון. הנאשם אף איים על קורבנותיו כי יפגע בהם אם יספרו לאיש על מעשיו תוך שהוא מנצל, כדברי בית המשפט, את חולשתם הנפשית ואי יכולתם לעמוד בפניו.⁷⁴

בשל נסיבות מסוימות, הגיעו הצדדים להסדר טיעון. הנאשם הורשע במסגרת הסדר טיעון בעושק וכן בסחיטה בכוח, סחיטה באיומים ותקיפה כדי לבצע פשע. על הנאשם נגזרו 40 חודשי מאסר בפועל, ו-12 חודשי מאסר על תנאי.

ניצול עובדי חקלאות מתאילנד:

בתחום החקלאות הוגש כתב אישום בעבירות עבדות כפייה, עושק ועיכוב דרכון, נגד מעסיק אשר העסיק תשעה עובדים תאילנדים במועדים שונים, החל משנת 2003 ועד לחודש מרץ 2007. המעסיק הורשע במסגרת הסדר טיעון בכל העבירות הנ"ל.⁷⁵ על פי העובדות שאושרו בהסדר הטיעון, העובדים, שכולם שילמו דמי תיווך בגובה עשרות אלפי שקלים בארץ מוצאם, אולצו לעבוד שבעה ימים בשבוע, 12 עד 17 שעות ביממה. במהלך יום העבודה ניתנו להם הפסקות קצרות בלבד שלא הספיקו לאכילה מסודרת. כאשר היה המעסיק "תופס" אותם אוכלים היה מאיים כי יקצץ משכרם ואכן שולם להם שכר זעום (13 ש"ח לשעה) והם לא קיבלו תשלום עבור שעות נוספות. העובדים הורשו לצאת לארבעה ימי חופשה בלבד במהלך השנה. העובדים היו במצב פגיע בשל תלותם במעביד וחובותיהם, והמעביד ניצל זאת ואיים עליהם כי יחזירם לתאילנד ואף עיכב את

72 פיסקה 45 בפסק הדין

73 תפ"ח (חי') 140-12-09 מדינת ישראל נגד אלון בר שישת, פורסם בנבו, 6.7.10

74 פיסקה ו' בגזר הדין

75 ת"פ (ב"ש) 5420-08 מנהלת ההגירה נגד יהודה טמיר, פורסם בנבו, 29.12.10

דרכוניהם. בתנאים אלה נקבע, במסגרת הסדר הטיעון, כי העובדים עבדו בכפייה וכן כי נעשקו. בגזר הדין התייחס בית המשפט אל מעשיו של הנאשם: "מדובר בעבירות בעלות כיעור, אינן מגלות אנושיות כלפי בני אדם שנתונים למרותו של אחר וכמובן נוגדות את החוק".⁷⁶

תיקים תלויים ועומדים בגין עבודת כפייה ועושק

בימים אלה מתנהלים שני תיקים נפרדים העוסקים בניצולם של מהגרי עבודה בשתי מסעדות הודיות.

סיכום

מאז תיקון החוק ב-2006, הוספת עבירת החזקה בתנאי עבדות, עדכון עבירת עבודת הכפייה והעלאת רף הענישה בעבירת העושק, הוגשו מספר כתבי אישום בעבירות אלה.

דווקא בעבירת ההחזקה בתנאי עבדות, שהיא החמורה מבין השלוש, התקבלו כבר שני פסקי דין ראשונים ומפורטים המספקים ראשית פרשנות משפטית לעבירה זו (אם כי בשני המקרים הוגש ערעור לבית המשפט העליון). בית המשפט מפרש את סעיף החוק וקובע כי החזקה בתנאי עבדות עשויה להתקיים כאשר אדם מתייחס אל רעהו כאילו היה קניינו או כאשר הוא רוכש שליטה ממשית על חייו או שולל את חירותו. שני פסקי הדין בהם הורשעו הנאשמים בהחזקה בתנאי עבדות עד כה, שונים זה מזה בנסיבותיהם ומצביעים על מגוון רחב של מצבים בהם עלולה להתקיים עבדות, בין אם הנפגעים הם מהגרי עבודה ובין אם הם אנשים פגיעים אחרים.

מספר התיקים, המצומצם, המוזכר בסקירה זו, מאפשר מבט אל מדרג השליטה והניצול בין עבירת העבדות הקשה ביותר לבין עבירות עבודת הכפייה והעושק, בהן רמת השליטה בחיי הקורבן נמוכה יותר.

הפסיקה בישראל בנושאי עבדות, עבודת כפייה ועושק, מאז תיקון החוק ב-2006, עדיין בחיתוליה. אך כבר כעת, משמשת עבירת העבדות לצורך העמדה לדין במגוון רחב של נסיבות קשות, דבר המעיד על נחיצותה במציאות העכשווית. עד כה ניתנו שני פסקי דין מפורטים בעבירה זו. בית המשפט מפרש את סעיף החוק וקובע כי החזקה בתנאי עבדות עשויה להתקיים כאשר אדם מתייחס אל רעהו כאילו היה קניינו או כאשר הוא רוכש שליטה ממשית על חייו או שולל את חירותו. מספר התיקים, המצומצם, המוזכר בסקירה זו, מאפשר מבט אל מדרג השליטה והניצול בין עבירת העבדות הקשה ביותר לבין עבירות עבודת כפייה ועושק בהן רמת השליטה בחיי הקורבן נמוכה יותר.

מי הם הקורבנות וכיצד מזהים אותם

עו"ד רחל גרשוני⁷⁷

מטרת דיון זה היא להצביע על סימנים אפשריים להיות אדם קורבן עבדות או עבודת כפייה, וכן לדרבן פנייה למשטרה במקרה שמתעורר חשד כזה.

1. מאפייני הקורבנות:

מי הם קורבנות העבדות ועבודת הכפייה?

ממקרים שהתגלו בעולם הרחב, וגם בישראל, עולים הדברים הבאים:

1. קורבנות עבדות ועבודת כפייה באים לרוב מאוכלוסייה פגיעה בכלל, ומקהילת הזרים בפרט. פגיעותם המוגברת של זרים נובעת מחוסר היכרות עם השפה ועם התרבות המקומית, מחשש מהרשויות או מחוסר אמון בהן, מהצורך לשלוח כסף למשפחה או להחזיר חוב בגין דמי תיווך, ולפעמים משום שהקורבן אינו רואה בעצמו קורבן. אולם, קורבנות עבירות אלה עשויים לבוא גם מאוכלוסיות מקומיות פגיעות, כגון חסרי בית, פגועי נפש, קטינים, יתומים או בעלי מוגבלות.
2. ככלל, הקורבנות באים מאוכלוסייה שרמת השכלתה נמוכה⁷⁸, אם כי היו מקרים שבהם שועבדו גם אנשים משכילים. חשוב לזכור כי כאשר מדובר בקורבנות שהם זרים, ההשכלה אינה תמיד מועילה מול פערי התרבות, השפה ועמדות הכוח.
3. הקורבנות באים בדרך כלל מאוכלוסייה שצמחה בתנאי עוני והרגילה לתנאים קשים.
4. לגבי עובדים זרים אשר שילמו דמי תיווך גבוהים במדינות המוצא, קיים כורח כפול ומכופל לעבוד בכל יום כדי לשלם את חובם.
5. הקורבנות עשויים להגיע מתרבויות שבהן אין זה מקובל לבקר בעלי סמכות, לרבות מעסיקים, לומר דברים שליליים ולהרים קול.
6. הקורבנות עשויים לשהות בארץ באופן חוקי או לא חוקי. אשר לשהים לא חוקיים - ברור שהם פגיעים יותר, אך גם לגבי השהים החוקיים, אין ערובה לכך שהם מבינים את זכויותיהם ואינם מצויים תחת לחץ כבד. רבים מן המקרים המדווחים, עוסקים בשהים חוקיים.
7. התחומים המועדים לפורענות הם תחומים בהם קיים בידוד טבעי של העובדים כמו בחוות חקלאיות ובעבודות בית או סיעוד, אך אירעו מקרים בארץ גם בתחומים אחרים כמו עבודות בניין ומסעדות ובעולם הרחב בבתי חרושת לבגדים, במכרות פחם וכיו"ב.
8. לעתים המנצלים והקורבנות הם בני אותה תרבות, מוצא או אזרחות.
9. לעתים בני משפחתם של הקורבנות מאיצים בהם להמשיך ולעבוד בתנאים קשים - וזאת משיקולים של כיבוד הסכם עם המעסיק או בטענה כי למרות הניצול מצבם של הקורבנות טוב יותר ממצב בני המשפחה בארץ המוצא. מעורבות המשפחה גבוהה במיוחד כאשר הקורבנות הם קטינים.

ב. כיצד מתנהגים הקורבנות?

יש וקורבנות עבירה אלה אינם מתנהגים באופן הנראה לנו, כצופים מן הצד ומן הקונטקסט הישראלי, כסביר לגבי אנשים שחוו ניצול והתעללות. למשל:

77 הפרק מבוסס על הרצאה של עו"ד רחל גרשוני בסדנאות הזיהוי, וכן על מסמך שכתבה ביחידת תיאום המאבק בסחר בבני אדם. הפרק נערך ע"י עו"ד טל רביב וע"י עו"ד ד"ר מירב שמואלי. יש לציין שעו"ד גרשוני לא עברה על הנוסח הסופי
78 למשל בפס"ד ויראפול - לקורבן ששועבדה במסעדה השכלה ברמה של כיתה ב' (United States v. Veerapol, 312 F.3d 1128) (9th Cir. 2002)

1. **הם אינם ממהרים להתלונן** - פסקי דין בנושא מגלים אנשים הסובלים מתנאים קשים במשך זמן ממושך ואינם מתלוננים. דפוס זה אינו רווח רק בקרב עובדים לא חוקיים המפחדים מהרחקה, אלא גם בקרב עובדים חוקיים. מדוע אין הקורבנות מתלוננים? הסיבות עשויות להיות קשורות לרקע תרבותי, לפחד מפני הרחקה, לקושי להגדיר את עצמם כקורבנות עבירה, לאימונים מצד המעסיק ולחוסר מידע על זכויותיהם. הקורבנות עשויים לפחד להתלונן אם בארצות המוצא פשה שחיתות שלטונית והם חוששים שגם במדינת היעד רשויות אכיפת החוק הן מושחתות. כמו כן, מי שמשלם דמי תיווך גבוהים מעוניין לעבוד כל יום כדי להחזיר את חובו.
2. **לא כולם ממהרים לברוח מביתו של מעביד מתעלל אף אם הם יכולים** - כך למשל, בפסק הדין מוסרי⁷⁹, עובדים עניים מאינדונזיה הועבדו 15 שעות ביממה, 7 ימים בשבוע ללא חופשות, בשכר הנמוך מאד משכר מינימום, תוך עיכוב דרכוניהם ושעבוד חובות. על אף שחלק מהעובדים האחרים בקבוצה ברחו ולא ננקטו נגדם סנקציות, העדים בתיק לא עשו כן. אין לצפות מן הקורבנות שכולם ינהגו באותו אופן. חלקם ינסו לברוח וחלקם יאבדו תקווה ולא ינסו לשנות את מצבם, חלקם מפחדים עוד יותר מהעתידי הלא ברור בארץ זרה או חוששים כי לא יוכלו לשלם חוב עתק שעדיין לא כוסה.
3. **כשהקורבנות מתלוננים, הם נוטים להתמקד בעניין השכר ולא להתייחס למישורים אחרים** - לדוגמא, נציגת אחד מארגוני זכויות העובדים בארצות הברית (Coalition of Immokalee Workers) סיפרה כי כאשר ניגשו נציגי הארגון לאתרי עבודה, כדי לדבר על זכויות עובדים, נתקלו בתלונה מעובדת בגין אי תשלום שכרה במשך חודשים ארוכים. רק כאשר שאלו מדוע העובדת אינה עוזבת מקום עבודה כזה, היא סיפרה כי היא ננעלת באתר לאחר שעות העבודה. מכאן צמח תיק עבדות. בדרך כלל עניין השכר הוא בעל חשיבות ראשונה במעלה, לאור התנאים הקשים בארצות המוצא, חובות שיש לשלם ומשפחה הזקוקה נואשות לכסף.
4. **אף כאשר הקורבנות חולצו מן הניצול או נמצאים בקשר עם ארגוני זכויות אדם - הם נוטים לכבוש את עדותם ולמסור את הסיפור טיפין טיפין** - תופעה זו יכולה לנבוע מחוסר הבנת הנסיבות המבססות את קורבנותם, ממצב טראומטי⁸⁰, או מתחושה שאין הם מוגנים.
5. **קורבנות עשויים ליזום חזרה למדינת המוצא מבלי להתלונן** - מקרה כזה אירע בישראל כאשר עובד הודי ניגש למנהלת ההגירה בבקשה לחזור למדינת מוצאו. השוטר שטיפל בפנייתו הבחין שהאדם נראה במצב פיזי ירוד ולבוש בלויים ולכן החל לתחקר אותו. לבסוף הוגש בעניינו כתב אישום נגד בעלי המסעדה.
6. **לעתים הקורבן יחזור אל מעביד מתעלל אם בשל לחץ חיצוני⁸¹ או בשל היעדר סיוע והגנה** - דוגמא לכך היא מקרה שאירע באנגליה, שבו עובד חוקי ברח ממעביד מתעלל. המעביד מסר לו מספר ביטוח לאומי כוזב, דבר שהביא לכך שלא היה זכאי לסיוע סוציאלי במשך תקופת החיפוש אחר עבודה חלופית. הוא נאלץ ללון ברחוב ולבסוף חזר אל המעביד המתעלל.
7. **לעתים אין הקורבנות רואים את עצמם כקורבנות** שכן הסכינו לתנאים כאלה או גרועים יותר במדינות מוצאם או שתפיסתם את זכויותיהם אינה מפותחת. ייתכן גם כי דתם ותרבותם דורשות מהם להשלים עם המציאות הקיימת. כך, לעתים תכופות קורבנות עבדות ועבודת כפייה רואים עצמם כמהגרי עבודה שמסעם עלה על שרטון.
8. **לעתים הקורבנות רואים במעביד המתעלל חברם הטוב**, הדואג למחסורם. זאת במיוחד כאשר אין מדובר בהתעללות פיזית. יחס זה עשוי לנבוע מדפוס הדומה ל"סינדרום שטוקהולם"⁸² או מנטייה לנסות לדלות את הטוב מכל מצב. דוגמא מובהקת לכך היא מקרה א' מהודו, הנדון בהרחבה בהמשך החוברת. במקרה זה הוגש נגד המעסיק כתב אישום בעבירת העושה כיוון שהמטרה חשה כי הקורבן, אשר ראתה במעסיק חבר ומושיע, לא תספק עדות שתאפשר הרשעה בעבירת העבדות. זאת, למרות שגם החוקרים האמינו כי המקרה הגיע לכדי החזקה בתנאי עבדות.

United States v. Mussry, 726 F.2d 1448 (9th Cir. 1984) 79

לגבי השפעות המצב הטראומטי, אנא ראו בהמשך את סיכום ההרצאה של ד"ר עידו לוריא 80

Siliadin v. France, 7331/01, ECHR, judgment of 26 July 2005 81

הכוונה למצב בו הקורבן "מזדהה עם השובה". להרחבה, אנא ראו את הרצאתו של ד"ר עידו לוריא, בהמשך החוברת 82

חשוב לזכור: עובדים זרים עשויים לפעול או להגיב באופן השונה ממה שנראה נורמטיבי בעינינו (למשל - להתלונן על ניצול) כיון שהם באים מתרבות שונה, בעלי הרגלים שונים, יש להם ציפיות שונות, הם חוששים מפני הרחקה, חוששים שהרשויות מושחתות, וצריכים לעבוד כל יום כדי לפרוע את חובותיהם ולשלוח כסף למשפחותיהם.

ג. כיצד ניתן לזהות קורבנות עבירה?

צוות בין משרדי פיתח **נוהל זיהוי לקורבנות עבדות ועבודת כפייה**, אשר יובא להלן:

הנוהל כולל רשימה של סממנים, המחולקים לשניים:

1. **סממנים חיצוניים:** סממנים המיועדים לגורמים ולגופים הנפגשים עם הקורבן לפרק זמן קצר בלבד ואין להם להסתמך אלא על מה שעיניהם רואות.
2. **סממנים פרי ריאיון:** סממנים אשר ניתן לעמוד עליהם רק לאחר שהקורבן התבקש לספר סיפור ונשאל עליו.

סממנים חיצוניים

כאשר עומד בפניכם עובד זר, העובד בכל תחום שבו מועסקים עובדים זרים, ובמיוחד בתחומי החקלאות והסיעוד או עבודת הבית, שימו לב לסממנים הבאים, העשויים להצביע על כך שמדובר בקורבן עבדות, עבודת כפייה, או סחר באדם למטרת עבדות או עבודת כפייה (אם כי יש לזכור כי קיימים מקרים שבהם אין סממנים חיצוניים כלל):

1. לאדם אין מסמכי זיהוי או דרכון.
  2. על גוף האדם ניתן לראות חבלות או סימנים של אלימות.
  3. האדם נראה חולה או סובל מזיהומים הנראים לעין.
  4. התנהגות האדם מבטאת מצב פסיכולוגי קשה הנראה לעין, ולמשל - פחד, דכאון, חוסר מנוחה, חוסר התמצאות בזמן ובמרחב, אפטיות קיצונית.
  5. האדם מלווה באדם אחר הנראה כי הוא שולט בו או שאינו מאפשר לו לשוחח בחופשיות.
- אם האדם מתאפיין בסממנים הללו או חלקם, ובמיוחד אם הוא אינו דובר עברית או אנגלית או מתקשה לדבר שפות אלה, יש בכך בכדי לעורר חשד ראשוני שמדובר בקורבן עבדות או עבודת כפייה או סחר לעבדות או לעבודת כפייה. יודגש כי אין זו רשימה ממצה וייתכנו כמובן סממנים אחרים אשר יעוררו חשד.

סממנים פרי ריאיון:

1. אלימות פיזית ו/או מינית ו/או איומים באלה כלפי העובד או משפחתו.
2. איומים בהרחקה מן הארץ או בהסגרה לרשויות.
3. אי מילוי הבטחות לגבי רמת שכר או תכיפות תשלומו, סטטוס חוקי, תנאי עבודה או סוג עבודה.
4. בידוד: ניתוק ממגע פיזי ו/או אלקטרוני עם העולם החיצון (לרבות בני משפחה בחו"ל, מכרים, חברים לעבודה, בני קהילת ארץ המקור בארץ ואחרים). בכלל זה נמנית גם מניעת לימוד שפת מדינת היעד על ידי העובדים, מניעת מגע עם אזרחי המדינה וליווי צמוד של העובד.
5. שליטה על חירותו של אדם ו/או על חופש התנועה שלו, ולמשל: על ידי כליאתו הפיזית, על ידי איסור על יציאה לא מבוקרת, או על ידי חיובו לגור במקום עבודתו בהיעדר תנאים הולמים.
6. מעקב אחרי תנועות העובד וערוצי התקשורת שלו.

7. עיכוב דרכונים, מסמכי זיהוי וכרטיסי טיסה.
  8. ענישה כלכלית או סנקציות אחרות אם העובד מתלונן.
  9. גביית קנסות שרירותיים או הטלת סנקציות כלכליות שאינם עומדים ביחס סביר להתנהגות העובד ולמשל בגין מחלה, איחור, תפקוד לא מספק בעיני המעביד וכדומה.
  10. שיכון בתנאים לא תברואתיים, לא בטיחותיים, צפופים או משפילים (למשל על הרצפה, במסדרון, בלי פרטיות).
  11. תנאי עבודה לא בטיחותיים או לא בריאים.
  12. שעות עבודה ארוכות במיוחד, חוסר שינה ותשישות כתוצאה מתנאי עבודה.
  13. היעדר חופשות או מיעוט חופשות.
  14. מניעת גישה לטיפול רפואי מספק, דבר העשוי לבוא לידי ביטוי כשעובד סובל ממחלות, דלקות וזיהומים לא מטופלים.
  15. מניעת מזון ושתיה הנדרשים לתפקוד תקין.
  16. שעבוד חובות - גביית סכומי עתק מופרכים ולעתים בריבית, למשל עבור הבאה למדינה, הסעה למקום העבודה וממנו, דיור, מאכל ומשקה, וקיזוז אותן הוצאות משכר עבודה, דבר המביא לכך שהעובד נמצא במצב של חוב תמידי כלפי המעביד או כלפי המתווך.
  17. תשלום שכר נמוך או אי תשלום שכר, למשל בדרך של פיטורי עובדים או הרחקתם לאחר סיום העבודה.
  18. שליטת אדם אחר בכספי העובד.
  19. גניבה משכר עבודה, למשל על ידי טענות כזב בדבר ניכויים חוקיים (כגון תשלומי מס וביטוח לאומי).
  20. אי הסדרת סטטוס חוקי לעובדים או הסדרת הסטטוס באופן כוזב תוך שימוש בפרטים כוזבים.
  21. הפעלת תרמית כלפי עובדים בקשר לסטטוס שלהם מבחינת אשרת שהייה, עבודה וזכויות.
  22. שלילת זכותו של אדם לסגת מ"הסכמה" ראשונית למצב הדברים שבו הוא מוצא את עצמו.
  23. בדיקת גופו של אדם כדי לבחון את התאמתו למטרת הסחר כאילו היה חפץ מטלטל.
  24. העברת האדם מיד ליד, בין בתמורה ובין בלי תמורה, בלי לקבל הסכמתו.
- ככל שמתקיימים יותר סממנים, כן החשד מבוסס יותר. ככל שפרק הזמן שבו מתקיימים סממנים אלה או חלקם ארוך יותר, כן ברור יותר שמתקיימות עבירות. עם זאת, אין צורך שיתקיימו כל הסממנים, ויש שאף תקופה קצרה בתנאים מסויימים תעלה כדי עבירת עבדות, עבודת כפייה או סחר בבני אדם.⁸³

ד. אין בנסיבות הבאות כדי לשלול קורבנות:

1. העובדה שעובדים אחרים עזבו את המעבידים ללא שננקטה סנקציה נגדם.
2. העובדה שקורבן עבירה חוזר למעביד שעבר עבירות כאלה נגדו.
3. העובדה שהותר לעובד לצאת לעתים.
4. העובדה שהתנאים, לרבות תנאי שכר בארץ המוצא, גרועים יותר.
5. העובדה שיש בידי העובדים טלפונים ניידים (שכן לעתים סוחרי אדם משתמשים באלה כדי לשלוט על קורבנותיהם).
6. העובדה שמדובר בעובד זר חוקי.
7. העובדה שהעובד אינו בורח או יוזם תלונה אף במקרים שבהם הוא עבד בנסיבות של קורבנות לפרק זמן

⁸³ כפי שעלה מפס"ד בעניין אלזנקי, בו ארבעה חודשים בתנאי ניצול קשים ביותר הספיקו לקביעה כי מדובר בעבדות. United States v. Alzanki, 54 F.3d 994 (1st Cir. 1995).

- ממושך ואף אם יש לו הזדמנות לברוח.
8. העובדה שלא ננקטו אלימות, איומים או תרמית.
9. העובדה שהעובד מתייחס למעבידו כאל חבר או מעסיק טוב.
10. העובדה שהעובד אינו נראה על פני הדברים כסובל ממצב פיזי או פסיכולוגי קשה.
11. העובדה שהעובד עצמו אינו רואה בעצמו קורבן עבירה.

ה. חשיבות הזיהוי לאור קשיים בביסוס תיקים של עבדות ועבודת כפייה

הניסיון מלמד כי קשה ביותר לבסס תיקי סחר, עבדות ועבודת כפייה. הקשיים מתעוררים בשל סיבות שונות:

1. **סוג העבריינים** - ככלל, מדובר באוכלוסיית חשודים שאינם באים מעולם העבריינות, אלא הם מרקע נורמטיבי בדרך כלל: חקלאים, מסעדנים, קבלנים, קשישים ונכים הזקוקים לעזרה סיעודית ובני משפחותיהם. הדבר מחייב דרכי חקירה שונות.
2. **אפיון הקורבנות** - כפי שהוסבר לעיל, קורבנות העבדות ועבודת הכפייה באים לרוב מאוכלוסיית הזרים, הנרתעת מהגשת תלונות למשטרה ממניעים תרבותיים, מפחד מפני הרשויות ומפאת תנאים קשים שחוו בארצות מוצאם, המרגילים אותם לנסיבות מעין אלה. בנוסף, במקרים רבים, הם חוששים מאוד כי לא יוכלו לעבוד ולשלם את חובם. בנוסף לקשיים אלה, לעתים קיים מחסור בשירותי תרגום מהימנים. עלינו ללמוד להתמודד עם סוגי קורבנות אלה, אשר אינם תמיד מתאימים לתבנית הקורבן הישראלי המצוי המתלונן מיד ומספר סיפור קוהרנטי שמעיד מיד על עיקר הקורבנות.
3. **תחושת הקורבנות מתמצית בפגיעה כספית להבדיל מפגיעות אחרות** - התיקים מלמדים, פעם אחרי פעם, שתחושת הקורבנות של אוכלוסיית העובדים הזרים, או שאינה קיימת, או שהיא סבה סביב אי תשלום כספים להבדיל מתנאים קשים שאינם קשורים לשכר. רק חקירה מאומצת תגלה את התמונה המלאה, שאינה תמיד עולה מסיפורו המקורי של הקורבן. כך, חקירת תיקים כאלה מחייבת הבנה של אוכלוסיית הקורבנות והחשודים כאחד. בכל הנוגע לקורבנות, הבנה זו כרוכה בלימוד התרבויות שמהן באו.
4. **מקומות מבודדים** - במקרים רבים, העבירות מבוצעות במקומות מבודדים דוגמת חוות חקלאיות או בתים פרטיים אשר אינם נגישים, דבר המכביד על איתורן ועל חקירתן.
5. **הצורך בשיתוף פעולה בין מספר גורמים ממשלתיים ושאנים ממשלתיים** - תיקים אלה מחייבים שיתוף פעולה בין רשויות אכיפת החוק, ארגונים לא ממשלתיים, המקלט לקורבנות הסחר ומשרדים האחראים לרגולציה. למרות הצלחות רבות בנושא, התיאום בין כלל הגורמים אינו תמיד קל ולא כל עניין זוכה לטיפול מידי ומלא.

אין ספק כי ככל שימצאו ויטופלו תיקים רבים יותר כך יהיה קל יותר להתגבר על הקשיים שפורטו לעיל. **מכאן החשיבות של כל גורם הבא במגע עם קורבן פוטנציאלי.** אותו גורם יכול להיות לשכת מנהל האוכלוסין ברשות האוכלוסין וההגירה בה מבקר עובד זר לשם הארכת אשרה, פקח של רשות האוכלוסין וההגירה, קונסול ישראלי במדינת מוצאו של העובד הזר, ארגון בלתי ממשלתי, רופא בחדר מיון ועוד כהנה וכהנה. לא בכל מפגש שכזה מרואיין הקורבן, אך בכל מפגש הגורם אכן בא במגע עם קורבן פוטנציאלי ועל כן אם בידיו הידע הדרוש, חשדו יתעורר והוא יוכל להפנות את המקרה למשטרה.

תפיסה זו באה לידי ביטוי למשל בסעיף 368 לחוק העונשין המטיל חובה על הציבור ועל בעלי מקצועות מסויימים לדווח למשטרה או לפקיד סעד אם הם נתקלים במקרה שבו מתעורר חשד סביר לסחר בבני אדם בחסר ישע על ידי האחראי עליו. מקרים של עבדות ועבודת כפייה נכנסים לקטגוריה זו.

ואכן בפסקי הדין מחו"ל שבהם ניתנו הרשעות על עבירות דומות, אנו מוצאים שקורבנות העבירה דווחו וכך יצלו על ידי מגוון רחב של אנשים:

1. אחות (אלזנקי⁸⁴).
2. נזירה (וורן⁸⁵).
3. נציגי סיוע משפטי (בוקר⁸⁶).
4. ילדים שירדו מהסעה (קאופמן⁸⁷).
5. עובד במקום העבודה של הנאשמים (קוסמינסקי⁸⁸).
6. שכנה (סיליאדין⁸⁹).
7. אישיות קונסולרית (וירפול⁹⁰).
8. בעל באר (דקה למסקון⁹¹).
9. פשיטה של מחלקת הגירה ורשות המיסים על בית המעסיק (וואי טאנג⁹²).

ו. מה יש לעשות כאשר מתעורר חשד כי עומד לפניכם קורבן סחר, עבדות או עבירות דומות?

במקרה של חשד כלשהו כי נתקלתם באדם העלול להיות קורבן לאחת העבירות בהן דנו, יש לפנות לקצין חוקרים ארצי במשטרה, בטלפון 02-5429123 או לקצינת התיאום של מחלק סער במשטרה, בטלפון 08-9545005.

הפרק מנתח את מאפייני קורבנות הסחר בבני אדם, העבדות ועבודת הכפייה. הפרק ממחיש כיצד התנהגות קורבן העבירה, הזר, עלולה שלא לעמוד בקנה אחד עם הצפיות התרבותיות שלנו כישראלים, מה שעלול להקשות על זיהויו כקורבן. הפרק ממשיך ומפרט את נוהל הזיהוי לקורבנות עבדות ועבודת כפייה, אשר פותח ע"י ממשלת ישראל.

	לעיל	84
United States v. Warren, 772 F.2d 827 (11th Cir. 1985)		85
United States v. Booker, 655 F.2d 562 (4th Cir. 1981)		86
United States v. Kaufman, 546 F.3d 1242, 1271 (10th Cir. Kan. 2008)		87
United States v. Kozminski, 487 U.S. 931 (U.S. 1988)		88
	ה"ש 81 לעיל	89
	ה"ש 78 לעיל	90
[1993] 1 NZLR 141 R. v. Decha-Lamsakun		91
The Queen v Tang [2008] HCA 39 (28 August 2008)		92

סחר ועבודות מודרנית - השלכות נפשיות בקורבנות

ד"ר עידו לוריא⁹³

תופעת העבודות המודרנית היא נרחבת ובינלאומית. על פי נתוני ארגון העבודה העולמי (2005) כ-12.3 מיליון איש הם קורבנות עבודת כפייה בכל שנה. על פי נתוני מחלקת המדינה האמריקאית מ-2006, בכל שנה מועברים 600,000 עד 800,000 איש בין גבולות בינלאומיים למטרות סחר.⁹⁴ אם כך, מיליוני אנשים נסחרים ומוחזקים בתנאי עבודות.

למרות שהתופעה מקיפה מספר עצום של אנשים, כמעט ולא קיימת ספרות פסיכיאטרית הבוחנת את ההשלכות הנפשיות של "עבודות מודרנית" על הקורבנות (מלבד שני מחקרים, שיוצגו בהמשך).

מדוע? אפשר לחשוב על הסברים שונים:

1. היעדר טרמינולוגיה אחידה וברורה.⁹⁵
2. תופעה דיפוזית: עבודות (ילדים/מבוגרים), זנות, נישואים כפויים, הגירה מרצון ועוד.⁹⁶
3. מתודולוגיה מחקרית מורכבת ובעייתית - אוכלוסייה סמויה, קושי באיתור קורבנות.
4. אחריות לא ברורה - מי האחראי? הממשלה? ארגונים לא ממשלתיים מקומיים? ארגונים בינלאומיים?
5. אינטרסים כלכליים וחברתיים.

הנחת היסוד לדין: קורבנות סחר נמצאים במצב הדומה לסיטואציה מתמשכת של שבי, רודנות, כתות, אלימות במשפחה, ומצבם הנפשי דומה לזה של קורבנות התעללות נפשית מתמשכת עם תלות באדם דומיננטי (או במספר אנשים).

כפי שכותבת ג'ודית לואיס הרמן: "בני אדם נורמליים ובריאים עשויים להיקלע למצבי התעללות ממושכים. לאחר שנחלצו ממצבים אלה, אין הם עוד נורמליים ובריאים. ההתעללות הכרונית גורמת לנזק פסיכולוגי חמור".⁹⁷ סחר ושעבוד אינם אירוע נקודתי אלא פגיעה חוזרת ומתמשכת, עם שלבים שונים. שלבי הפגיעה כוללים את ארץ המוצא (מלחמה, טרור, עוני) ונסיבות חיי הקורבן טרם הסחר (כפי שיפורט בהמשך, קורבנות רבים נחשפו לאלימות ולתקיפה מינית עוד בטרם הסחר), דרך שלב ההגירה והמעבר, שחושף את האדם לטראומות נוספות ועד לארץ יעד ההגירה.

השלכות נפשיות של סחר בבני אדם:

1. תסמינים פסיכיאטריים:

1.1 דיכאון - ה-DSM⁹⁸ מגדיר דיכאון על פי מספר קריטריונים, כולל לפחות חמישה מהתסמינים הבאים, במשך לפחות שבועיים עם שינוי תפקודי ממצב קודם: מצב רוח דיכאוני רוב היום, אנהדוניה - איבוד עניין והנאה מרוב הפעילויות, עליה או ירידה בתיאבון ובמשקל, חוסר/עודף שינה, אי-שקט/האטה פסיכומטורית, עייפות/חוסר אנרגיה, מחשבות של חוסר ערך עצמי/אשמה, הפרעות בזיכרון ובריכוז (מה שעלול להשפיע על מתן עדות), מחשבות חוזרות על מוות או ניסיון אובדני.⁹⁹ יש לזכור כי רוב האנשים הנחשפים להתעללות ולמצבים טראומטיים עלולים להתמודד בהמשך עם דיכאון, ולא בהכרח עם הפרעת עקה בתר-חבלתית (פוסט-טראומטית).

93 ד"ר עידו לוריא הוא רופא פסיכיאטר, בעבר המנהל הרפואי (בהתנדבות) של המרפאה הפתוחה של עמותת רופאים לזכויות אדם וכיום מתנדב שם. כיום מנהל את מרפאת "גשר" לבריאות הנפש לחסרי מעמד, מבקשי מקלט וקורבנות סחר

94 The U.S. Department of State, Trafficking in Persons Report, June 2006. (הערת יחידת תיאום המאבק בסחר בבני אדם: הנתונים הנכונים ליוני 2013 הם - ע"פ הערכות - 27 מיליון בני אדם שהם קורבנות סחר בבני אדם, עבודות ועבודת כפייה)

95 Musto, L.J. (2009). "What's in a Name? Conflicts and Contradictions in Contemporary US Discourses of Human Trafficking". *Women's Studies Intl. Forum* vol. 32

שם 96

97 הרמן, ג'ל. (2000). **טראומה והחלמה**. עם עובד מהדורה 8 עמ' 114

98 The American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV-TR), 2000

שם 99

1.2 מצבים דיסוציאטיביים - מצב עם הפרעה ברציפות התודעה, נתק בין חלקים מודעים ולא מודעים של הנפש (זיכרונות, מחשבות, רגשות) לבין חוויות/התנהגויות. התופעה בדרך כלל אינה צפויה ויכולה להופיע כסימפטום בודד, או באופן משני להפרעה נפשית אחרת, כולל הפרעה פוסט טראומטית, או הפרעת זהות דיסוציאטיביות ("פיצול אישיות").

1.3 הפרעת עקה בתר-חבלתית (PTSD, Posttraumatic Stress Disorder) - התפתחות תסמינים לאחר חשיפה לאירוע חיים טראומטי. שכיח יותר בעקבות טראומה מעשי ידי אדם. קריטריונים לפי ה-DSM:

- **חשיפה** לאירוע טראומטי: חוויה/עימות/עדות לאירועים שכללו מוות, איום במוות, פגיעה חמורה, איום לשלמות גופנית של האדם או אחרים. התגובה - פחד עצום, אימה או חוסר ישע.
- **חוויה מחדש**: היזכרות מציקה, חוזרת וחודרנית בפרטי האירוע, חלומות על האירוע, התנהגות/תחושה כאילו האירוע הטראומטי מתרחש - פלשבקים, דיסוציאציה, הזיות. מצוקה ותגובות פסיכולוגיות עזות בחשיפה לאירועים המסמלים את האירוע הטראומטי או דומים לו.
- **הימנעות מגירויים הקשורים לטראומה והקהיה**: הימנעות ממחשבות/רגשות/שיחות על האירוע. הימנעות מפעילות/מקומות/אנשים שמעוררים היזכרות בטראומה. חוסר יכולת להיזכר באפקטים חשובים של הטראומה. השתתפות מצומצמת בפעילויות משמעותיות. תחושת ריחוק והזרה מהזולת. טווח אפקט מצומצם (למשל חוסר יכולת לחוש אהבה). תחושת עתיד קצר טווח.
- **עוררות יתר**: תגובת בהלה, קשיי ריכוז, עצבנות.

תסמינים נלווים נוספים: דיכאון, קשיים קוגניטיביים, מחשבות או כוונות אובדניות, רגשות אשמה ובושה ("אשמת ניצולים").

PTSD תאובחן כאשר התסמינים מתמשכים מעל לחודש מאז האירוע ומשפיעים על התפקוד. (ASD Acute Stress Disorder), היא הפרעה שונה עם מאפיינים דומים, אשר מתרחשת מוקדם יותר, ונעלמת תוך יומיים עד ארבעה שבועות.

למרות שרוב האנשים הנחשפים לאירוע טראומטי לא יפתחו תסמינים פוסט-טראומטיים, מחקרים מראים כי קורבנות סחר ועבדות מפתחים תסמינים אלה בשיעור גבוה. כמו כן, ישנם גורמי סיכון נוספים להתפתחות PTSD: (א) אנשים ללא מערכת תמיכה פסיכו-סוציאלית (רווקים/גרומים/אלמנים), (ב) מעמד סוציו-אקונומי נמוך, (ג) טראומה מעשה ידי אדם ביחס לטראומה אחרת (לדוג' - אסון טבע). גורמי הסיכון החשובים ביותר בחשיפה לטראומה: החומרה והמשך.

1.4 אובדנות

1.5 שימוש בסמים - מהווה מעין טיפול עצמי להתמודדות עם מצבים נפשיים וסיטואציות חיים קשות. שימוש בסמים כשלעצמו עלול להחמיר את ההקהיה הרגשית, הניתוק והפרעות הזיכרון עמם מתמודדים קורבנות.

2. מאפיינים פסיכולוגיים:

2.1 הכחשה - מנגנון הגנה. התמודדות עם חרדה על ידי הכחשת קיום גורמים שאין אפשרות לשלוט בהם.

2.2 חוסר ישע נרכש (Learned Helplessness) - תחושת היעדר כל שליטה על הסיטואציה. האדם חש כי אין טעם להתאמץ כיוון שאין דרך לצאת מן הסיטואציה גורמת הסבל. תופעה זו נחשבת כאחד הגורמים לדיכאון.

2.3 הזדהות עם התוקפן/ תסמונת שטוקהולם - תופעה פסיכולוגית פרדוקסלית בה מבטא הקורבן יחס חיובי כלפי התוקפן, הזדהות עמו ואף חיקוי התנהגויות ועמדות שלו. התופעה התגלתה לראשונה במצב של

החזקה בשבי - הזדהות החטופה עם חוטפיה. ההזדהות מתגלה למרות הסכנה והסבל הנגרמים לקורבן מידי התוקף. על פי מאגר המידע של ה-FBI, כמעט 30% מהקורבנות מפתחים תופעה זו.¹⁰⁰ גורמי סיכון לתסמונת שטוקהולם: משך אירוע ארוך, קשר רגשי רצוף בין התוקפן לקורבן, בידוד ומניעת מידע מהעולם החיצוני. יש לזכור: לא כל התסמינים המתוארים לעיל מופיעים באדם אחד. תסמינים שונים עשויים להופיע בזמנים שונים. לעתים - אין תסמונת נפשית כלל, עקב גורמי חוסן, שאינם תמיד ידועים וניתנים לחיזוי.

מדוע הקורבנות לא בורחים?

- קיימות סיבות רבות בשלן מרבית קורבנות הסחר או קורבנות המוחזקים בתנאי עבדות אינם בורחים.
- סיבות פסיכולוגיות: חוסר היכולת לגייס משאבים נפשיים לקום ולברוח, פחד משתק, הערכה עצמית נמוכה, הזדהות עם התוקפן, הכחשה ועוד.
- סיבות סוציאליות: חוסר היכולת לגייס את המשאבים הדרושים לארגון הבריחה (כסף, עזרה מאנשים אחרים), חוסר התמצאות, אי ידיעת השפה והגיאוגרפיה ועוד.
- סיבות פיזיולוגיות: התשה פיזית ועייפות, מחלות גופניות ללא מענה רפואי הולם, היעדר תזונה מספקת ועוד.

סקירת ספרות: מצב נפשי וגופני של קורבנות סחר זנות

בעת הכנת ההרצאה, נמצאו רק שני מחקרים העוסקים בנושא זה באופן ישיר. הראשון, סקר בריאות הנפש בנפאל¹⁰¹, השווה 44 נשים שנסחרו והועסקו בזנות ו-120 נשים שנסחרו והועסקו כעובדות משק בית. על פי ממצאי הסקר, 100% מן הנשים שהועסקו בזנות סבלו מדיכאון, בהשוואה ל- 80% מן הנשים שהועסקו במשק בית. לא נמצא הבדל משמעותי באחוזי הסובלות מחרדה - 97% מן המועסקות בזנות ו- 88% מן המועסקות במשק בית. 30% מהמועסקות בזנות סבלו מ- PTSD לעומת 8% בלבד מבין המועסקות במשק בית.

במסגרת מחקר באירופה, רואיינו 212 נשים ומתבגרות במקלטים לקורבנות סחר בתוך שבועיים מכניסתן למקלט.¹⁰² בין הממצאים נמצאו הנתונים הבאים:

תסמינים נפשיים: דיכאון נמצא שכיח מאד - 95% מן המרואיינות. ל-39% מן המרואיינות היו מחשבות אבדניות בשבוע הקודם. 57% מהן סבלו מ PTSD.

הנשים נשאלו גם על מצבן לפני הסחר. 59% מהן דיווחו על אלימות מינית או פיזית לפני הסחר. 12% דיווחו על יחסי מין בכפייה לפני גיל 15. 26% דיווחו על יותר מתוקף אחד, כשנשים רבות ציינו כי קרוב משפחה מדרגה ראשונה היה מעורב בכך.

לגבי התקופה בה נסחרו והוחזקו בתנאי עבדות/כפייה 95% מהמרואיינות דיווחו על מעשים של אלימות מינית ו/או פיזית כלפיהן, ו- 76% דיווחו על הגבלות חמורות בחופש התנועה שלהן בתקופה זו.

חלק מן הנשים שעברו התעללות מינית לא דיווחו על כך באופן ישיר, אם בשל חשש מסטיגמה, או בשל האשמה עצמית, בשל פחד או בשל חוסר הבנה לגבי מהות העבירה - תקיפה מינית/סחר בבני אדם.

תופעות גופניות שכיחות: כאבי ראש - 82% מהמרואיינות, התעייפות בקלות - 81%, סחרחורות - 70%, קשיי זיכרון - 62%, כאבי אגן - 59%, זיהומים גניקולוגיים - 58%.

חשיבות הכרת הסימפטומים הגופניים היא מורכבת. ראשית, יש לחשוב על הפניה לבדיקה רפואית. שנית, יש להבין כי קורבנות סחר עלולים להיות במצב גופני ירוד. נוסף על כך, לעתים תסמינים אלה יכולים להעיד על בעיות נפשיות בקרב קורבנות המגיעות מתרבויות בהן לא נהוג לדבר על מצוקה נפשית אלא רק על מצוקה פיזית.

Fuselier, Dwayne G. (1999). "Placing Tockholm Syndrome in Perspective". FBI Law Inforcement 22-25 100
Tsutsumi, A. (2008). "Mental health of female survivors of human trafficking in Nepal". *Socail Science & Medicine* 101
Zimmerman, C. (2008). "The health of trafficked women: A survey of women entering post trafficking services in Europe. *Am J Publish Health*. 98(1):55-59 102

תגובת הסביבה

אנשים המטפלים בקורבנות סחר ועבדות צריכים לזכור כי אין מדובר בהכרח באנשים חלשים. "משקיפים מן הצד, שלא ידעו מימיהם אימה מתמשכת ואין להם כל הבנה בטיבן של שיטות כפייה, משערים שבנסיבות דומות היו מגלים יתר אומץ-לב והתנגדות. מכאן הנטייה הרווחת לתלות את התנהגות הקורבן בפגמים באישיותו".¹⁰³ יש לכך השלכות מרחיקות לכת על רצון הקורבן לשתף את הסביבה בסיפורו/ה ואף על מתן עדות.

השלכות נפשיות בחקירה, מתן עדות או בקשת מקלט

מכל האמור עד כה ניתן להבין כי למצבם הנפשי של הקורבנות יש השלכות אפשריות רבות על יכולתם לשתף פעולה בהליכי חקירה, מתן עדות או בקשת מקלט. השלכות אלה כוללות: קושי ואף חוסר רצון להיזכר בפרטי האירוע, אפיזודות של התנתקות (דיסוציאציה), ריחוק רגשי וחוסר יכולת להסביר מצוקה, חוסר יכולת להמשיג את עובדת הקורבנות.

הקורבנות עשויים להתקשות במתן אמון באחרים, בין אם אלו נציגי החוק, עובדי סעד, נציגי ארגונים לא ממשלתיים או אחרים. הם עשויים להתקשות מאוד בקבלת החלטות, ובפרט החלטות הקשורות בעתידם. ייתכן ששהייה במחיצת גורמי סמכות (משטרה, בית משפט) תגרום לקושי, לתחושת איום ולשיתוק. גם להבדלים תרבותיים יהיה משקל רב בסיטואציות כאלה. יתכן למשל, קורבן הבא מתרבות בה לא סומכים על גורמי החוק, או שלא נהוג לדווח על הטרדה מינית או אחרת וכיו"ב.

על המראיין להיות מודע לנסיבות שנסקרו בהרצאה זו, ובהן, בעיות זיכרון, מצוקה נפשית, צרכי הגנה, הבדלי תרבות וקושי במתן אמון. המראיין צריך לנהוג ברגישות ובתשומת לב בעת הריאיון. על המראיין לגלות סבלנות רבה לכל הכרוך בקבלת החלטות על ידי הקורבן וגם לאפשרות של בלבול בפרטים ואף גרסאות סותרות. מתן תקופת זמן להחלמה והתאוששות תסייע גם לקורבן וגם לחקירה ולהליך הפלילי. במקביל חשוב מאוד כי לקורבן יינתן סיוע רפואי ונפשי במהירות הרבה האפשרית, וכן אפשרות למגורים, הגנה לקורבן עצמו ואולי אף לבני משפחתו וסיוע בהסדרת מעמד חוקי (גם אם זמני).

לסחר בבני אדם ולהחזקה בתנאי עבדות עלולות להיות השפעות מרחיקות לכת על בריאותם הנפשית של הקורבנות ועל תפקודם גם לאחר ששחררו. לאבחון ההשלכות הנפשיות חשיבות רבה במתן הסיוע הראוי לשיקום הקורבן וכן על מנת ליצור קשר חיובי למטרות גביית עדות או טיפול בבקשת מקלט. גילוי סבלנות והבנה כלפי אפשרויות של חרדה, בלבול או שכחה מצד הקורבן וכן מתן סיוע נפשי ורפואי, הגנה פיזית ותמיכה בקיום היומיומי יסייעו לקורבן להתמודד עם הטרומות אותן חווה.

רב שיח לניתוח מקרה אמיתי להמחשה: א' מהודו

בכל אחת מן הסדנאות עליהן מתבסס מדריך זה, הוצג ונדון מקרה אמיתי בו נוצל עובד זה, אשר בטיפולו היו מעורבים מספר גורמים. נציגי הגורמים השונים השתתפו ברב-שיח המנתח את המקרה. להלן הדיון במקרה של א' - עובדת סיעודית מהודו. הדברים מובאים בשם אומרם במהלך הדיון.

הקדמה - עו"ד ד"ר מירב שמואלי, היחידה לתיאום המאבק בסחר בבני אדם:

לאחר שהוצגה מסגרת תיאורטית ומשפטית כללית לגבי עבדות וסחר בבני אדם, בפאנל זה נבחנו הדברים באמצעות ניתוח המקרה האמיתי של א', עובדת מהודו.

נבחן את הטיפול במקרה זה ע"י ארבעה גורמים שונים:

1. הארגון הלא ממשלתי אשר פגש בא' במתקן המשמורת.
2. היחידה החוקרת במשטרת ישראל.
3. האגף לסיוע משפטי במשרד המשפטים.
4. "מעגן" - מקלט לנשים קורבנות סחר ועבדות.

מקרה זה נועד להמחיש את הקושי בהוכחת היות הקורבן קורבן לעבירת העבדות ואת הקושי לבסס תיק פלילי נגד המעסיק. כמו כן ממחיש מקרה זה את נקודות המבט השונות, המיומנויות השונות ודרכי העבודה השונות של כל אחד מהגורמים המטפלים, אשר הובילו בסופו של דבר, במקרה זה, גם למסקנות שונות לגבי השאלה האם נעברה עבירת החזקה בתנאי עבדות. זאת, למרות שכל גוף פעל כשורה ובמסגרת סמכותו. עם זאת, חשוב לציין כי הבדלי גישה בשאלת מהות העבירה שנעברה, אינם פוגעים ביכולת הגורמים השונים לשתף פעולה ולסייע לקורבן.

גופים שונים - נקודות מבט וסמכויות שונות

ארגון לא ממשלתי הוא בד"כ הגורם הראשון הבא במגע עם הקורבן ומטרתו מלכתחילה היא לסייע לקורבן. בתור שכזה הוא רגיש ביותר כלפי הקורבן ויעשה כל שביכולתו על מנת ליצור אווירה של אמון. ברוב המקרים הקורבן יפתח יחסי אמון עם הארגון הלא ממשלתי לפני שיפתח יחסי אמון עם המשטרה או עם גורם ממשלתי אחר. לכן לרוב יהיה זה הארגון הלא ממשלתי שיגיע ראשון אל פרטי הסיפור והראשון לחשווד שנעברה עבירה כלפי המרואיין. הארגון הלא ממשלתי מאמין לסיפור הקורבן ורושם אותו כפי שהוא יוצא מפיו. הארגון אינו מתמחה בחקירת שתי וערב ובדרכים להוצאת האמת לאור. כמו כן, אין הוא רואה את כל התמונה, שכן מטבע הדברים אין הוא חוקר את המעביד או עדים אחרים. תפקידו של הארגון לסייע לקורבן ולתמוך באינטרסים שלו להגנה ולצדק. במקרים בהם הגשת תלונה למשטרה אינה עולה בקנה אחד עם אינטרס הקורבן או שהקורבן מסרב בכל תוקף להגיש תלונה, אין זה מתפקידו של הארגון הלא ממשלתי ללחוץ להגשת תלונה.

המשטרה אחראית על שמירת החוק ואמונה על הוצאת האמת לאור. לכן, המשטרה תפעיל כלים שונים - לרבות חקירת שתי וערב של הקורבן, חקירת המעביד וחקירת גורמים רלוונטיים אחרים - כדי להגיע לחקר האמת. המשטרה פועלת להכנת תיק פלילי, והרף שעליה לעבור כדי לבסס כתב אישום פלילי הוא רף גבוה - מעבר לספק סביר. יתכנו מקרים בהם המשטרה תבחר בהגשת כתב אישום על עבירה קלה יותר, למשל עושה, כיוון שהראיות המצויות בידה מספיקות לכך אך אינן מספיקות להוכחה, מעל לספק סביר, של עבירה חמורה יותר, כמו עבירת העבדות. מצב כזה ייתכן אפילו במקרים בהם השוטרים אכן מאמינים כי נעברה עבירה חמורה יותר.

האגף לסיוע משפטי של משרד המשפטים הוא גוף המעניק סיוע משפטי חינוך בהליכים אזרחיים ומנהליים, מכוח חוק הסיוע המשפטי, התשל"ב (1972). האגף לסיוע משפטי הוא בעל שיקול דעת עצמאי, והוא יכול להגדיר אדם כקורבן עבירות סחר בבני אדם או עבדות לצורך מתן סיוע משפטי בצורה מרחיבה יותר מן המשטרה. זאת משום שהוא מייצג בהליכים אזרחיים או מנהליים, להבדיל מפליליים. הרף האזרחי נמוך מן הרף הפלילי כיוון שרמת ההוכחה הנדרשת היא 51% בלבד בעוד שבהליך הפלילי נדרשת רמת הוכחה של מעבר לספק סביר על מנת להרשיע.

המקלט לקורבנות סחר: צוות המקלט אינו קובע אם מדובר בקורבן סחר או עבדות, אלא מעניק סיוע למי שבא בשעריו. לצורך הפניה למקלט נדרשת רק ראשית ראייה לכך שמדובר בקורבן סחר או עבדות. לכן, ייתכן כי אדם ישהה במקלט תקופה מסוימת אך בסופו של דבר לא יוגש - לגבי מסכת הניצול שעבר - כתב אישום בגין עבירות סחר או עבדות. (כי כאמור, לצורך הגשת כתב אישום נדרש רף הוכחה גבוה).

להלן פרטי המקרה ודרכי הפעולה של כל אחד מן הגורמים:

גב' שבי קורזן, מנכ"לית "מוקד סיוע לעובדים זרים":

ביוני 2008, ביקרה מתנדבת המוקד לסיוע לעובדים זרים במתקן המשמורת מעשיהו, ופגשה שם את א' מדובר במתנדבת ותיקה, אשר ראינה מהגרי עבודה רבים בעבר. המקרה של א' נראה לה חריג והיא החליטה לדווח עליו לעו"ד עדי וילינגר מהמוקד.

מתיאור המתנדבת עולה כי מדובר בבחורה בת 24 הנראית כבת 15. היא תמימה, ביישנית, דוברת אנגלית מקרטעת וקשה לתקשר איתה. א' הגיעה לישראל מהודו, מאזור הנמצא ליד בנגלדש. לדבריה, אחיה לקח אותה לבומביי ושם אמר לה, ללא הכנה מוקדמת, כי כדאי לה לעבוד בניקיון בישראל וכי הוא מכיר אישה שעשתה זאת בעבר והייתה מרוצה. האח הסדיר עבורה את כל המסמכים הדרושים לנסיעה כולל אשרת עבודה בסיעוד (אם כי היא לא ידעה על כך וכלל לא הבינה שנדרשת אשרה כזו).

א' הגיעה לישראל ב-2005 והועסקה על ידי משפחה אחת במשך שלוש שנים בבית בהוד השרון (אם כי היא סברה שהיא נמצאת בתל אביב - עד כדי כך הייתה מנותקת מסביבתה). בבית המשפחה היא שוכנה בחדר מרווח יחסית, עם טלוויזיה. בני המשפחה דאגו לה למזון וביגוד וניתנו לה מספר שעות חופשיות. אשת המעסיק דיברה הינדי. לדבריה, המעסיקים היו נחמדים אליה והיא אוהבת אותם.

עם זאת, מסיפורה עלו גם הפרטים הבאים: במשך היום היא הועסקה בסיעוד, בבית האישה לה היה היתר להעסיק עובדת זרה. בערבים ובסופי שבוע היא נלקחה לבית משפחתו של בנה של האישה, "המעסיק" שלה בפועל, ושם נתבקשה לעסוק בעבודות בית שונות. היא עבדה 11 שעות ביום. לא היה לה מכשיר טלפון או גישה עצמאית לטלפון. היא לא יצאה לבדה מפתח הבית מאחר שפחדה, לא היה לה כסף, היא לא הכירה איש, לא דיברה עברית וגם האנגלית בפיה הייתה בסיסית ביותר. דרכונה נלקח ממנה, דבר שנראה לה כנורמלי. הובטח לא' תשלום במטבע הודי - היא לא ידעה מה ערך הסכום בשקלים או בדולרים. בדיעבד התברר שמדובר בסכום השווה לכ-500 ₪ לחודש, סכום נמוך גם בקנה מידה הודי. אולם גם סכום נמוך זה לא הגיע לידיה. המעסיק אמר לה שהוא שולח כסף למשפחתה, אך התברר שהוא שלח כסף רק פעם אחת בשלוש שנים. כאשר ניתן לה לשוחח עם משפחתה בטלפון, היה זה תחת פיקוח מעסיקה. למעשה, א' חייתה בבידוד במשך שלוש שנים.

א' נעצרה כאשר שוטר ממשטרת ההגירה ראה אותה רוחצת את מכונית המעסיק מחוץ לביתו, וביקש לראות את דרכונה. אז התברר שהאשרה שלה לא הארכה, והיא נלקחה לכלא מעשיהו. א' לא הבינה מדוע נעצרה ונבהלה מאוד מעצם המעצר. היא לא ידעה מה זו אשרה, לא ידעה שנדרשת אשרה כדי להגיע לישראל, ולא ידעה שאין לה אשרה בתוקף. היא לא ידעה שיש בישראל עוד עובדים זרים בכלל, ומהודו בפרט. היא לא ידעה מה זה משרד הפנים, או מה זו ממשלה.

עו"ד וילינגר פגשה את א', ולאחר קשיים, א' הועברה למקלט לקורבנות סחר. המוקד פנה למשרד הפנים בבקשה לתת לה אשרת עבודה. נפתחה חקירה משטרתית כנגד המעסיק, ובסופו של דבר הוגש כתב אישום בעבירות עושה והעסקה שלא כדין, ולא בעבירות ע"פ חוק איסור סחר בבני אדם.

ברצוני להדגיש כי גם כאשר קשה לבסס תיק פלילי בעבירת עבדות ולהוכיח זאת מעל לספק סביר, מבחינת ראיות מנהליות ניתן לקבוע שמדובר בעבדות (דבר שיאפשר לא' לקבל זכויות שונות המגיעות לה כקורבן עבדות).

המקרה של א' ממחיש את מאפייניה של העבדות המודרנית - היא לא ברחה למרות שלא היה מנעול על הדלת. לא הייתה לה יכולת לברוח בשל חוסר הידע וההבנה שלה ובשל מבנה אישיותה שנוצל היטב על ידי המעסיק. העבדות המודרנית אינה מאופיינית דווקא בסורגים פיזיים. הסורגים הם פסיכולוגיים.

עו"ד סני"צ יוקי לופז, סגן ראש יחידת תביעות להב, משטרת ישראל:

כאשר מוגש כתב אישום בעבירה חדשה שאינה נדונה רבות בפסיקה חשוב מאוד כי כתב האישום יהיה מבוסס היטב ומגובה בראיות ועדויות חזקות במיוחד.

ישנו כלל ידוע שכל סטודנט למשפטים מכיר - bad cases make bad law, במקרה שלנו, לא מדובר ב-bad case אלא ב-terrible case. בתיק זה היו קשיים ניכרים בחשיפת העבירות, בהשגת ראיות, בחקירה ובהעמדה לדין, וכן קשיים רבים הקשורים בקורבן עצמה וביכולתה לספק גרסה קוהרנטית להשתלשלות הדברים ולהעיד בבית המשפט מול המעסיק.

מבחינת תפיסתה את המציאות, א' תפקדה כילדה צעירה. א' היא בחורה תמימה וחסרת כל השכלה, אינה יודעת לקרוא את הרמזור על מנת לחצות כביש, אינה יודעת אפילו מה שווים של 5000 רופי, למרות שזה המטבע המקומי בארץ מוצאה. מוצאה של א' במשפחה מהשכבה הסוציו-אקונומית הנמוכה ביותר בהודו וניתן היה בהחלט להבין כי מהתיק עולה חשד כי משפחתה מכרה אותה לעבדות בישראל, מתוך רצון להעביר את נטל הטיפול בה לגורם שלישי.

כמו כן, היה קשה לזהות את א' כקורבן כיוון שהיא לא זיהתה את עצמה ככזו. השוטר שעצר אותה ראה כי קיימים יחסים טובים בינה לבין המעסיק. היא רצתה לחזור אל המעסיק, הוא רצה להגן עליה והיא חזרה וסיפרה כי נוהגים בה יפה. נראה כי המעסיק התייחס אליה טוב יותר מאשר משפחתה בהודו, ולכן היא לא ראתה עצמה כקורבן ולא הייתה לה מוטיבציה לשתף פעולה עם המשטרה. גם שפת הגוף שלה בחקירה הייתה בעייתית עבורנו, היא הרבתה להביט ברצפה ולא הסתכלה לחוקרים בעיניים. וכמובן שקושי רציני הוא שהיא שינתה את גרסתה מספר פעמים. כל אלה הם סממנים שבתיקים רגילים אחרים מצביעים על חוסר מהימנות.

אולם, אחרי תקופה מסוימת במקלט, א' נפתחה יותר והגרסה שלה נהייתה ברורה יותר, וכך חשפה צדדים פחות חיוביים בהעסקתה. הרושם שעלה היה שהייתה אמורה להשתכר סכומים נמוכים ביותר, בסדר גודל של שמינית משכר מינימום ולמעשה, במשך שנות עבודה לא השתכרה כלל.

המעסיק אדם עשיר, ידוע ובעל קשרים. ברור שיהיה זה בלתי אפשרי לערוך פעולת חקירה אלמנטרית של עימות בין א' לבינו (ילדה מול איש עסקים ממולח). כמו כן, ברור שהגרסה שלה תהיה בעייתית בבית המשפט, בעוד שגרסת המעסיק תהיה עקבית. למעסיק עו"ד מנוסה שוודאי ייטיב לחקור את א' בעלת הגרסאות המתפתחות, וכן סביר להניח שלא יהיה קשה ומפחיד להיחקר בביהמ"ש.

בשל מכלול השיקולים הראייתיים ועל אף התחושה שהמדובר במקרה של עבדות, הרי לנוכח היעדר אפשרות להוכיח זאת, הוחלט להגיש כתב אישום בעבירת עושק ולא בעבירת עבדות.

אינטרס המשטרה ואינטרס הארגון הלא ממשלתי זהים - להיאבק בסחר ובעבדות. אבל כתובע, עלי לאזן אינטרס זה עם השאלה מה אוכל להוכיח מעבר לספק סביר בבית המשפט. במקרה זה, ברור שגם את עבירת העושק יהיה קשה מאד להוכיח.

עדכון מאת סני"צ לופז לקראת פרסום חוברת זו:

בסופו של דבר, א' ביקשה שלא תידרש להעיד בבית המשפט. ערב הדיון, נערך הסדר טיעון, הנאשם הורשע בעבירת עושק ובנוסף לעונשים שהוטלו עליו, נדרש הנאשם אף לשלם פיצוי כספי גבוה לא'.

עו"ד סיגלית זהר - האגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים:

האגף לסיוע משפטי במשרד המשפטים מספק סיוע משפטי לקורבנות סחר בבני אדם ועבירת העבדות, לרבות נפגעים שאינם ישראלים. זאת בתביעות אזרחיות ובהליכים על פי חוק הכניסה לישראל. ככלל, האגף לסיוע משפטי אינו מעניק סיוע משפטי לעובדים זרים, למעט לאנשים ממדינות ספציפיות איתן יש לנו אמנה - אך הודו אינה אחת מהן. על כן לרוב התנאי למתן סיוע משפטי לעובד זר הוא הגדרתו כקורבן עבדות או סחר בבני אדם.

אנו פגשנו את א' במקלט והכרנו בה כנפגעת עבירת החזקה בתנאי עבדות. סברנו שהתקיים פה היסוד המרכזי של עבירה זו - שליטה ממשית ושליטת חירות. אמנם א' לא הייתה סגורה מאחורי סורג ובריח, אך למעשה היא לא יצאה מהבית במשך שלוש שנים, בשל קשיי שפה, היעדר כסף, פחד וחוסר התמצאות בסביבה. אפילו

כאשר ניתן לה לדבר בטלפון עם בני משפחה, המעסיק נכח לידה. המעסיק ניצל את חולשתה ובנסיבות אלה, לגישתו, מדובר במצב של שלילת חירות פיזית ומנטלית. הגענו למסקנה כי היא קורבן עבירת העבדות וזכאית לסיוע משפטי, למרות העובדה שבעת המפגש עמה כבר הוגש כתב אישום נגד המעסיק בגין עושיק בלבד ולא בגין עבירת העבדות, ולמרות שא' כלל לא הבינה את חומרת העבירות שבוצעו כלפיה.

בעניינה של א', הגיש האגף לסיוע משפטי תביעה בבית הדין לעבודה בסך 600,000 שקלים. התביעה כוללת דרישה לתשלום שכר עבודה, פיצוי על הלנת שכר, דמי הבראה ומרכיבים נוספים, לרבות בקשה לפיצוי עונשי מוגבר כיוון שמדובר בהעסקה המבזה את כבוד האדם וכן פיצוי עבור שלילת חירות, כאב וסבל. המעסיק הגיש כתב הגנה בו טען כי א' נשארה בביתו מרצונה וכי חשה בביתו בטוב. המעסיק הביע נכונות לשלם ובעת מתן ההרצאה התנהל עמו משא ומתן.

האגף לסיוע משפטי של משרד המשפטים הוא גוף המגיש סיוע משפטי חינם ואשר שוקל מתן סיוע משפטי בין היתר על בסיס ראיות מנהליות. לפי חוק הסיוע המשפטי ניתן לאגף שיקול דעת עצמאי והוא אינו כבול להחלטת המשטרה. גם במקרים גבוליים (לדעת המשטרה) אנו מעניקים סיוע משפטי אם לגישתנו מדובר בקורבן עבירת העבדות (או הסחר). רף ההוכחה הדרוש לנו נמוך מן הרף הפלילי שכן היעד שלנו הוא ייצוג בתביעה אזרחית ולא טיפול בתיק פלילי. בעוד המשטרה זקוקה להוכחה מעבר לספק סביר, עבור האגף לסיוע משפטי די בהטיית כפות המאזניים לטובת האדם שעניינו נבחן על מנת להסיק כי מדובר בקורבן עבירת העבדות הזכאי לסיוע. מטרת הסיוע המשפטי - זכות הגישה לערכאות - חשובה לאנשים כמו א' החסרים יכולת לתבוע את המגיע להם באופן עצמאי.

גב' קטיה גולדינוב - עובדת סוציאלית, מקלט "מעגן":

א' הגיעה למקלט, אישה בת 24 אשר מתנהגת כילדה בת 12. חסרת ביטחון ומפוחדת. בתחילה היא חששה לשוחח עם אנשי הצוות ועם הנשים האחרות במקלט. א' לא התמצאה במרחב כלל וחששה לצאת מן המקלט. היא לא ידעה כיצד לחצות כביש או לנסוע באוטובוס ופחדה שלא תמצא את דרכה חזרה. דרכי התנהגות ילדותיות נוספות כללו צחקוקים שלא תואמים את המצב, ריצות לא מוסברות ברחבי המקלט. העובדות הסוציאליות תמכו בה ועודדו שינוי הדרגתי.

כעבור פרק זמן מסויים הוחלט לנסות ולשלב בעבודה כנדבך חשוב בשיקומה. לאחר שניתנה לה אשרת עבודה בניקיון במקום בסייעוד, עבדה א' שעתיים-שלוש ביום במקום עבודה סמוך למקלט. היא הייתה מפוחדת מאוד וכל התקשורת שלה עם המעסיק נעשתה באמצעותי, אולם היא התמידה בעבודה והתקדמה יפה בתהליך השיקום. בסיוע צוות המקלט א' למדה לעמוד על זכויותיה, לומר לא, לצרוך שירותים מחוץ למקלט וליצור קשרים חברתיים. בעת מתן ההרצאה, א' עובדת במקום עבודה שני, נוסעת לבדה באוטובוס ואף יצרה חברויות במקלט ומחוצה לו.

אחרית דבר (מידע מעו"ד סיגלית זוהר)

במסגרת הסדר טיעון עם המעסיק הורשע זה בעבירת העושיק. הוטל עליו קנס בסך 40,000 ש"ח ונאסר עליו לעבור עבירה דומה בעתיד וכן, במישור האזרחי, חויב לפצות את א' בסך 170,000 ש"ח. א' אשר עבירה, ובמושגי מקום הולדתה, מדובר בסכום עתק, בחרה בהסכם זה תחת המשך ההליך האזרחי. א' חזרה לארץ מוצאה עם הסכום אותו קיבלה במלואו. עד כמה שידוע מאז חזרתה להודו א' נישאה.

מקרה זה ממחיש את נקודות המבט השונות, המיומנויות השונות ודרכי העבודה השונות של כל אחד מן הגורמים המטפלים בתלונת קורבן העבדות, אשר הובילו בסופו של דבר, במקרה זה, גם למסקנות שונות לגבי השאלה האם נעברה עבירת החזקה בתנאי עבדות. זאת אף כי כל גוף פעל כשורה ובמסגרת סמכותו. הבדלי גישה בשאלת מהות העבירה שנעברה, אינם פוגעים ביכולת הגורמים השונים לשתף פעולה ולסייע לקורבן. מקרה זה אף ממחיש את הקושי בזיהוי קורבן עבדות ואת הקושי בביסוס תיק פלילי נגד המעסיק.

תרגול לקורא: מקרי בוחן בתחומי הסיעוד והחקלאות

הנחיות לתרגול מקרי הבוחן:

במהלך הסדנאות עליהן מבוסס מדריך זה, התבקשו המשתתפים לדון, בקבוצות, בשני מקרים היפותטיים על מנת לבחון את הבנתם מהן עבודות ועבודת כפייה, ומורכבות זיהוין. מדובר בשני מקרים דמיוניים המבוססים על מספר מקרים אמיתיים.¹⁰⁴

קוראי מדריך זה מוזמנים אף הם לבחון את הידע שרכשו באמצעות קריאת מקרי הבוחן ומענה על השאלות הבאות:

1. מהם הסממנים העשויים להצביע על עבודות או על עבודת כפייה?
2. מהם הספקות המתעוררים בקשר לשאלה אם בפנינו מקרה של עבודות או עבודת כפייה?
3. האם הגופים המעורבים בטיפול במקרה (ארגונים לא ממשלתיים ורשויות ממשלה) היו יכולים לטפל במקרה בצורה טובה יותר? אם כן, כיצד?
4. לאור התשובות על שאלות אלה - האם לדעתכם מדובר במקרה שבו עולה חשד לעבודות או לעבודת כפייה?

שימו לב - אנא קראו כל מקרה בעיון וזהו נתונים קיימים העשויים לסייע לכם בניתוח המקרה. לא לכל שאלה תשובה אחת חד משמעית. אם חסרים נתונים חשובים - כיצד הייתם מציעים לפעול בכדי להשיג אותם?

להלן מספר נקודות למחשבה כאשר אתם קוראים כל מקרה.

מקרה בוחן : סיעוד ועבודות בית

1. חשיבות איכות התרגום ויצירת מערכת אמון עם המתלוננת והשלכותיהם על חקר העניין.
2. הפערים התרבותיים (עניין המזון למשל).
3. מה משמעות, אם בכלל, הסכמתה של מרי לעבוד בתנאים המפורטים? ומה משמעות העובדה כי משכורתה לא שולמה ללא ידיעתה?
4. מהי הייחודיות שבסיטואציה עבודת הסיעוד, "אחד על אחד" עם קשיש נזקק, בביתו? (מחיה בתנאים זהים, צרכים מיוחדים וכ"ו) וכיצד משפיעה ייחודיות זו, אם בכלל, על ניתוח המקרה?

מקרה בוחן: ענף החקלאות

1. האם היה מקום לערב את המשטרה בחקר המקרה? אילו גופים נוספים, אם בכלל, היה מקום לערב?
2. באילו צעדים נוספים ניתן היה לנקוט על מנת לחקור את המקרה ולסייע, במידת הצורך, לעובד? (תשאל העובד החבר, איתור חברת כוח האדם וכ"ו)
3. איזה משקל יש לעובדה כי העובד הינו שוהה בלתי חוקי בחקירת המקרה ובהתייחסות המשפטית למעשי המעביד?
4. אילו מאפיינים הייחודיים לענף החקלאות באים לידי ביטוי במקרה זה? (בידוד בפרדס וכ"ו)

בהצלחה !

מקרה בוחן היפותטי: סיעוד ועבודות בית

א. המגע הראשון עם הקורבן: ארגון זכויות אדם

למשרדי "מוקד סיוע לעובדים זרים" הגיעה מרי קובליו, אזרחית פיליפינית בת 26. מרי מספרת את הסיפור כשהיא ממררת בבכי לעתים. המתנדבת משוחחת אתה באנגלית, שכן היא דוברת אנגלית סבירה ויודעת רק מספר מלים בסיסיות בעברית. מרי מספרת שהיא שילמה \$4000 לחברת כוח אדם בפיליפינים כדי להגיע לישראל ולעבוד בסיעוד. כשהגיעה לישראל, היא הושמה אצל קשיש בן 78 ושמו אברהם משה בכפר מימון.

אצל הקשיש עסקה מרי בעבודות סיעוד ועבודות בית. היו לילות שבהם הוא היה פונה אליה בבקשות חוזרות ונשנות לעזרה, דבר שהדיר שינה מעיניה. הקשיש נהג לעתים לצעוק עליה ולנבל פיו, אך לעתים גם שוחח אתה בצורה נעימה. לשאלות המתנדבת ענתה מרי: שהקשיש מעולם לא הכה אותה, שלא היה לה מספיק אוכל לאכול בבית, ושהיא לנה בחדר קטן עם עובש.

מרי עבדה 15 שעות ביום, 7 ימים בשבוע: מדי שבת היא הייתה מביאה את הקשיש לדירה של בתו קטלין, שם היא נדרשה לנקות את הדירה ואת המכונות. מרי גם הסכימה לעבוד בימי ראשון ולקבל חופשה רק יום אחד בחודש.

קטלין אמרה למרי שהיא תדאג לשלוח חצי מהמשכורת החודשית שלה לפיליפינים ושהיא תפקיד את יתרת משכורתה מדי חודש בחשבון הבנק שלה. בנוסף הציעה קטלין שמרי תפקיד בידה את הבנקט שלה כדי שלא יגנב ומרי פעלה כהצעתה. לפי המוסכם מרי הייתה אמורה לקבל \$500 לחודש.

מרי עבדה בתנאים אלה למשך שנה. בשלב זה, חברתה שהגיעה מהפיליפינים בקשה ממנה להתלוות אליה לבנק. משהתברר למרי שמדובר באותו בנק שבו מתנהל חשבונה, היא החליטה לבדוק את מצב החשבון שלה. לתדהמתה היא גילתה שבחשבון יש 200 ₪ בלבד. למרות פניות חוזרות ונשנות לקטלין, זו לא הסבירה מה קרה ולא שילמה למרי דבר.

ב. החקירה במשטרה

מוקד סיוע לעובדים זרים הפנה את עניינה של מרי למשטרה. היא נחקרה באנגלית על ידי שוטרת שדיברה אנגלית ברמה בינונית. להלן תיאור חלק מחקירתה וחקירת קטלין:

2.1 חקירתה של מרי

בראשית החקירה נשאלה מרי מדוע עזבה את מעבידה בלי לקבל אישור ממשרד הפנים ואם אינה יודעת שהפכה ל"לא חוקית" בעקבות זאת. היא גם נשאלה מדוע לא בדקה את חשבון הבנק במשך שנה שלמה. מרי ענתה שנתנה אמון בקטלין. מרי גם נשאלה מדוע לא לקחה אוכל משביע מהמקרר וענתה שאמנם היה אוכל, אך היה מדובר באוכל לו אינה רגילה ולכן הסתפקה בלחם וירקות. לשאלת החוקרת, הבהירה מרי שלא רק חדרה, אלא כל דירתו של הקשיש הייתה נגועה בעובש. מרי גם נשאלה מדוע נתנה לקטלין את הבנקט שלה וענתה שהיא נתנה אמון בה ושהיה לה נוח לתת לה להסדיר את העניינים הכספיים.

2.2 חקירתה של קטלין

קטלין הכחישה שהעסיקה את מרי בניקיון ביתה ומכוניתה וטענה ששילמה לה על פי בקשתה \$500 במזומן כל חודש. היא טענה שהציעה למרי לשמור על הבנקט בשל גל של פריצות ביישוב והיעדר אמצעי בטיחות בבית אביה. לטענתה היה כל טוב במקרר והיא התייחסה אל מרי כאל בת. עוד טענה כי מרי התחננה לעבוד 7 ימים בשבוע, דבר שהיה טוב גם לה וגם לקשיש.

מקרה בוחן היפותטי: ענף החקלאות

ביום 18.10.09 נתקבל במכשיר הפקסימיליה של יחידת האכיפה ברשות האוכלוסין וההגירה המכתב הבא:

”ליחידת האכיפה שלום,

יש לי מידע על עובד תאילנדי שנמצא ללא ויזה בישראל. תוכלו למצוא אותו במגורים של התאילנדים שנמצאים ליד מטע האבוקדו של משה לוי ממושב רוויה. תלכו מהר כי אני לא יודע כמה זמן הוא ישאר שם, ואולי הוא יעבור למקום אחר. קוראים לו קיטיסאק סונסון, דרכון תאילנדי מספר C143788. הוא נמצא שם למרות שהוא לא עובד שם ונגמרה לו הויזה.”

למחרת בשעות הערב המאוחרות, הגיעו פקחי יחידת האכיפה, אבי ויונתן, למשק של משה לוי, וביקשו לבדוק את הדרכונים של כל העובדים התאילנדים אשר מועסקים על ידו. מר לוי השיב שכל העובדים נמצאים במגורים שליד מטע האבוקדו, ושכולם עם אשרות, וליווה את הפקחים למקום.

כשהגיעו מר לוי והפקחים לאזור מגורי העובדים ישבו שישה אנשים בעלי חזות תאילנדית סביב שולחן פלסטיק בחצר, ואכלו ארוחת ערב. מר לוי הצביע על אחד מהאנשים ואמר ”זה לא עובד שלי”, והחל לצעוק עליו ”מה אתה עושה כאן? אמרתי לך אתמול ללכת מכאן”. לוי אמר לפקחים: ”אני לא יודע שום דבר על העובד הזה. הוא לא עובד שלי. כנראה הוא חבר של אחד מהעובדים. אתמול בערב באתי לכאן וגיליתי אותו. אמרתי לו מיד שיעוף מכאן. שאלתי את העובד הוותיק שלי, טיראוואט, מי זה, והוא אמר לי 'בעל בית שלו מרביץ'. אמרתי לו שלא מעניין אותי, ושהוא לא יכול להישאר כאן”.

אבי ויונתן שאלו את האיש איך קוראים לו, והוא אמר ”קיטיסאק”. הוא אמר שאין לו דרכון, ”פספורט בעל הבית”. הפקחים הודיעו לו שהוא נלקח לחקירה, וביקשו שיאסוף את הדברים שלו. בדרכו למגורים להביא את תרמילו, הבחינו אבי ויונתן בכך שקיטיסאק צולע.

בפרוטוקול של ממונה ביקורת הגבולות נכתב כדלקמן: ”מרישום במערכת אביב עולה שהעו”ז נכנס ביום 2.1.03 לישראל. אשרת ב/1 אחרונה עד 31.12.07. העו”ז טוען שהמעסיק האחרון שלו, אצלו עבד ללא רישיון, היכה אותו אחרי שביקש ממנו שכר, ושהוא הגיש תלונה ב'יקו לעובד'. לשאלתי (בסיוע מתורגמן) מה שמו של המעסיק ענה ”יוסי”. לא הצלחנו להבין מה שם הישוב בו גר יוסי (פמתסה?). שוהה ללא אשרה כמעט שנתיים”. בהמשך, הורה הממונה על ביקורת הגבולות על הוצאת צווי הרחקה ומשמורת כנגד קיטיסאק.

לאחר שלושה ימים בהם שהה במתקן המשמורת ”גבעון” הובא קיטיסאק בפני דין בית הדין לביקורת משמורת. בפרוטוקול בית הדין מצוטט קיטיסאק כדלקמן: ”אני יודע שאני הרבה שנים בארץ, אבל אני רציתי להרוויח עוד קצת כסף ולשלוח למשפחה שלי. בעל הבית האחרון שלי, יוסי, לא שילם לי ארבעה חודשים. דיברתי עם המתורגמן של חברת כוח האדם שלי, והוא אמר לי לחכות עוד קצת ולא לעשות בעיות. כשיוסי שמע שדיברתי עם המתורגמן הוא צעק עלי ולקח לי את הטלפון הנייד. עבדתי אצל יוסי קשה, מהבוקר עד הלילה, בלי חופש. הוא אמר לי שאם אני עושה בעיות הוא מתקשר למשטרה שיקחו אותי. בגלל שהייתי בלי ויזה הוא אמר לי להתחבא, כי אחרת יבואו שוטרים ויתנו לו קנס. אז לא ישנתי עם שאר העובדים, אלא באמצע הפרדס, בחדר קטן (המוחזק מסמן גודל של חצי מהחדר בו מתקיים הדיון)”. בהחלטתו כתב הדיין: ”המוחזק שוהה בישראל תקופה ארוכה ללא רישיון. לא השתכנעתי כי שהייתו הבלתי חוקית של המוחזק יסודה בטעות או בתקלה שבתום לב. הייתי מבקש ממשרד התמ”ת לסייע בגביית החוב הנטען מהמעסיק, אבל אי אפשר למצוא מעסיק רק על פי השם ”יוסי”. משרד הפנים - נא להשיג תעודת מעבר משגרירות תאילנד. הנני מאשר את צו המשמורת ללא שינויים”.

רשומות

כתבי אמנה

1529

פרוטוקול למניעה, לדיכוי ולהענשה על סחר בבני אדם, בעיקר נשים וילדים, המשלים את אמנת האומות המאוחדות נגד פשע מאורגן חוצה גבולות, ניו יורק, 15.11.2000

ישראל חתמה על הפרוטוקול ב-14 בנובמבר 2001
ישראל אשררה את הפרוטוקול ב-23 ביולי 2008
הפרוטוקול נכנס לתוקף לגבי ישראל ב-22 באוגוסט 2008

**PROTOCOL TO PREVENT, SUPPRESS AND PUNISH TRAFFICKING
IN PERSONS, ESPECIALLY WOMEN AND CHILDREN,
SUPPLEMENTING THE UNITED NATIONS CONVENTION AGAINST
TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIME, New York, 15.11.2000**

כתבי אמנה 1529, כרך 56. פרוטוקול למניעה, לדיכוי ולהענשה על סחר בבני אדם, בעיקר נשים וילדים, המשלים את אמנת האומות המאוחדות נגד פשע מאורגן חוצה גבולות, ניו יורק, 15.11.2000

1

PROTOCOL TO PREVENT, SUPPRESS AND PUNISH
TRAFFICKING IN PERSONS, ESPECIALLY WOMEN
AND CHILDREN, SUPPLEMENTING THE UNITED
NATIONS CONVENTION AGAINST TRANSNATIONAL
ORGANIZED CRIME

Preamble

The States Parties to this Protocol,

Declaring that effective action to prevent and combat trafficking in persons, especially women and children, requires a comprehensive international approach in the countries of origin, transit and destination that includes measures to prevent such trafficking, to punish the traffickers and to protect the victims of such trafficking, including by protecting their internationally recognized human rights,

Taking into account the fact that, despite the existence of a variety of international instruments containing rules and practical measures to combat the exploitation of persons, especially women and children, there is no universal instrument that addresses all aspects of trafficking in persons,

Concerned that, in the absence of such an instrument, persons who are vulnerable to trafficking will not be sufficiently protected,

Recalling General Assembly resolution 53/111 of 9 December 1998, in which the Assembly decided to establish an open-ended intergovernmental ad hoc committee for the purpose of elaborating a comprehensive international convention against transnational organized crime and of discussing the elaboration of, inter alia, an international instrument addressing trafficking in women and children,

Convinced that supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime with an international instrument for the prevention, suppression and punishment of trafficking in persons, especially women and children, will be useful in preventing and combating that crime,

Have agreed as follows:

I. General provisions

Article 1

Relation with the United Nations Convention against
Transnational Organized Crime

1. This Protocol supplements the United Nations Convention against Transnational Organized Crime. It shall be interpreted together with the Convention.

2. The provisions of the Convention shall apply, mutatis mutandis, to this Protocol unless otherwise provided herein.

3. The offences established in accordance with article 5 of this Protocol shall be regarded as offences established in accordance with the Convention.

Article 2

Statement of purpose

The purposes of this Protocol are:

(a) To prevent and combat trafficking in persons, paying

פרוטוקול למניעה, לדיכוי ולהענשה על סחר בבני אדם, בעיקר נשים וילדים, המשלים את אמנת האומות המאוחדות נגד פשע מאורגן חוצה גבולות

מבוא

המדינות שהן צדדים לפרוטוקול זה,

בהצהירן כי פעולה יעילה למניעת הסחר בבני אדם, בעיקר נשים וילדים, ולמאבק בו, מחייבת גישה בינלאומית מקיפה במדינות המוצא, המעבר והיעד הכוללת אמצעים למניעת סחר כאמור, להענשת הסוחרים ולהגנה על קרבנות הסחר האמור, כולל ע"י הגנה על זכויות האדם שלהם הנהנות מהכרה בינלאומית,

בהתחשבן בעובדה כי על אף קיומם של מגוון מסמכים בינלאומיים המכילים כללים ואמצעים מעשיים למאבק בניצול בני אדם, בעיקר נשים וילדים, אין מסמך אוניברסלי המטפל בכל ההיבטים של סחר בבני אדם,

בחששן שבהעדר מסמך כאמור, בני אדם הפגיעים לסחר לא יהיו מוגנים במידה מספיקה,

בהיזכרן בהחלטת העצרת הכללית 53/111 מ-9 בדצמבר 1998, שבה החליטה העצרת להקים ועדת אד-הוק בין ממשלתית פתוחה לשם פיתוח אמנה בינלאומית מקיפה נגד פשע מאורגן חוצה גבולות ודיון, בין היתר, בהרחבה של מסמך בינלאומי המטפל בסחר בנשים ובילדים,

בהיותן משוכנעות שהשלמת אמנת האומות המאוחדות נגד פשע מאורגן חוצה גבולות במסמך בינלאומי למניעה, לדיכוי ולהענשה על סחר בבני אדם, בעיקר נשים וילדים, תביא תועלת במניעת פשע זה ובמאבק בו,

הסכימו לאמור:

I. הוראות כלליות

סעיף 1

הקשר עם אמנת האומות המאוחדות נגד פשע מאורגן חוצה גבולות

1. פרוטוקול זה משלים את אמנת האומות המאוחדות נגד פשע מאורגן חוצה גבולות. הוא יפורש יחד עם האמנה.

2. הוראות האמנה יחולו, עם השינויים המתחייבים, על פרוטוקול זה אלא אם נקבע בו אחרת.

3. העבירות שנקבעו בהתאם לסעיף 5 לפרוטוקול זה ייראו כעבירות שנקבעו בהתאם לאמנה.

סעיף 2

הצהרת מטרה

מטרות פרוטוקול זה הן:

(א) למנוע סחר בבני אדם ולהיאבק בו, תוך מתן תשומת לב מיוחדת

particular attention to women and children; (b) To protect and assist the victims of such trafficking, with full respect for their human rights; and (c) To promote cooperation among States Parties in order to meet those objectives.	שים וילידים ; וגן על קרבנות סחר כאמור ולסייע להם, תוך כיבוד מלא של זכויות אדם שלהם ; וכן דם שיתוף פעולה בין מדינות שהן צדדים על מנת לעמוד ביעדים לה.

Article 3
Use of terms

סעיף 3
שימוש במונחים

For the purposes of this Protocol:

ית פרוטוקול זה :

(a) "Trafficking in persons" shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs; (b) The consent of a victim of trafficking in persons to the intended exploitation set forth in subparagraph (a) of this article shall be irrelevant where any of the means set forth in subparagraph (a) have been used; (c) The recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of a child for the purpose of exploitation shall be considered "trafficking in persons" even if this does not involve any of the means set forth in subparagraph (a) of this article; (d) "Child" shall mean any person under eighteen years of age.	סחר בבני אדם" יהיה פירושו הגיוס, ההובלה, ההעברה, מתן מחסה או הקבלה של בני אדם, באמצעות איום או שימוש בכוח או ורות אחרות של כפייה, של חטיפה, של הונאה, של תרמית, של צול לרעה של סמכות או של מצב של פגיעות, או מתן או קבלה ל תשלומים או הטבות להשגת הסכמתו של אדם שיש לו שליטה ל אדם אחר, למטרות ניצול. ניצול יכול, לכל הפחות, ניצול זנות ל אחרים או צורות אחרות של ניצול מיני, עבודה או שירותים כפייה, עבדות או נהגים הדומים לעבדות, שעבוד או הוצאת ברים ; סכמתו של קרבן סחר בבני אדם לניצול המיועד כמפורט בס"ק (א) עיף זה תהיה חסרת שייכות מקום שנעשה שימוש באמצעי מאלה מפורטים בס"ק (א) ; גיוס, ההובלה, ההעברה, מתן המחסה או הקבלה של ילד למטרת צול ייחשבו "סחר בבני אדם" גם אם אין הדבר כרוך בשימוש אמצעי מאלה המפורטים ב-ס"ק (א) ; "לד" יהיה פירושו כל אדם שגילו מתחת ל-18.

Article 4
Scope of application

סעיף 4
היקף התחולה

This Protocol shall apply, except as otherwise stated herein, to the prevention, investigation and prosecution of the offences established in accordance with article 5 of this Protocol, where those offences are transnational in nature and involve an organized criminal group, as well as to the protection of victims of such offences.

קול זה יחול, למעט כפי שנקבע בו אחרת, על המניעה, החקירה ודה לדין בגין העבירות שנקבעו בהתאם לסעיף 5 לפרוטוקול זה, שעבירות אלו הן חוצות-גבולות בטיבן ומעורבת בהן קבוצה ז מאורגנת, וכן על ההגנה על קרבנות של עבירות כאמור.

Article 5
Criminalization

סעיף 5
הפיכה לעבירה פלילית

1. Each State Party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences the conduct set forth in article 3 of this Protocol, when committed intentionally.
  2. Each State Party shall also adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences:
- (a) Subject to the basic concepts of its legal system, attempting to commit an offence established in accordance with paragraph 1 of this article;
- (b) Participating as an accomplice in an offence established in

- מדינה שהיא צד תאמץ חקיקה ואמצעים אחרים ככל שיידרשו כדי : כעבירות פליליות את צורות ההתנהגות המפורטת בסעיף 3 וקול זה, כשהן מבוצעות במתכוון ;
- מדינה שהיא צד תאמץ גם חקיקה ואמצעים אחרים ככל שיידרשו : קבוע כעבירות פליליות ;
- כפוף לתפיסות היסוד של מערכת המשפט שלה, את הניסיון לבצע בירה שנקבעה בהתאם לס"ק 1 לסעיף זה ;
- ת ההשתתפות כשותף בעבירה שנקבעה בהתאם לס"ק 1 לסעיף זה ;

accordance with paragraph 1 of this article; and	וכן
c) Organizing or directing other persons to commit an offence established in accordance with paragraph 1 of this article.	(ג) את הארגון או ההכונה של בני אדם אחרים לבצע עבירה שנקבעה בהתאם לס"ק 1 לסעיף זה.
f. Protection of victims of trafficking in persons	II. הגנה על קורבנות סחר בבני אדם
Article 6 Assistance to and protection of victims of trafficking in persons	סעיף 6 סיוע לקורבנות סחר בבני אדם והגנה עליהם
. In appropriate cases and to the extent possible under its domestic law, each State Party shall protect the privacy and identity of victims of trafficking in persons, including, inter alia, by making legal proceedings relating to such trafficking confidential.	1. במקרים מתאימים ובמידת האפשר לפי הדין הפנימי שלה, כל מדינה שהיא צד תגן על פרטיותם ועל זהותם של קורבנות הסחר בבני אדם, כולל, בין היתר, ע"י הפיכת הליכים משפטיים המתייחסים לסחר כאמור לחסויים.
. Each State Party shall ensure that its domestic legal or administrative system contains measures that provide to victims of trafficking in persons, in appropriate cases:	2. כל מדינה שהיא צד תבטיח כי המערכת המשפטית או המינהלית הפנימית שלה תכלול אמצעים המעניקים לקורבנות הסחר בבני אדם, במקרים מתאימים:
a) Information on relevant court and administrative proceedings;	(א) מידע על הליכים משפטיים ומינהליים הנוגעים בדבר;
b) Assistance to enable their views and concerns to be presented and considered at appropriate stages of criminal proceedings against offenders, in a manner not prejudicial to the rights of the defence.	(ב) סיוע שיאפשר את הצגת השקפותיהם וחששותיהם ואת הדיון בהם בשלבים מתאימים של הליכים פליליים נגד עבריינים באופן שאינו פוגע בזכויות ההגנה.
. Each State Party shall consider implementing measures to provide for the physical, psychological and social recovery of victims of trafficking in persons, including, in appropriate cases, in cooperation with non-governmental organizations, other relevant organizations and other elements of civil society, and, in particular, the provision of:	3. כל מדינה שהיא צד תשקול יישום אמצעים שיאפשרו את השיקום הגופני, הפסיכולוגי והחברתי של קורבנות הסחר בבני אדם, כולל, במקרים מתאימים, בשיתוף פעולה עם ארגונים לא-ממשלתיים, ארגונים אחרים הנוגעים בדבר וגורמים אחרים בחברה האזרחית, ובעיקר מתן:
a) Appropriate housing;	(א) דיור מתאים;
b) Counselling and information, in particular as regards their legal rights, in a language that the victims of trafficking in persons can understand;	(ב) ייעוץ ומידע, בעיקר ביחס לזכויותיהם המשפטיות, בשפה שקורבנות הסחר בבני אדם יכולים להבין;
c) Medical, psychological and material assistance; and	(ג) סיוע רפואי, פסיכולוגי וחומרי; וכן
d) Employment, educational and training opportunities.	(ד) הזדמנויות תעסוקה, חינוך והכשרה.
. Each State Party shall take into account, in applying the provisions of this article, the age, gender and special needs of victims of trafficking in persons, in particular the special needs of children, including appropriate housing, education and care.	4. כל מדינה שהיא צד תביא בחשבון, בהחילה את הוראות סעיף זה, את הגיל, המין והצרכים המיוחדים של קורבנות הסחר בבני אדם, בעיקר הצרכים המיוחדים של ילדים, כולל דיור מתאים, חינוך וטיפול.
. Each State Party shall endeavour to provide for the physical safety of victims of trafficking in persons while they are within its territory.	5. כל מדינה שהיא צד תשתדל לדאוג לביטחונם הפיסי של קורבנות הסחר בבני אדם בעודם בשטחה.
. Each State Party shall ensure that its domestic legal system contains measures that offer victims of trafficking in persons the possibility of obtaining compensation for damage suffered.	6. כל מדינה שהיא צד תבטיח כי מערכת המשפט הפנימית שלה תכיל אמצעים המעניקים לקורבנות סחר בבני אדם אפשרות לקבל פיצוי על נזק שנגרם.
Article 7 Status of victims of trafficking in persons in receiving States	סעיף 7 מעמדם של קורבנות סחר בבני אדם במדינות מארחות
. In addition to taking measures pursuant to article 6 of this Protocol, each State Party shall consider adopting legislative or other appropriate measures that permit victims of trafficking in persons to remain in its territory, temporarily or permanently, in appropriate cases.	1. נוסף על נקיטת אמצעים בהתאם לסעיף 6 לפרוטוקול זה, כל מדינה שהיא צד תשקול אימוץ אמצעי חקיקה או אמצעים מתאימים אחרים המתירים לקורבנות סחר בבני אדם להישאר בשטחה, באופן זמני או קבוע, במקרים מתאימים.

2. In implementing the provision contained in paragraph 1 of this article, each State Party shall give appropriate consideration to humanitarian and compassionate factors.

Article 8

Repatriation of victims of trafficking in persons

1. The State Party of which a victim of trafficking in persons is a national or in which the person had the right of permanent residence at the time of entry into the territory of the receiving State Party shall facilitate and accept, with due regard for the safety of that person, the return of that person without undue or unreasonable delay.

2. When a State Party returns a victim of trafficking in persons to a State Party of which that person is a national or in which he or she had, at the time of entry into the territory of the receiving State Party, the right of permanent residence, such return shall be with due regard for the safety of that person and for the status of any legal proceedings related to the fact that the person is a victim of trafficking and shall preferably be voluntary.

3. At the request of a receiving State Party, a requested State Party shall, without undue or unreasonable delay, verify whether a person who is a victim of trafficking in persons is its national or had the right of permanent residence in its territory at the time of entry into the territory of the receiving State Party.

4. In order to facilitate the return of a victim of trafficking in persons who is without proper documentation, the State Party of which that person is a national or in which he or she had the right of permanent residence at the time of entry into the territory of the receiving State Party shall agree to issue, at the request of the receiving State Party, such travel documents or other authorization as may be necessary to enable the person to travel to and re-enter its territory.

5. This article shall be without prejudice to any right afforded to victims of trafficking in persons by any domestic law of the receiving State Party.

6. This article shall be without prejudice to any applicable bilateral or multilateral agreement or arrangement that governs, in whole or in part, the return of victims of trafficking in persons.

III. Prevention, cooperation and other measures

Article 9

Prevention of trafficking in persons

1. States Parties shall establish comprehensive policies, programmes and other measures:

(a) To prevent and combat trafficking in persons; and

(b) To protect victims of trafficking in persons, especially women and children, from revictimization.

2. States Parties shall endeavour to undertake measures such as research, information and mass media campaigns and social and economic initiatives to prevent and combat trafficking in persons.

2. ביישמה את ההוראות הכלולות בס"ק 1 לסעיף זה, כל מדינה שהיא צד לתחשב כיאות בגורמים הומניטריים ובחמלה.

סעיף 8

החזרת קרבנות סחר בבני אדם למולדתם

1. המדינה שהיא צד ואשר קרבן סחר בבני אדם הוא אזרח או שבה הייתה לו זכות ישיבת קבע במועד כניסתו לשטח המדינה המארחת שהיא צד, תסייע ותקבל, תוך התחשבות נאותה בשלומם של אותו אדם, את החזרתו של אותו אדם ללא עיכוב מיותר או בלתי סביר.

2. כאשר מדינה שהיא צד מחזירה קרבן סחר בבני אדם למדינה שהיא צד ואשר אותו אדם הוא אזרח או שבה הייתה לו או לה, במועד הכניסה לשטח המדינה המארחת שהיא צד, זכות ישיבת קבע, החזרה כאמור תיעשה תוך התחשבות נאותה בשלומם של אותו אדם ובמצבו של כל הליך משפטי הקשור לעובדה שהאדם הוא קרבן סחר בבני אדם ורצוי שתיעשה מרצון.

3. לבקשת המדינה המארחת שהיא צד, מדינה מתבקשת שהיא צד, ללא עיכוב מיותר או בלתי סביר, תאשר שאדם שהוא קרבן סחר בבני אדם הוא אזרח או הייתה לו זכות ישיבת קבע במועד הכניסה לשטח המדינה המארחת שהיא צד.

4. על מנת לקדם את החזרתו של קרבן סחר בבני אדם שאין לו תיעוד מתאים, המדינה שהיא צד שאותו אדם הוא אזרח או שבה הייתה לו או לה זכות ישיבת קבע במועד הכניסה לשטח המדינה המארחת שהיא צד, תסכים להנפיק, לבקשת המדינה המארחת שהיא צד, מסמכי נסיעה או היתר אחר ככל שיידרשו כדי לאפשר לאדם לנסוע לשטחה ולהיכנס אליה שוב.

5. סעיף זה יהיה בלי לפגוע בכל זכות המוענקת לקרבנות סחר בבני אדם ע"י כל חוק פנימי של המדינה המארחת שהיא צד.

6. סעיף זה יהיה בלי לפגוע בכל הסכם או הסדר דו-צדדי או רב-צדדי בין החלה המסדיר, באופן מלא או חלקי, את החזרתם של קרבנות סחר בבני אדם.

III. מניעה, שיתוף פעולה ואמצעים אחרים

סעיף 9

מניעת סחר בבני אדם

1. מדינות שהן צדדים יקבעו קווי מדיניות מקיפים, תכניות מקיפות ואמצעים אחרים:

(א) למניעת הסחר בבני אדם ולמאבק בו; וכן

(ב) להגנה על קרבנות הסחר בבני אדם, בעיקר נשים וילדים, מפני הפיכה חוזרת לקרבנות.

2. מדינות שהן צדדים יתרו לנקוט באמצעים, כגון מחקר, מידע ומבצעי תקשורת המונים ויוזמות כלכליות וחברתיות למניעת סחר בבני אדם ולמאבק בו.

3. Policies, programmes and other measures established in accordance with this article shall, as appropriate, include cooperation with non-governmental organizations, other relevant organizations and other elements of civil society.

4. States Parties shall take or strengthen measures, including through bilateral or multilateral cooperation, to alleviate the factors that make persons, especially women and children, vulnerable to trafficking, such as poverty, underdevelopment and lack of equal opportunity.

5. States Parties shall adopt or strengthen legislative or other measures, such as educational, social or cultural measures, including through bilateral and multilateral cooperation, to discourage the demand that fosters all forms of exploitation of persons, especially women and children, that leads to trafficking.

Article 10 Information exchange and training

1. Law enforcement, immigration or other relevant authorities of States Parties shall, as appropriate, cooperate with one another by exchanging information, in accordance with their domestic law, to enable them to determine:

(a) Whether individuals crossing or attempting to cross an international border with travel documents belonging to other persons or without travel documents are perpetrators or victims of trafficking in persons;

(b) The types of travel document that individuals have used or attempted to use to cross an international border for the purpose of trafficking in persons; and

(c) The means and methods used by organized criminal groups for the purpose of trafficking in persons, including the recruitment and transportation of victims, routes and links between and among individuals and groups engaged in such trafficking, and possible measures for detecting them.

2. States Parties shall provide or strengthen training for law enforcement, immigration and other relevant officials in the prevention of trafficking in persons. The training should focus on methods used in preventing such trafficking, prosecuting the traffickers and protecting the rights of the victims, including protecting the victims from the traffickers.

The training should also take into account the need to consider human rights and child- and gender-sensitive issues and it should encourage cooperation with non-governmental organizations, other relevant organizations and other elements of civil society.

3. A State Party that receives information shall comply with any request by the State Party that transmitted the information that places restrictions on its use.

Article 11 Border measures

1. Without prejudice to international commitments in relation to the free movement of people, States Parties shall strengthen, to the extent possible, such border controls as may be necessary to prevent and detect trafficking in persons.

3. קווי מדיניות, תכניות ואמצעים אחרים שנקבעו בהתאם לסעיף זה, כפי שמתאים, יכללו שיתוף פעולה עם ארגונים לא-ממשלתיים, ארגונים אחרים הנוגעים בדבר וגורמים אחרים בחברה האזרחית.

4. מדינות שהן צדדים ינקטו או יחזקו אמצעים, כולל באמצעות שיתוף פעולה דו-צדדי או רב-צדדי, להקל על הגורמים ההופכים בני אדם, בעיקר נשים וילדים, לפגיעים לסחר, כגון עוני, תת-פיתוח והעדר הזדמנות שווה.

5. מדינות שהן צדדים יאמצו או יחזקו אמצעי חקיקה או אמצעים אחרים, כגון אמצעים חינוכיים, חברתיים או תרבותיים, כולל באמצעות שיתוף פעולה דו-צדדי או רב-צדדי, כדי להניא את הביקוש המטפח את כל צורות הניצול של בני אדם, בעיקר נשים וילדים, המובילות לסחר.

סעיף 10 חילופי מידע והכשרה

1. רשויות אכיפת חוק, ההגירה ורשויות אחרות הנוגעות בדבר של מדינות שהן צדדים, כפי שמתאים, ישתפו פעולה זו עם זו ע"י חילופי מידע, בהתאם לדין הפנימי שלהן, כדי לאפשר להן לקבוע:

(א) האם יחידים החוצים או מנסים לחצות גבול בינלאומי עם מסמכי נסיעה השייכים לבני אדם אחרים או ללא מסמכי נסיעה הם מבצעים או קרבנות של סחר בבני אדם;

(ב) מהם סוגי מסמכי הנסיעה שיחידים השתמשו או ניסו להשתמש בהם כדי לחצות גבול בינלאומי למטרות סחר בבני אדם; וכן

(ג) מהם האמצעים והשיטות שמשמשים בהם קבוצות פליליות מאורגנות למטרות סחר בבני אדם, כולל גיוס הקרבנות והובלתם, נתיבים וקשרים בין ובקרב יחידים וקבוצות העוסקים בסחר כאמור, ואמצעים אחרים לחשיפתם.

2. מדינות שהן צדדים יעניקו או יתגברו הכשרה לאנשי אכיפת חוק, הגירה ופקידים אחרים הנוגעים בדבר במניעת סחר בבני אדם. על ההכשרה להתמקד בשיטות המשמשות למניעת סחר כאמור, העמדת הסוחרים לדין והגנה על זכויות הקרבנות, כולל הגנה על הקרבנות מפני סוחרים.

על ההכשרה להביא בחשבון גם את הצורך לשקול זכויות אדם וסוגיות רגישות לילדים ולמגדר ועליה לעודד שיתוף פעולה עם ארגונים לא-ממשלתיים, ארגונים אחרים הנוגעים בדבר וגורמים אחרים בחברה האזרחית.

3. מדינה שהיא צד המארחת מידע תמלא אחר כל בקשה של המדינה שהיא צד שהעבירה את המידע המציב הגבלות על השימוש בו.

סעיף 11 נקיטת אמצעים בגבולות

1. בלי לפגוע בהתחייבויות בינלאומיות ביחס לתנועה החופשית של בני אדם, מדינות שהן צדדים יחזקו, במידת האפשר, מנגנוני פיקוח בגבולות ככל שיידרש לשם מניעת סחר בבני אדם וגילוייו.

. Each State Party shall adopt legislative or other appropriate measures to prevent, to the extent possible, means of transport operated by commercial carriers from being used in the commission of offences established in accordance with article of this Protocol.

. Where appropriate, and without prejudice to applicable international conventions, such measures shall include establishing the obligation of commercial carriers, including any transportation company or the owner or operator of any means of transport, to ascertain that all passengers are in possession of the travel documents required for entry into the receiving State.

. Each State Party shall take the necessary measures, in accordance with its domestic law, to provide for sanctions in cases of violation of the obligation set forth in paragraph 3 of this article.

. Each State Party shall consider taking measures that permit, in accordance with its domestic law, the denial of entry or revocation of visas of persons implicated in the commission of offences established in accordance with this Protocol.

. Without prejudice to article 27 of the Convention, States Parties shall consider strengthening cooperation among border control agencies by, inter alia, establishing and maintaining direct channels of communication.

Article 12 Security and control of documents

Each State Party shall take such measures as may be necessary, within available means:

- a) To ensure that travel or identity documents issued by it are of such quality that they cannot easily be misused and cannot readily be falsified or unlawfully altered, replicated or issued; and
- b) To ensure the integrity and security of travel or identity documents issued by or on behalf of the State Party and to prevent their unlawful creation, issuance and use.

Article 13 Legitimacy and validity of documents

At the request of another State Party, a State Party shall, in accordance with its domestic law, verify within a reasonable time the legitimacy and validity of travel or identity documents issued or purported to have been issued in its name and suspected of being used for trafficking in persons.

V. Final provisions

Article 14 Saving clause

. Nothing in this Protocol shall affect the rights, obligations and responsibilities of States and individuals under international law, including international humanitarian law and international human rights law and, in particular, where applicable, the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees and the principle of non-refoulement as contained therein.

. The measures set forth in this Protocol shall be interpreted

2. כל מדינה שהיא צד תאמץ אמצעי חקיקה או אמצעים מתאימים אחרים כדי למנוע, במידת האפשר, שימוש באמצעי תחבורה המופעלים ע"י מובילים מסחריים בביצוע עבירות שנקבעו בהתאם לסעיף 5 לפרוטוקול זה.

3. מקום שמתאים, ובלי לפגוע באמנות בינלאומיות בנות החלה, אמצעים כאמור יכללו את קביעת ההתחייבות של מובילים מסחריים, כולל כל חברת תובלה או הבעלים או המפעיל של כל אמצעי תחבורה, לוודא כי כל הנוסעים הם בעלי מסמכי הנסיעה הנדרשים לכניסה למדינה המארחת.

4. כל מדינה שהיא צד תנקוט באמצעים הדרושים, בהתאם לדין הפנימי שלה, כדי לקבוע עיצומים במקרים של הפרת ההתחייבות המפורטת בס"ק 3 לסעיף זה.

5. כל מדינה שהיא צד תשקול נקיטת אמצעים המתירים, בהתאם לדין הפנימי שלה, מניעת כניסה או שלילת אשרות מאנשים המעורבים בביצוע עבירות שנקבעו בהתאם לפרוטוקול זה.

6. בלי לפגוע בסעיף 27 לאמנה, מדינות שהן צדדים ישקלו את הידוק שיתוף הפעולה בין הסוכנויות לפיקוח על הגבולות שלהן, בין היתר, ע"י כינון וקיום של ערוצי תקשורת ישירים.

סעיף 12 אבטחת מסמכים והפיקוח עליהם

כל מדינה שהיא צד תנקוט באמצעים ככל שיירדשו, במסגרת אמצעים זמינים:

- (א) כדי להבטיח כי מסמכי הנסיעה או הזיהוי שהיא מנפיקה יהיו באיכות כזאת שלא ניתן לעשות בהם שימוש לרעה בקלות ולא קל לזייף אותם או לשנות, להעתיק או להנפיק אותם שלא כחוק; וכן
- (ב) כדי להבטיח את היושרה והאבטחה של מסמכי נסיעה או מסמכי זיהוי המונפקים ע"י מדינה שהיא צד או מטעמה ולמנוע את ייצורם, הנפקתם והשימוש בהם שלא כחוק.

סעיף 13 חוקיות ותוקף של מסמכים

לבקשת מדינה שהיא צד, מדינה שהיא צד, בהתאם לדין הפנימי שלה, תאמת בתוך פרק זמן סביר את החוקיות והתוקף של מסמכי הנסיעה או הזיהוי שהונפקו או הונפקו לכאורה בשמה והחשודים כמשמשים לסחר בבני אדם.

IV. הוראות סיום

סעיף 14 שמירה

1. אין לפרוטוקול זה דבר שיפגע בזכויות, בהתחייבויות ובאחריות של מדינות ויחידים לפי המשפט הבינלאומי, כולל המשפט ההומניטרי הבינלאומי ודיני זכויות האדם במשפט הבינלאומי, ובעיקר, מקום שבר החלה, האמנה מ-1951 והפרוטוקול מ-1967 המתייחסים למעמדם של פליטים ולעקרונות אי ההחזרה למקום מסוכן הכלול שם.

2. האמצעים המפורטים בפרוטוקול זה יפורשו ויוחלו באופן שאין בו

and applied in a way that is not discriminatory to persons on the ground that they are victims of trafficking in persons. The interpretation and application of those measures shall be consistent with internationally recognized principles of non-discrimination.

Article 15 Settlement of disputes

1. States Parties shall endeavour to settle disputes concerning the interpretation or application of this Protocol through negotiation.
2. Any dispute between two or more States Parties concerning the interpretation or application of this Protocol that cannot be settled through negotiation within a reasonable time shall, at the request of one of those States Parties, be submitted to arbitration. If, six months after the date of the request for arbitration, those States Parties are unable to agree on the organization of the arbitration, any one of those States Parties may refer the dispute to the International Court of Justice by request in accordance with the Statute of the Court.
3. Each State Party may, at the time of signature, ratification, acceptance or approval of or accession to this Protocol, declare that it does not consider itself bound by paragraph 2 of this article. The other States Parties shall not be bound by paragraph 2 of this article with respect to any State Party that has made such a reservation.
4. Any State Party that has made a reservation in accordance with paragraph 3 of this article may at any time withdraw that reservation by notification to the Secretary-General of the United Nations.

Article 16 Signature, ratification, acceptance, approval and accession

1. This Protocol shall be open to all States for signature from 12 to 15 December 2000 in Palermo, Italy, and thereafter at United Nations Headquarters in New York until 12 December 2002.
2. This Protocol shall also be open for signature by regional economic integration organizations provided that at least one member State of such organization has signed this Protocol in accordance with paragraph 1 of this article.
3. This Protocol is subject to ratification, acceptance or approval. Instruments of ratification, acceptance or approval shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations. A regional economic integration organization may deposit its instrument of ratification, acceptance or approval if at least one of its member States has done likewise. In that instrument of ratification, acceptance or approval, such organization shall declare the extent of its competence with respect to the matters governed by this Protocol. Such organization shall also inform the depositary of any relevant modification in the extent of its competence.
4. This Protocol is open for accession by any State or any regional economic integration organization of which at least one member State is a Party to this Protocol. Instruments of accession shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations. At the time of its accession, a regional economic integration organization shall declare the extent of its competence with respect to matters governed by this

אפליה כלפי בני אדם בנימוק שהם קרבנות סחר בבני אדם. הפרשנות וההחלה של אמצעים אלה יעלו בקנה אחד עם העקרונות הבינלאומיים המוכרים בדבר אי-אפלייה.

סעיף 15 יישוב מחלוקות

1. מדינות שהן צדדים ישתדלו ליישב מחלוקות בנוגע לפרשנות או ההחלתו של פרוטוקול זה באמצעות משא-ומתן.
2. כל מחלוקת בין שתי מדינות שהן צדדים או יותר בנוגע לפרשנות או ההחלתו של פרוטוקול זה שלא ניתן ליישבה באמצעות משא-ומתן בתוך פרק זמן סביר, לבקשת אחת המדינות שהן צדדים, תובא לבוררות. אם, שישה חודשים מתאריך הבקשה לבוררות, אותן מדינות שהן צדדים אינן מצליחות להסכים על ארגון הבוררות, רשאית כל אחת מאותן מדינות שהן צדדים להפנות את המחלוקת לבית הדין הבינלאומי לצדק בבקשה בהתאם לתקנון בית דין.
3. כל מדינה שהיא צד, במועד החתימה, האשרור, הקבלה או האישור של פרוטוקול זה או ההצטרפות אליו, רשאית להצהיר כי אינה רואה את עצמה מחויבת ע"י ס"ק 2 לסעיף זה. המדינות האחרות שהן צדדים לא תהיינה מחויבות ע"י ס"ק 2 לסעיף זה ביחס לכל מדינה שהיא צד שהעלתה הסתייגות כאמור.
4. כל מדינה שהיא צד שהעלתה הסתייגות בהתאם לס"ק 3 לסעיף זה רשאית בכל עת למשוך הסתייגות זו בהודעה למזכיר הכללי של האומות המאוחדות.

סעיף 16 חתימה, אשרור, קבלה, אישור והצטרפות

1. פרוטוקול זה יהיה פתוח לחתימה ע"י כל המדינות מ-12 עד 15 בדצמבר 2000 בפלרמו, איטליה, ולאחר מכן במטה האומות המאוחדות בניו יורק עד 12 בדצמבר 2002.
2. פרוטוקול זה יהיה גם פתוח לחתימה ע"י ארגונים אזוריים לאינטגרציה כלכלית ובלבד שלפחות מדינה חברה אחת בארגון כאמור חתמה על פרוטוקול זה בהתאם לס"ק 1 לסעיף זה.
3. פרוטוקול זה כפוף לאשרור, קבלה או אישור. מסמכי אשרור, קבלה או אישור יופקדו אצל המזכיר הכללי של האומות המאוחדות. ארגון אזורי לאינטגרציה כלכלית רשאי להפקיד את מסמך האשרור, הקבלה או האישור שלו אם לפחות אחת מהמדינות החברות בו עשתה כן. באותו מסמך אשרור, קבלה או אישור יצהיר ארגון כאמור על היקף סמכותו ביחס לעניינים המוסדרים ע"י פרוטוקול זה. כן יודיע ארגון כאמור לנפקד על כל שינוי בהיקף סמכותו.
4. פרוטוקול זה יהיה פתוח להצטרפות בפני כל מדינה או כל ארגון אזורי לאינטגרציה כלכלית שלפחות אחת המדינות החברות בו היא צד לפרוטוקול זה. מסמכי הצטרפות יופקדו אצל המזכיר הכללי של האומות המאוחדות. במועד הצטרפותו, ארגון אזורי לאינטגרציה כלכלית יצהיר על היקף סמכותו ביחס לעניינים המוסדרים ע"י פרוטוקול זה. כן יודיע ארגון כאמור לנפקד על כל שינוי בהיקף סמכותו.

A State Party may denounce this Protocol by written notification to the Secretary-General of the United Nations. Such denunciation shall become effective one year after the date of receipt of the notification by the Secretary-General.

A regional economic integration organization shall cease to be a Party to this Protocol when all of its member States have denounced it.

Article 20
Depositary and languages

The Secretary-General of the United Nations is designated depositary of this Protocol.

The original of this Protocol, of which the Arabic, Chinese, English, French, Russian and Spanish texts are equally authentic, shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.

[WITNESS WHEREOF, the undersigned plenipotentiaries, being duly authorized thereto by their respective Governments, have signed this Protocol.

1. מדינה שהיא צד רשאית להסתלק מפרוטוקול זה בהודעה בכתב למזכיר הכללי של האומות המאוחדות. הסתלקות כאמור תיכנס לתוקף שנה אחת אחרי תאריך קבלת ההודעה ע"י המזכיר הכללי.

2. ארגון אזורי לאינטגרציה כלכלית יחדל להיות צד לפרוטוקול זה כאשר כל המדינות החברות בו הסתלקו ממנו.

סעיף 20
נפקד ושפות

1. המזכיר הכללי של האומות המאוחדות הוא הנפקד המיועד של פרוטוקול זה.

2. המקור של פרוטוקול זה, אשר נוסחיו הערבי, הסיני, האנגלי, הצרפתי, הרוסי והספרדי מהימנים באותה מידה, יופקד אצל המזכיר הכללי של האומות המאוחדות.

לראיה, מיופי הכוח החתומים מטה, שהוסמכו לכך כדין איש על ידי ממשלתו, חתמו על פרוטוקול זה.

פרשת השבוע

פרשת בא, תשס"ד, גיליון מס' 154

עורכים: אביעד הכהן, מיכאל ויגודה
עריכה לשונית: יחיאל קארה

"וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים"

הזיכרון והמשפט

מיכאל ויגודה*

עובדים זרים

אחד הזיכרונות העמוקים והטראומטיים ביותר של עם ישראל בראשית דרכו הוא שעבוד מצרים. במצרים חוו בני ישראל כעם זר סבל רב בגלל ניצול מחפיר, דיכוי והשפלה. האירוע המכונן של יציאת מצרים, שהוא נשוא פרשתנו, מסמן את לידתו של רעיון חירות האדם וכבודו. בעקבות אירוע זה, הוטלה על עם ישראל המשימה לייסד חברה שבה הכול, גם העניים והחלשים ביותר, יזכו להכרה בזכותם לכבוד ולחירות, ולא ייהפכו לכלי להשגת מטרת כלכליות או מדיניות של אחרים.

התורה והנביאים מזהירים פעמים אין ספור¹ מפני עושיק הזר וניצולו. הזר נחשב יחד עם היתום והאלמנה לאחת החוליות החלשות בחברה, ולו רק בשל כדירותו הנובעת מעקירתו מסביבתו הטבעית, והוא זקוק להגנה: "וגר לא תונה ולא תלחצנו, כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שמות כב, כ); "וגר לא תלחץ, ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שמות כג, ט).

התורה אף מצווה וחוזרת ומצווה על דין שווה לאזרח ולגר במשפט², כגון הציווי האמור בפרשתנו: "תורה אחת יהיה לאזרח, ולגר הגר בתוכם" (שמות יב, מט). ומעין זה

נצטוונו במקומות אחרים בתורה: "משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה, כי אני ה' אלהיכם" (ויקרא כד, כב); "הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר, חקת עולם לדרתיכם ככם כגר יהיה לפני ה'". תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם, ולגר הגר אתכם" (במדבר טו, טו-טז); "ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר, שמע בין אחיכם ושפטם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו" (דברים א, טז); "לא תטה משפט גר יתום, ולא תחבל בגד אלמנה" (דברים כד, יז); "ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה" (דברים כז, יט).

אף נאמר על האלוהים שהוא מגינם של הזרים והחלשים: "כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים, האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד. עשה משפט יתום ואלמנה, ואהב גר לתת לו לחם ושמלה" (דברים י, יז-יח). וכן מתאר משורר תהילים את האלוהים: "ה' שמר את גרים, יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות" (תהילים קמו, ט). ולא עוד אלא שנצטוונו גם לאהוב את הגר, שנאמר: "ואהבתם את הגר, כי גרים הייתם בארץ מצרים" (דברים י, יט).

יחס מיוחד זה לאדם הזר מתבטא בין השאר בדיני עבודה. התורה למשל מצווה לתת מנוחה גם לגר ביום השבת: "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת, למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר" (שמות כג, יב). התורה אף מזהירה במיוחד מפני הלנת שכר הגר וניצולו הכלכלי: "לא תעשק שכיר עני ואביון, מאחין או מגורך אשר בארץ בשעריך" (דברים כד, יד); "וכי יגור אתך גר בארצכם, לא תונו אותו. כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו

* ד"ר מיכאל ויגודה, ראש תחום המשפט העברי, משרד המשפטים.

¹ התלמוד מציין שהזהירה התורה על הונאת הגר בשלושים ושישה מקומות (בבא מציעא נט ע"א).

² ראה דברי שר הפנים ח"מ שפירא, בהביאו את הצעת חוק האזרחות לכנסת, דברי הכנסת, כרך 6, תש"י, עמ' 2038-2040, המצוטטים בע"ב 2/88 בן שלום נ' ועדת הבחירות המרכזית, פ"ד מג(4) 263.

כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים, אני ה' אלהיכם" (ויקרא יט, לג-לד).

לעתים לא עמד עם ישראל בחוקי המוסר שציוותה אותנו התורה והוכיחו הנביאים עליהם, כגון ירמיהו הנביא, שזעק: "גַר יתום ואלמנה לא תעשוק ודם נקי אל תשפכו במקום הזה, ואחרי אלהים אחרים לא תלכו לרע לכם" (ירמיהו ז, ו); "כה אמר ה' עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק, וגר יתום ואלמנה אל תגו אל תחמסו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה" (ירמיהו כב, ג). כך מוכיח הנביא יחזקאל: "עם הארץ עשוק עשק וגזול גזול, ועני ואביון הונו ואת הגר עשוק בלא משפט" (יחזקאל כב, ט). והנביא מלאכי מזהיר את העם: "וקרבתתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר, ובעשקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר ולא יראוני אמר ה' צבאות" (מלאכי ג, ה).

לבושתנו, לנוכח מצבם המחפיר של העובדים הזרים בימינו, דומה שדברי הנביאים נכונים גם היום.³

איסור עבודה בכפייה ותנאי העבודה

על ההתנגדות העקרונית לעבודות ועל חובות המעביד כלפי העובד באשר לתנאי העבודה, ניתן ללמוד מן הנאמר בספר ויקרא: "וכי ימוך אחיך עִמָּךְ ונמכר לך, לא תעבד בו עבדת עֵבֶד. כשכיר כתושב יהיה עִמָּךְ, עד שנת היבל יעבד עִמָּךְ... כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים, לא יִמְכְרוּ מִמֶּכְרֶת עֵבֶד. לא תרדה בו בפרך, ויראת מאלהיך" (ויקרא כה, לט-מג).

ועוד נאמר שם: "כי לי בני ישראל עבדים, עבְדֵי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (שם נה), ומכאן הסיקו חכמי ישראל שהעובד זכאי להתפטר מעבודתו בכל עת שירצה, ואין לכוף עליו את חוזה העבודה. וסמכו חכמים את דבריהם לפסוק זה, ואמרו: "פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום... דכתיב: 'כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם' - ולא עבדים לעבדים"⁴.

ומהי עבודת פרך שנאמרה במקרא? לא רק עבודה תחת איומי שוטים ומכות או עבודה עד אפיסת כוחות בתנאים תת-אנושיים, שהן בוודאי בגדר "עבודות פרך", אלא אף עבודה בתנאים פחות גרועים מאלה נקראת "עבודת פרך", כגון עבודה שלא נקצב זמנה מראש או עבודה חסרת תועלת הבאה רק כדי להעסיק את העובד, כדי שלא ילך בטל. וכן לימדנו הרמב"ם⁵:

³ וראה ת' מוסקוביץ, "שוויון הזדמנויות בעבודה", פרשת השבוע, בהר-בחקתי, תשס"ב, גיליון מס' 73.

⁴ בבא מציעא י"א. וראה ביתר הרחבה: נ' רקובר, "מה עניין עבודות לימינו", פרשת השבוע, משפטים, תשס"א, גיליון מס' 15; ר' גרשוני, "דיני עבד עברי כביטוי לכבוד האדם", פרשת השבוע, ראה, תשס"ג, גיליון מס' 134.

⁵ רמב"ם, הלכות עבדים, פרק א, הלכה ו.

ואיזו היא עבודת פרך? זו עבודה שאין לה קצבה ועבודה שאינו צריך לה, אלא תהיה מחשבתו להעבידו בלבד, שלא יבטל. מכאן אמרו חכמים שלא יאמר לו: 'עודר תחת הגפנים עד שאבוא', שהרי לא נתן לו קצבה. אלא יאמר לו: 'עודר עד שעה פלונית או עד מקום פלוני'. וכן לא יאמר לו: 'חפור מקום זה', והוא אינו צריך לו. ואפילו להחם לו כוס של חמין או להצן ואינו צריך לו, אסור. ועובר עליו ב'לא תעשה', שנאמר: 'לא תרדה בו בפרך'⁶.

אף בתקופה שנהגה העבדות בישראל⁷, היו חובות האדון כלפי עבדו חמורות כל כך, עד שטבעו חכמי ישראל את הפתגם: "כל הקונה עבד עברי - כקונה אדון לעצמו"⁸. וכן תיאר הרמב"ם⁹ חובות אלו:

כל עבד עברי או אמה עבריה, חייב האדון להשוותן לו במאכל ובמשקה בכסות ובמדור, שנאמר: 'כי טוב לו עִמָּךְ' - שלא תהא אתה אוכל פת נקי והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי התבן, אתה דר בכרך והוא דר בכפר או אתה דר בכפר והוא יושב בכרך.

יום מנוחה שבועי והגבלת שעות עבודה

זכות יסוד של העובד, ששורשיה נטועים בזיכרון שעבוד מצרים, והיא קובעת ברכה לעצמה, היא הזכות למנוחה ביום השבת, כמו שנאמר בעשרת הדיברות:

וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה, על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת (דברים ה, יד).

אכן, אחת התרומות המהפכניות החשובות ביותר של תרבות ישראל לתרבות האנושית היא רעיון המנוחה יום אחד בשבוע. ביום זה מחויבים הכול, המעסיקים והעובדים כאחת, לשבות מכל פעילות יצרנית. ששת ימי המעשה, ימי הפעלתנות הקדחתנית הכלכלית, מפנים את מקומם ליום שהאדם

⁶ לדיני העבדות בתקופת הבית השני והתלמוד, ראה האנציקלופדיה העברית, כרך כו, ערך "עבדות", עמ' 582-585. וראה שם לעניין ההבחנה בין עבד עברי ועבד כנעני, והספרות המצוינת שם. וראה רמב"ם, הלכות עבדים, פרק ט, הלכה ח: "מותר לעבד בעבד כנעני בפרך, ואע"פ שהדין כך מדת חסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק, ולא יכביד עולו על עבדו, ולא יצר לו, ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה...". וראה מאמרו המאלף של הרב א' סמט לפרשת משפטים, "עבדות", <http://vbm.torah.org/hparsha-7/rf/18mishp.rtf>, המנתח את יחסו של המקרא למוסד העבדות ובפרט לעבד כנעני.

⁷ למעשה נהגו יהודים להעסיק עבדים גם בשלהי ימי הביניים ואף בתקופה מאוחרת יותר. ראה: האנציקלופדיה העברית, כרך כו, ערך "עבדות", עמ' 592-593; ש' אסף, "עבדים וסחר-עבדים אצל היהודים בימי הביניים (על פי המקורות העבריים)", ציון ד (תרצ"ט), עמ' 91-125 [=ש' אסף, באהלי יעקב, ירושלים תש"ג, עמ' 223-256]. לתהליך הפסקת העבדות בעם היהודי, ראה ש' פדרבוש, "הגבלת העבדות וביטולה הסופי", בתוך: משפט המלוכה בישראל, ירושלים תשי"ב, עמ' 157-164. להפרכת הדעה המקובלת, ולפיה סחר העבדים באירופה בימי הביניים היה מנוהל בעיקר בידי יהודים, ראה מ' טוך, "יהודי אירופה בימי הביניים המוקדמים: סוחרים עבדים?", ציון סד (תשנ"ט), עמ' 39-68.

⁸ קידושין כ"א.

⁹ רמב"ם, הלכות עבדים, פרק א, הלכה ט.

"תזרח השמש יאָספּון ואל מעונותם ירבעון, יצא אדם לפעלו ולעבדו עדי צרב" (תהילים קד, כג)¹⁶, שיום העבודה הוא "משזרח השמש עד הערב"¹⁷, אם לא הסכימו הפועל ומעבידו אחרת. לימים תוקנו תקנות שהגבילו את יום העבודה לשמונה שעות עד שתיים-עשרה שעות, ולא יותר¹⁸.

בטיחות וגהות בעבודה

הזלזול בחיי העבד בעולם העתיק הוא מן המפורסמות. נפל עבד מן הפיגום, לא עלה על הדעת לשפר את הפיגום, אלא החליפו את העבד עד שנפל גם הוא, וחוזר חלילה.

אחריותו של המעביד לבטיחות העובד יסודה במשפט העברי, בראש ובראשונה בעקרונות כלליים בדבר חובתו של אדם לדאוג לבטיחות כל מי שהוא בא עמהם במגע, ובפרט אלה הנמצאים ברשותו, בין שהם עובדיו ובין שאינם עובדיו. נאמר: "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך, ולא תשים דמים בבייך כי יפל הנפל ממנו" (דברים כח, ב). ופירש הרמב"ם¹⁹ שהוא הדין לכל דבר מסוכן. ואלה דבריו: "אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה, וראוי שיכשל בו אדם וימות... וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות, מצוות עשה להסירו ולהישמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה".

חכמי המשפט העברי עסקו כבר בימים קדומים גם בהוראות מיוחדות הנוגעות לחובת הזהירות המוטלת על המעביד לבל יינזק עובדו. על פי דרכם הקואיטטי האופיינית, הם דנו במקרים מסוימים, אלא שהמקרים הללו לא ללמד על עצמם בלבד יצאו, אלא ללמד על הכלל כולו יצאו. כך, למשל, קבעו חכמים את המשקל המרבי שמותר להעמיס על כתפי הסבל²⁰, ואמרו שאם העמיס המעביד על כתפי הסבל יותר מן המותר, וניזוק הסבל, המעביד נושא באחריות לפציעתו, והוא חייב לפצותו על הנזק שנגרם לו. זאת ועוד, העובד זכאי גם לתבוע תוספת שכר עבור המאמץ המיוחד שנדרש ממנו²¹.

יש מקצועות שטמונה בהם סכנה מעצם מהותם, ושאלה היא: האם מותר לעובד לעסוק במקצועות אלה כל עיקר? גישת המשפט העברי היא שאם הסכנה סבירה ומקובלת, אין לאסור את העיסוק במקצוע זה, כעולה בדרך אגב מדברי התלמוד

משתחרר בו מעול הטכנולוגיה המאיימת לקום על יוצרה, והעובד משתחרר מעול המעסיק. ואפילו בעלי החיים זוכים למנוחה ביום זה, שנאמר: "לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך, למען ינוח עבדך ואמתך כמוך" (דברים ה, יד).

עד היום לא מצאו ההיסטוריונים והארכיאולוגים את ורע לחוק השבת בין עמי קדם¹⁰. כשפגשו הרומאים בפעם הראשונה ביהודים, וראו כיצד הם מקפידים שלא לעשות מלאכה ביום השבת, הייתה תגובתם היחידה בוז ולעג: בעיניהם לא הייתה השבת אלא סימן של בטלה ועצלות יהודית, כפי שאמרו יובנל, סנקה ואחרים¹¹.

אבל ההיסטוריה מלמדת שהמנוחה השבועית המקראית הפכה ברבות הימים נחלת רוב האנושות, אף שבניגוד לשנה ולחודש, החלוקה לשבעה ימים אינה תואמת שום מחזוריות אסטרונומית טבעית¹².

הפילוסוף היהודי, אברהם יהושע השל¹³, בן המאה הכ', היטיב לתאר את סגולת השבת ותרומתה הייחודית לאדם העובד, במיוחד בעידן המודרני, שבו הסכנה להפיכת האדם לבורג במכונת הייצור האימתנית גדולה כל כך. ואלה דבריו:

באוקינוס הסוער של זמן ועמל יש איים של דממה, ואדם יש בכוחו להגיע אל חוף מבטחים ולהחזיר לעצמו את כבודו. אי כזה הוא היום השביעי. השבת הוא יום של התבדלות מן הדברים הגשמיים, מכלי יצור ותעסוקה והתדבקות בדברים הרוחניים.

מצוות השבת היא דוגמה מובהקת לחוק סוציאלי ממדרגה ראשונה הגובר על חופש החושים וחופש העיסוק למען הגנת העובד מפני עצמו¹⁴. אף אם העובד מסכים לעבוד שבעה ימים בשבוע, חייב מעבידו לתת לו את חופשתו השבועית, ואינו רשאי להסכים להצעת העובד, כפי שפסק הרמב"ם¹⁵:

אדם מצווה... על שביתת עבדו ואמתו. ואף על פי שהן בני דעת ולדעת עצמן עושים, מצוה עליו לשמרן ולמנען מעשיית מלאכה בשבת, שנאמר: 'למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר' (שמות כג, יב).

נוסף על רעיון יום חופש בשבוע, נתחדשה במקורות הגבלת שעות העבודה היומיות. חכמינו הסיקו מן הנאמר בתהילים:

¹⁶ ראה בבא מציעא פג ע"ב. וראה ש' ורהפטיג, דיני עבודה במשפט העברי, ירושלים תשמ"ב, עמ' 481-490. ורהפטיג מרחיב שם בניתוח חילוקי הדעות בין הפוסקים בשאלה: על חשבוננו של מי זמן ההגעה של העובד מביתו למקום עבודתו וממקום עבודתו לביתו, על חשבוננו או על חשבון המעסיק?

למשמעותו הפילוסופית של מקור זה, ראה ע' לוינס, תשע קריאות לתלמודית, תל-אביב תשס"א, עמ' 126-132.

¹⁷ לשונו של אור זרוע, בבא מציעא פג ע"ב, סימן רעט, בשם רבנו חננאל. לתקנות אלה, ראה ש' ורהפטיג (הנזכר לעיל, בהערה 16), עמ' 490-491. צריך להודות שתקנות אלה ניתקנו בעיקר ביחס למורים מתוך כוונה להגן על איכות ההוראה יותר מהגנה על רווחת העובד.

¹⁸ רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת הנפש, פרק יא, הלכה ד. ליישום עקרונות כלליים אלה ביחסי עובד מעביד, ראה שו"ת משפטי עזריאל, חלק ד, חו"מ, סימן מג.

¹⁹ ראה תוספתא, בבא מציעא ז, י.

²¹ ראה ורהפטיג (הנזכר לעיל, בהערה 16), עמ' 504-508 ועמ' 929-932.

¹⁰ ראה אנציקלופדיה מקראית, כרך ז, עמ' 513, ערך "שבת". וראה גם האנציקלופדיה העברית, כרך לא, עמ' 423, ערך "שבת": "לשבת אין אח ורע בכל ספרות המזרח הקדום, והיא תרומה ישראלית מקורית, יחידה-במינה ומכרעת בהשפעתה, לתרבות העולם".

¹¹ כך מביא א"י השל, השבת - משמעותה לאדם בימנו, ירושלים-הרצליה חש"ד, עמ' 23. וראה גם אנציקלופדיה מקראית, שם, עמ' 516.

¹² לניסיונות לשנות את הלוח השבועי, ראה ע' מרצבך, "הניסיונות לשינוי הלוח השבועי ושמירת השבת", פרשת השבוע, אמור, תשס"ג, גיליון מס' 120.

¹³ א"י השל, שם, עמ' 40.

¹⁴ ראה בעניין זה פסק דינו של השופט חיים ארמון, בתב"ע 78-82/ (נצרת) מדינת ישראל נ' גור נייט סנטר, עבודה אזורית, כרך ה, עמ' 493.

וראה א' כהן, "יום מנוחה במדינה יהודית ודמוקרטית", פרשת השבוע, ויקהל פקודי, תשס"ב, גיליון מס' 66.

¹⁵ רמב"ם, הלכות שבת, פרק כ, הלכה יד.

בקיום חובת החינוך, החשובה כל כך, היה למעשה כדי למנוע עבודת ילדים, משום שהעסקת הילדים באה בהכרח על חשבון חינוכם. אך היו תקופות שהמצוקות הכלכליות היו כה קשות, עד שהיו הורים שלא עמדו בפיתוי, והם שלחו את בניהם לעבוד כבר בגיל צעיר, בדרך כלל כשוליות. גדולי ישראל יצאו כנגד ההורים הללו בחריפות, כגון בכרוז של אחד מחכמי מרוקו במאה ה"ח²⁸:

בבית ישראל ראיתי שערוריה, שמפני דוחק השעה בני אדם מוציאים את בניהם מבית הספר כבן שש כבן שבע ומשכירים אותם לאומן ללמדם... מלאכות, ועדיין אינם יודעים לקרות קריאת שמע ולהתפלל... לכן על זה פקחנו עינינו וגזרה גזרנו... שאין... לבעלי אומנויות לקחת ילדים ונערים לעשות מלאכתם לא בשכר ולא בחנם... עד שיתחנכו במצוות ציצית ותפילין.

תקנות דומות ניתקנו גם באיטליה כבר לפני כן, ושם נאסר לקבל לעבודה ילדים בני פחות מארבע-עשרה או חמש-עשרה ואף שבע-עשרה שנה, כגון בתקנת²⁹ ורונה מן המאה ה"ז:

ובכן יהיה אסור... על כל ישראל אשר בשם ישראל יכונה בקהילת קודש הזה ליקח לו עוד שום שכיר או משרת... כל עוד שהוא הולך... לבית הספר, בין עני ובין עשיר... אפילו ברצון ובהסכמת אביהם ואמם ואפוטרופסיהם עד היותו בין שש עשרה שנה גמורות. כי הבן ואביו ואמו ואפוטרופסיו טחו מראות עיניהם מהשכיל לבותם... אמנם אחרי מלאת לנער בן י"ו שנה, כאמור, מסתמא גובר שכלו עליו, ולכן אליו מונחת הבחירה ורצון לבחור לו את תורתו ואומנותו או להתהלך החוצה לטפל באשר ימצא, ואנחנו נקיים.

גם במאה ה"ט, הוציא הרב חיים פאלאג'י³⁰, רבה הראשי של איזמיר שבטורקיה, כרוז בגנות המעסיקים נערים בגיל בית הספר, ואסר לעשות כן, הן על ההורים הן על בעלי המלאכה, כל זמן שהילד אינו יודע את תפילות כל השנה.

תקנות אלה מלמדות שלא הסתפקו חכמי ישראל בקביעת נורמות בשאלת העסקת ילדים, אלא אף קבעו **סנקציות עונשיות** כדי לאכפן.

הנה כי כן, זיכרון שעבוד מצרים לא נותר זיכרון מופשט בעלמא, אלא היה בו כדי לפרנס ערכי משפט וכבוד אדם עד ימינו אלה.

בדיון בפסוק האוסר להלין שכר: "ביומו תתן שכרו, ולא תבוא עליו [על העובד] השמש [ועדיין לא קיבל את שכר יומו], כי עני הוא ואליו הוא נשא את נפשו"²². חכמי התלמוד תיארו בקיצוניות את הסכמתו של מי שזקוק לפרנסה להסתכן לשם כך: "ואליו הוא נשא את נפשו" - מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה? לא על שכרו?!"²³. אבל מן הדוגמאות שבתלמוד, עולה שמדובר רק בסיכונים סבירים ושגרתיים, לא בסיכון חיים של ממש, שהוא אסור בוודאי²⁴.

ואם קרה חס וחלילה אסון, ונפגע העובד בשעת עבודתו, אמנם אין המעביד נושא באחריות משפטית כלפיו, אלא אם כן הוא המנהג בעניין זה²⁵. יחד עם זאת, אף כשהמעסיק אינו אחראי משפטית לנזק שנגרם לעובד שלו, כגון ששלח אותו למשימה מסוימת, ותוך כדי נסיעה נדרס העובד למוות שלא ברשלנות מעסיקו, חייבו פוסקי ההלכה את המעסיק באחריות מוסרית-דתית, וקבעו שעליו לחזור בתשובה כלפי שמיא ולהשתדל לפצות את משפחת העובד במידת יכולתו²⁶.

עבודת ילדים

בתקופת העבדות, נחשבו גם הילדים כאמצעי ייצור, ואף בימינו אנו, יש המעסיקים ילדים, לעתים בתנאי עבדות ממש.

אחת החובות הנעלות והמושרשות במסורת ישראל היא חובת חינוך הילדים לערכים הדתיים והאנושיים שהתורה מצווה עליהם, והמקרא מדגיש אותה שוב ושוב: "ושנתם לבניך ודברת בם, בשבתך בביתך ובכלתך בדרך ובשכבך ובקומך" (דברים ו, ז); "ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם, בשבתך בביתך ובכלתך בדרך ובשכבך ובקומך" (דברים יא, יט). קריאת שמע, שפסוקים אלה משובצים בה, מסתיימת בפסוק: "אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים, אני ה' אלהיכם" (במדבר ט, מא).

כבר בימי קדם בישראל, הרבה לפני קרל הגדול באירופה, ניתקנו תקנות בעניין חינוך חובה, כמובא בתלמוד²⁷:

אמר רב יהודה אמר רב: ברם, זכור אותו האיש לטוב, ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכח תורה מירושלם... שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע.

²² דברים כד, טו.

²³ בבא מציעא ק"ב ע"א.

²⁴ ולא בא הלשון "ומסר את עצמו למיתה" אלא להעצים את חומרת איסור הלנת שכר. וראה פסקי עזריאל בשאלות הזמן, סימן נא, ד"ה בסוף דבריו.

²⁵ כך הסיק הרשב"א מדברי התלמוד, בתשובותיו המיוחסות לרמב"ן, סימן כ. וראה ורהפטיג (הנזכר לעיל, בהערה 16), עמ' 941-942.

²⁶ ראה: שו"ת מהר"י וייל, סימן קכה; שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן תלה; שו"ת מהרש"ל, סימן צו. וראה בהרחבה, ורהפטיג (הנזכר לעיל, בהערה 16), עמ' 945-950.

²⁷ בבא בתרא כא ע"א.

²⁸ נדפס בספר כרם חמר לר' אברהם אנקוואה, חלק ב, סימן קמו (ליורנו תרס"ט), מובא על ידי ורהפטיג (הנזכר לעיל, בהערה 16), עמ' 84.

²⁹ תקנות בית תלמוד תורה בוורונה, טופס א, סעיף ט, המובא על ידי ש' אסף, מקורות לתולדות החינוך בישראל, חלק ב, בעריכת ש' גליק (ירושלים ניו-יורק, תשס"א), עמ' 291.

³⁰ צוואה מחיים, י ע"א, מובא על ידי ורהפטיג (הנזכר לעיל, בהערה 16), עמ' 84.

חוק איסור סחר בבני אדם (תיקוני חקיקה), התשס"ז-2006*

1. תיקון חוק העונשין 1977 – בחוק העונשין, התשל"ז-1977 – מס' 91

(1) בסעיף 15(ב), במקום הסיפה החל במילים "ריבוי נישואין" יבוא "אחת מאלה, והיא נעברה על ידי מי שהיה בזמן עשיית העבירה אזרח ישראלי:

(1) ריבוי נישואין לפי סעיף 176;

(2) עבירה לפי סימן י' לפרק ח' שנעברה בקטין או בקשר לקטין;

(3) הוצאה אל מעבר לגבולות המדינה לפי סעיף 370;

(4) גרימה לעזיבת המדינה לשם זנות או עבדות לפי סעיף 376ב;

(5) סחר בבני אדם לפי סעיף 377א.;

(2) סעיף 203א – בטל;

(3) בסעיף 203ב, בכל מקום, במקום "202, 203 או 203א" יבוא "202 או 203";

(4) בסעיף 368ד(ח), במקום ההגדרה "עבירה", יבוא:

"עבירה" – אחת מאלה:

(1) עבירת זנות ותועבה לפי סעיפים 199, 201, 202, 203, 203ב, 203ג, 205א ו-214(ב);

(2) עבירה של סיכון החיים והבריאות לפי סעיף 337;

(3) עבירת מין לפי סעיפים 345, 346, 347, 347א, 348 ו-351;

(4) עבירה של נטישה או הזנחה לפי סעיפים 361 ו-362;

(5) עבירה של תקיפה או התעללות לפי סעיפים 368ב ו-368ג;

(6) עבירה של סחר בבני אדם לפי סעיף 377א.;

(5) בסעיף 370 –

(א) במקום כותרת השוליים יבוא "הוצאה אל מעבר לגבולות המדינה";

(ב) אחרי "מעבר לגבולות המדינה" יבוא "שבה שוהה אותו אדם";

(ג) במקום "מאסר עשרים שנים" יבוא "מאסר עשר שנים";

(6) בסעיף 374 –

(א) בכותרת השוליים, במקום "או עבירת מין" יבוא "חמורה";

(ב) במקום "חמורה, למגע מיני אסור או לחיי זנות" יבוא "חמורה";

(7) אחרי סעיף 374 יבוא:

"חטיפה לשם מטרת סחר בבני אדם לשם מטרה מהמטרות המנויות בסעיף 377א(א) או כדי להעמידו בכך באחת מהסכנות המנויות באותו סעיף, דינו – מאסר עשרים שנים.;

* התקבל בכנסת ביום כ"ו בתשרי התשס"ז (18 באוקטובר 2006); הצעת החוק ודברי הסבר פורסמו בהצעות חוק הממשלה – 231, מיום כ"ו בטבת התשס"ו (26 בינואר 2006), עמ' 236, ובהצעות חוק הכנסת – 99, מיום ה' בחשוון התשס"ו (7 בנובמבר 2005), עמ' 18.
1 ס"ח התשל"ז, עמ' 226; התשס"ו, עמ' 230.

(8) אחרי סעיף 375 יבוא:

- "החזקה בתנאי עבדות
- 375 א. (א) המחזיק אדם בתנאי עבדות לצורכי עבודה או שירותים לרבות שירותי מין, דינו – מאסר שש עשרה שנים.
- (ב) נעברה עבירה לפי סעיף קטן (א) בקטין, דינו של עובר העבירה – מאסר עשרים שנים.
- (ג) בסימן זה, "עבדות" – מצב שבו מופעלות כלפי אדם סמכויות המופעלות ככלל כלפי קניינו של אדם; לענין זה, יראו שליטה ממשית בחייו של אדם או שלילת חירותו כהפעלת סמכויות כאמור.";

(9) במקום סעיף 376 יבוא:

- "עבודת כפיה 376. הכופה שלא כדין אדם לעבוד, תוך שימוש בכוח או באמצעי לחץ אחר או תוך איום באחד מאלה, או בהסכמה שהושגה בתרמית, והכל בין בתמורה ובין שלא בתמורה – דינו מאסר שבע שנים.";

- (10) בסעיף 376 א, במקום "מאסר שנה" יבוא "מאסר שלוש שנים; העושה כן לשם מטרה מהמטרות המנויות בסעיף 377 א(א) או המעמידו בכך באחת מהסכנות המנויות באותו סעיף, דינו – מאסר חמש שנים";

(11) אחרי סעיף 376 א יבוא:

- "גרימה לעזיבת המדינה לשם זנות או עבדות
- 376 ב. (א) הגורם לאדם לעזוב את המדינה שבה הוא מתגורר לשם העסקתו בזנות או החזקתו בתנאי עבדות, דינו – מאסר עשר שנים.
- (ב) נעברה עבירה לפי סעיף קטן (א) בקטין, דינו של עובר העבירה – מאסר חמש עשרה שנים.";

(12) אחרי סעיף 377, לפני הכותרת "סימן ח: תקיפה" יבוא:

- "סחר בבני אדם 377 א. (א) הסוחר באדם לשם אחד מאלה או הסוחר באדם ומעמידו בכך בסכנה לאחד מאלה, דינו – מאסר שש עשרה שנים:

- (1) נטילת איבר מאיברי גופו;
  - (2) הולדת ילד ונטילתו;
  - (3) הבאתו לידי עבדות;
  - (4) הבאתו לידי עבודת כפיה;
  - (5) הבאתו לידי מעשה זנות;
  - (6) הבאתו לידי השתתפות בפרסום תועבה או בהצגת תועבה;
  - (7) ביצוע עבירת מין בו.
- (ב) נעברה עבירה לפי סעיף קטן (א) בקטין, דינו של עובר העבירה – מאסר עשרים שנים.
- (ג) המתווך לסחר באדם כאמור בסעיף קטן (א), בין בתמורה ובין שלא בתמורה, דינו כדין הסוחר באותו אדם.

- (ד) בסעיף זה, "סחר באדם" – מכירה או קניה של אדם או עשיית עסקה אחרת באדם, בין בתמורה ובין שלא בתמורה.
- 377ב. (א) הורשע אדם בעבירה לפי סעיף 375א או 377א, לא יפחת עונשו מרבע העונש המרבי שנקבע לאותה עבירה, אלא אם כן החליט בית המשפט, מטעמים מיוחדים שיירשמו, להקל בעונשו.
- 377ב. (ב) עונש מאסר לפי סעיף קטן (א) לא יהיה, בהעדר טעמים מיוחדים, כולו על-תנאי.
- 377ג. הורשע אדם בעבירה לפי סעיף 375א או 377א, ולא פסק בית המשפט פיצויים לניזוק לפי סעיף 77, יפרט בית המשפט בגזר הדין את נימוקיו לאי-פסיקת פיצויים כאמור.
- 377ד. (א) בסעיף זה ובסעיף 377 – "חוק מאבק בארגוני פשיעה" – חוק מאבק בארגוני פשיעה, התשס"ג-2003;²
- "נפגע עבירה" – מי שנפגע במישרין מהעבירה וכן בן משפחה של מי שהעבירה גרמה למותו;
- "עבירה" – עבירת החזקה בתנאי עבדות לפי סעיף 375א ועבירת סחר בבני אדם לפי סעיף 377א;
- "רכוש" ו"רכוש הקשור לעבירה" – כהגדרתם בחוק מאבק בארגוני פשיעה.
- (ב) הוראות סעיפים 5 עד 33 לחוק מאבק בארגוני פשיעה, למעט סעיפים 8, 14(2) ו-31 לחוק האמור, יחולו על חילוט רכוש הקשור לעבירה, לפי הענין ובשינויים המחוייבים.
- (ג) בכפוף להוראות סעיף קטן (ב), רכוש שניתן לחלט לפי הוראות סימן זה וכן לפי הוראות חוק מאבק בארגוני פשיעה או חוק איסור הלבנת הון, התש"ס-2000,² יחולט לפי הוראות חוק זה, אלא אם כן קיימים טעמים מיוחדים המצדיקים את חילוט הרכוש שלא לפי הוראות סימן זה.
- (ד) שר המשפטים, באישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת, יקבע בתקנות הוראות בדבר סדרי דין בענין בקשה או לצו חילוט בהליך פלילי או אזרחי, הליכים לשמיעת התנגדויות לחילוט, בקשה למתן סעדים לשמירת רכוש, סעדים זמניים, עיון חוזר, ערעור, וכן הוראות בדבר הדרכים למימוש החילוט, לניהול הנכסים ולמתן הודעות לטוענים לזכות ברכוש.
- 377ה. (א) החלטת בית המשפט על חילוט לפי סעיף 377ד תהיה אסמכתא בידי האפוטרופוס הכללי לתפוש את הרכוש המחולט; רכוש שחולט, או תמורתו, יועבר לאפוטרופוס הכללי ויופקד על ידיו בקרן ייעודית שינהל בכפוף לתקנות שיוקנו לפי סעיף קטן (ד) (בסעיף זה – הקרן).
- (ב) קנס שהטיל בית המשפט על עבירה יופקד בקרן.

עונש מוזערי
לעבירת החזקה
בתנאי עבדות
ועבירת סחר בבני
אדם

אי-פסיקת פיצוי
– חובת הנמקה

חילוט

קרן ייעודית

² ס"ח התשס"ג, עמ' 502.

³ ס"ח התש"ס, עמ' 293.

(ג) הציג נפגע עבירה פסק דין לפיצויו לפני גורם שקבע לענין זה שר המשפטים, והראה כי אין באפשרותו הסבירה לממש את פסק הדין, כולו או חלקו, לפי כל דין, ישולם לנפגע העבירה מהקרן סכום הפיצוי שנקבע בפסק הדין ושטרם מומש, כולו או חלקו; לענין סעיף זה, "פסק דין" – פסק דין שאין עליו ערעור עוד.

(ד) שר המשפטים, באישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת, יקבע בתקנות את דרכי הנהלת הקרן, את השימוש שייעשה בנכסי הקרן ואת דרכי חלוקתם למטרות אלה:

(1) שיקום של נפגעי עבירה, טיפול בהם והגנה עליהם; למטרה זו יוקצה בכל שנה סכום שלא יפחת ממחצית מנכסי הקרן בשנה אחת;

(2) תשלום פיצוי שנקבע בפסק דין לנפגע עבירה, בהתאם להוראות סעיף קטן (ג);

(3) מניעה של ביצוע עבירה;

(4) ביצוע תפקידיהן של רשויות אכיפת החוק כדי לאכוף הוראות חוק זה לענין עבירה."

(13) בסעיף 431, ברישה, במקום "מאסר שנה" יבוא "מאסר שלוש שנים".

תיקון חוק לתיקון סדרי הדין (חקירת עדים) – מס' 5

2. בחוק לתיקון סדרי הדין (חקירת עדים), התשי"ח-1957⁴ –

(1) בסעיף 2ב –

(א) בכל מקום, המילים "לעיסוק בזנות" – יימחקו;

(ב) בסעיף קטן (ה), במקום ההגדרה "עבירת סחר בבני אדם לעיסוק בזנות" יבוא:

"עבירת סחר בבני אדם" – עבירה של סחר בבני אדם לשם מטרה מהמטרות המנויות בפסקאות (5) עד (7) בסעיף 377א(א) לחוק העונשין או המעמדה בכך אדם באחת מהסכנות המנויות בפסקאות האמורות";

(2) בסעיף 2ג(ג), המילים "לעיסוק בזנות" – יימחקו;

(3) בתוספת, בפרט (א), המילה "203א" – תימחק, ואחרי "351א", (ב), (ג) ו-(ג)2) – יבוא "ועבירה של סחר בבני אדם לפי סעיף 377א(א)5".

תיקון חוק הסיוע המשפטי – מס' 6

3. בחוק הסיוע המשפטי, התשל"ב-1972⁵ (להלן – חוק הסיוע המשפטי), בתוספת, בפרט 1, במקום "סעיף 203א" יבוא "סעיף 377א(א)5".

חוק הסיוע המשפטי – הוראת שעה

4. בתקופה שמיום פרסומו של חוק זה ועד ליום ט"ו באלול התשס"ח (15 בספטמבר 2008), יקראו את פרט 1 בתוספת לחוק הסיוע המשפטי כנוסחו בסעיף 3 לחוק זה, כאילו במקום "סעיף 377א(א)5" נאמר "סעיף 375א או 377א(א)".

תיקון חוק סדר הדין הפלילי – מס' 50

5. בחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982⁶ –

⁴ ס"ח התשי"ח, עמ' 16; התשס"ד, עמ' 532.

⁵ ס"ח התשל"ב, עמ' 95; התשס"ה, עמ' 422.

⁶ ס"ח התשמ"ב, עמ' 43; התשס"ו, עמ' 391.

- (1) בסעיף 62א(א), בהגדרה "עבירת מין או אלימות", המילה "203א" – תימחק, ואחרי "377 בנסיבות מחמירות", יבוא "עבירה של סחר בבני אדם לפי סעיף 377א(5)";
- (2) בסעיף 117(ב), במקום "לפי סעיף 203א" יבוא "לפי סעיף 377א".
6. בחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984 –
- (1) בסעיף 68(ב), אחרי פסקה (8) יבוא:
- "(9) לשם הגנה על ענינו של מתלונן או ניזוק בעבירה לפי סעיף 377א לחוק העונשין, התשל"ז-1977";
- (2) בסעיף 70(ג), במקום "סעיפים 345 עד 358, סעיף 360 וסעיפים 208 עד 214" יבוא "סעיפים 208, 214, 345 עד 352 ו-377א".
7. בחוק עזרה משפטית בין מדינות, התשנ"ח-1998, בתוספת השניה –
- (1) בפרט ג, ברישדה, המילים "התשל"ז-1977" – יימחקו;
- (2) אחרי פרט ט יבוא:
- "י. עבירות לפי סעיפים 375א ו-377א לחוק העונשין".
8. בחוק איסור הלבנת הון, התש"ס-2000¹⁰, בתוספת הראשונה, בפרט (3), המילה "203א" – תימחק.
9. בחוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001 –
- (1) בתוספת הראשונה, בחלק שכותרתו "עבירות בחוק העונשין" –
- (א) בפרט 2, המילה "203א" – תימחק;
- (ב) בפרט 7, במקום "375, 376 ו-377" יבוא "374א, 375, 376, 377א, 377 ו-377א";
- (2) בתוספת הראשונה א', בחלק א', בפרט 6, במקום "בפרט 7, למעט לפי סעיף 376" יבוא "בפרט 7".
10. בחוק הגבלת שימוש במקום לשם מניעת ביצוע עבירות, התשס"ה-2005¹², בסעיף 1, בהגדרה "עבירה", בפסקה (3) שבה, במקום "לעיסוק בזנות לפי סעיף 203א" יבוא "לפי סעיף 377א(5)".

מאיר שטרית
ממלא מקום שר המשפטים

אהוד אולמרט
ראש הממשלה

דליה איציק
יושבת ראש הכנסת

משה קצב
נשיא המדינה

⁷ ס"ח התשמ"ד, עמ' 198; התשס"ו, עמ' 385.
⁸ ס"ח התשל"ז, עמ' 226; התשס"ז, עמ' 2.
⁹ ס"ח התשנ"ח, עמ' 356; התשס"ה, עמ' 501.
¹⁰ ס"ח התש"ס, עמ' 293; התשס"ה, עמ' 915.
¹¹ ס"ח התשס"א, עמ' 183; התשס"ו, עמ' 244.
¹² ס"ח התשס"ה, עמ' 426.

החידושים המרכזיים בחוק איסור סחר בבני אדם

עו"ד רחל גרשוני - מתאמת המאבק בסחר בבני אדם

ביום 19 באוקטובר 2006 עבר חוק איסור סחר בבני אדם (תיקוני חקיקה), התשס"ו - 2006 (להלן - החוק) בקריאה שנייה ושלישית בכנסת. ביום 29 באוקטובר, פורסם החוק ברשומות והוא בתוקף ממועד זה. חוק זה משקף שינוי המצב המשפטי שהיה קיים לפניו, הן במישור של עבירות מהותיות, והן במישור הפרוצדוראלי. להלן ניתוח השינויים העיקריים שנעשו על ידי החוק, עם דגש על שינויים שנעשו בעבירות המהותיות:

א. המישור המהותי - מדרג של עבירות חדשות וענישה מוגברת

הסחר בבני אדם הוא תופעה מורכבת, דבר המחייב מאבק בו על ידי כלים שלובים. לאור דברים אלה, אפילו בשטח האכיפה, לא די בכך שתקבע עבירה פלילית של סחר בבני אדם, אלא יש צורך לקבוע מדרג של עבירות שמטרתן להילחם נגד ניצול אוכלוסיות פגיעות, וזאת מאחר שאקלים של ניצול יוצר קרקע נוחה להתפתחות ניצול חמור עד כדי סחר בבני אדם.

ברוח דברים אלה, החוק קובע מדרג של עבירות פליליות שנועדו לתת מענה לתופעות של ניצול בדרגות חומרה שונות. מהכבד לקל, מדרג זה כולל: סחר בבני אדם (סעיף 377א(א) לחוק העונשין, התשל"ז - 1977),¹ החזקה בתנאי עבדות (סעיף 375א), עבודת כפייה (סעיף 376), ועושה (סעיף 431), שהיה קיים גם לפני החוק, אך הענישה עליו הוגברה משנת מאסר לשלוש שנות מאסר. כמו כן, סעיפי החטיפה שונו כדי להתאים אותם למציאות החדשה של חטיפות מעבר לגבולות מדינה לשם סחר בבני אדם ונוספה עבירה של גרימה לעזיבת מדינה לשם זנות או עבדות.

זה המקום להעיר שעבירות אלה אינן מייצרות עבירות רגולטוריות שונות המעוגנות בחוקים המסדירים ענפים מסויימים, ולמשל בתחום העובדים הזרים.² עם זאת, יש בהן משנה חומרה, לעומת עבירות רגולטוריות, והן ממחישות את האופי הפלילי המובהק של המעשים הנאסרים בהן.³

יש במכלול העבירות כדי לתת מענה לשדה רחב של ניצול, כשחלקן חופפות זו את זו. קיום קשת רחבה של עבירות מועיל "לסתום חורים" ולמנוע הימלטות מאימת הדין בשל אי קיום יסוד זה או אחר בעבירה מסוימת.

להלן ניתוח קצר של עבירות אלה.

1. סחר בבני אדם (סעיף 377א לחוק העונשין)

סעיף 377א(א) לחוק העונשין, קובע עבירה של סחר בבני אדם למטרות פסולות המנויות בו. העונש המרבי על עבירה זו הוא 16 שנות מאסר ואם נעברה העבירה נגד קטין - 20 שנות מאסר.

יש בסעיף העבירה חידוש לעומת המצב המשפטי שהיה קיים ערב חקיקתו מן ההיבטים הבאים:

1. **עבירה רחבה של סחר בבני אדם** - החוק קובע עבירה רחבה של סחר בבני אדם למטרות שונות פרט לעיסוק בזנות והן: נטילת איבר מאיברי הגוף, הולדת ילד ונטילתו, הבאת אדם לידי עבדות, הבאתו לידי עבודת כפייה, הבאתו לידי מעשה זנות, הבאתו לידי השתתפות בפרסום תועבה או בהצגת תועבה, וביצוע עבירת מין בו. לעומת זה, לפני חקיקת החוק, האיסור הפלילי חל רק על סחר בבני אדם לעיסוק בזנות.

2. **הערך המוגן של פגיעה בחירות** - העבירה החדשה ממוקמת בסימן ז' לפרק י' (חלק ב') לחוק העונשין,

1 מקום שמעייפי חוק מופיעים במסמך זה ללא ציון החוק שמהם הם נשאבו, מדובר בחוק העונשין
2 דוגמאות לעבירות כאלה מצויות בחוק עובדים זרים, התשנ"א - 1991, בחוק שירות התעסוקה, התשי"ט - 1959 ובחוק העסקת עובדים קבלני כוח אדם, התשנ"ו - 1996

3 לאבחנה בין עבירות פליליות מובהקות לבין עבירות רגולטוריות, ראה פלר, "יסודות בדיני עונשין", כרך א', בעמ' 53. בעוד שעבירות רגולטוריות (MALA PROHIBITA), הן סדרי התנהגות הנועדים להבטיח את שלום הציבור או להבטיח ציות לכללים המשקפים הסדר חברתי בתחומים מוגדרים שונים, עבירות פליליות מובהקות (MALA IN SE), הן "פרי לחץ של חיי החברה על כל היקפה"

שכותרתו "פגיעה בחירות". לעומת זאת, העבירה של סחר בבני אדם לעיסוק בזנות הייתה ממוקמת בסימן ' של פרק ח' (חלק ב') לחוק העונשין, שעניינו "זנות ותועבה". שינוי זה משקף את התפיסה לפיה עבירת הסחר בבני אדם פוגעת בערך המוגן של חירות האדם, שהוא גם מבין זכויות היסוד של האדם באשר הוא אדם.

3. הגדרה ברורה ורחבה של המונח "סחר באדם" - החוק החדש מגדיר את המונח "סחר באדם" בצורה רחבה ומפורשת ככוללת "מכירה או קנייה של אדם או עשיית עסקה אחרת באדם, בין בתמורה ובין שלא בתמורה". כלומר, לשם התגבשות יסודות העבירה, די בכך שתוכח עסקה באדם, ללא חיוב להוכיח קיומה של תמורה. לעומת זאת, בסעיף העבירה של סחר בבני אדם לעיסוק בזנות, הצד העובדתי של העבירה כלל בצורה מפורשת, רק מכירה, קנייה ותיווך וחיוב יסוד של תמורה. עם זאת, החוק תואם את רוח פסיקת בית המשפט העליון בקשר לעבירת סחר בבני אדם לעיסוק בזנות, לפיה **סחר כולל כל עסקה שנועדה ליצור מערכת יחסים רכושית, שבה אדם אחד רוכש זכויות באדם אחר**.⁴ כמו כן, הוא משתווה עם רוח הפסיקה שפירשה את יסוד התמורה באופן מרחיב כך שתספיק הוכחה שהייתה הסכמה על העברת זכויות בגופו של אדם.⁵

4. נסיבות העבירה ומטרתה - העבירה מתגבשת, בין אם המבצע התכוון לגרום לאחת מבין המטרות הפסולות ובין אם הוא ידע שהוא מעמיד את האדם בסכנה שיתרחש אחד מבין מצבים אלה. לעומת זאת, עבירת סחר בבני אדם לעיסוק בזנות חייבה שהאדם ביצע אותה מתוך מטרה להביא לעיסוק בזנות.

אם כן, הגרעין הקשה של עבירת הסחר בבני אדם הוא עשיית עסקה באדם להבדיל מעסקה עם אדם, תוך פגיעה בחירותו האנושית והפיכתו לחפץ המשמש נשוא עסקה במקום נושא זכויות וחובות בעסקה.

לסעיף העבירה יש גם מכנה משותף עם עבירת הסחר בבני אדם לעיסוק בזנות, כפי שהיה בתוקף ערב חקיקת החוק:

1. העבירה יכולה להתגבש בפנים המדינה כמו גם בדרך של עשיית עסקה בין "שחקנים" במדינות שונות.
2. המתווך בסחר נחשב למבצע עיקרי של העבירה, וזאת על פי סעיף 377א(ג).
3. הסכמתו של האדם אינה רלוונטית לשם גיבוש יסודות העבירה; כלומר, אין צורך להוכיח שהוא לא הסכים לסחר.
4. אין צורך להוכיח שננקטו אמצעים פסולים נוספים נגד קורבנות העבירה (כגון אלימות, תרמית או איומים).

מכנה משותף רחב זה אומר שאנו יכולים ללמוד מהפסיקה שהתגבשה בעניין סחר בבני אדם לעיסוק בזנות, ולמשל, לעניין הראיות הנסיבתיות שעשויות לבסס את סעיף העבירה. לדוגמא, מכלול של ראיות נסיבתיות שנמצאו מספיקות לבסס אישום של סחר לעיסוק בזנות מנה: בדיקת גופו של אדם כדי לבחון את התאמתו למטרת הסחר כאילו היה חפץ מטלטל; פיקוח ושלטיה על תנועותיו ומעשיו, על הספק עבודתו והכנסותיו; נוהג המכונה "שעבוד חובות", שבמסגרתו האדם עובד ללא תמורה, או בתמורה זעומה בתחילת התקופה עד שיחזיר את הוצאות רכישתו והבאתו ארצה.⁶

כבר בשלב זה ייאמר, שסממן העשוי להצביע על סחר בבני אדם, כשהוא מצטבר לראיות נוספות, הוא **עיכוב דרכון**. צעד זה הוא כלי נפוץ בידי סוחרי אדם ברחבי העולם כדי למנוע מהנסחרים לברוח או לסגת. באמצעות מעשים כאלה, סוחר האדם שולט על תנועותיו ומעשיו של קורבן העבירה, דבר שהוכר כראיה נסיבתית לקיום העבירה, כפי שבואר לעיל.

עם זאת, יודגש, שסממני הסחר, ובכללם עיכוב דרכון ו"שעבוד חובות" אינם הם כשלעצמם סחר, אלא יש צורך במכלול נסיבות המצביעות על קיומה של "זיקה קניינית" באדם.

בכל הקשור לסחר בבני אדם לעבודות או לעבודת כפייה, יש קושי להבחין בינם לבין ניצול פחות חמור, שאינו מגיע למימדי חומרה כאלה. כדי להקל על מלאכת האבחנה, יש לשאול את השאלה הבאה: **עד איזו מידה נסיבות המקרה מצביעות על עסקה בגופו של אדם להבדיל מעמו, כשאותה עסקה פוגמת ברצונו החופשי**

4 רואה ע"פ 11196/02 פרודנטל נ. מדינת ישראל פד"י נז(6) 40

5 רואה ע"פ 1609/03 בוריסוב ואח' נ. מדינת ישראל, פד"י נח(1) 55

6 רואה ע"פ 10545/04, 9510, 10752 מדינת ישראל נ. אלדנקו ואח'

של האדם עד כדי איונו.

דוגמאות לסממנים, העשויים, בהצטברותם עם סממנים אחרים, להיחשב כראיות נסיבתיות לעבירת סחר בבני אדם הם: הגבלת חירותו של אדם, בין על ידי כליאתו ובין על ידי איסור עליו לצאת ולבוא כרצונו אלא בליווי; ניתוק האדם ממקורות תמיכה חיצוניים, למשל ע"י איסור על החזקת טלפון נייד; העברת האדם מיד ליד בלי לקבל את הסכמתו; שלילת זכותו של אדם לסגת מ"הסכמה" ראשונית למצב הדברים שבו הוא מוצא את עצמו; נקיטת אלימות, איומים או תרמית נגדו; תשלום שכר זעום או חלקי; עבודה במשך רוב שעות היום; תנאים תברואתיים ירודים; היעדר טיפול רפואי בסיסי.

כמו בסחר בבני אדם לעיסוק בזנות, קיימים **שני סממנים מובהקים של סחר בבני אדם בכלל; שעבוד חובות⁷ ועיכוב דרכו**. מקום שאין משלמים לעובד או משלמים לו שכר זעום מתוך טענה שעליו לשפות את מעבידו על הוצאות הבאתו ו"רכישתו", בפנינו התייחסות לאדם כחפץ; כך גם מקום שמעכבים דרכו של אדם, מגבילים את חופש התנועה שלו, ומצמצמים את זכות הבחירה שלו לעזוב את מקום העבודה.

2. החזקה בתנאי עבדות (סעיף 375א לחוק העונשין)

סעיף 375א לחוק העונשין קובע עבירה חדשה שלא הייתה בספר החוקים לפני חוק זה: "החזקת אדם בתנאי עבדות". העונש המרבי על עבירה זו הוא 16 שנות מאסר ו- 20 שנות מאסר אם היא נעברה נגד קטין. יסודות העבירה מחייבים שהאדם יוחזק בידי זולתו בתנאי עבדות לצורכי עבודה או שירותים, לרבות שירותי מין. העבדות מוגדרת בצורה רחבה כ:

"מצב שבו מופעלות כלפי אדם סמכויות המופעלות ככלל כלפי קניינו של אדם; לעניין זה, יראו שליטה ממשית בחייו של אדם או שלילת חירותו כהפעלת סמכויות כאמור."

הגדרה זו ממקדת מבטה בגרעין הקשה של העבדות, שהוא התייחסות אל אדם כאל רכוש, תוך שלילת זהותו המשפטית הנפרדת והאוטונומיה הבסיסית שלו.⁸ הרישא של ההגדרה היא המקובלת בעולם, ומקורה באמנת העבדות משנת 1926. הסיפא של ההגדרה, באה להתאים את ההגדרה המסורתית לנסיבות העבדות המודרנית, השונה מהעבדות המסורתית בכך שלא תמיד יש עיסקה לרכישת בעלות באדם, אלא ההתייחסות מתבטאת בשליטה ממשית על חייו או בשלילת חירותו.

לא בכדי יש מן המשותף בין הגרעין הקשה של הסחר בבני אדם לבין הגרעין הקשה של העבדות, שכן שתי עבירות אלה עוסקות בפגיעה מהותית בחירותו של אדם תוך הפיכתו לחפץ. אלא מאי? הפליליות שבסחר מכוונת לעשיית עסקה בגופו של אדם, בעוד שהפליליות שבעבדות מכוונת לכל מצב דברים שבו מתקיימים יסודות ההגדרה. מבחינה מסויימת, ניתן לראות בעבדות הגשמה של סחר, אם העסקה נעשית כדי לשעבד את האדם ולהפיק ממנו תועלת בדרך זו. כך, למרות היסודות השונים, יש שדה של חפיפה בין עבירות הסחר והעבדות וייתכנו מקרים שבהם ניתן יהיה להעמיד לדין על שתיהן.

לאור דברים אלה, מטבע הדברים, ראיות נסיבתיות עשויות להצביע על סחר ועל עבדות, אלא שהסחר מחייב בנוסף הוכחה שנעשתה עסקה, ושעושה העסקה מתכוון למטרה פסולה או יודע שהוא מעמיד את הקורבן בסכנה של אותו מצב פסול. מעניין לציין שעשיית עסקה בגופו של אדם הוכרה בפסיקה זרה כראיה נסיבתית המצביעה על עבדות, כפי שיבואר. זה מלמד על קשר הגומלין ההדוק בין שתי העבירות.⁹

מעבר להגדרת "עבדות", יש צורך להוכיח שהמטרה הייתה לצורך עבודה או שירותים, לרבות שירותי מין. כמו בעבירת הסחר בבני אדם, הסכמתו של הקורבן אינה רלוונטית להתגבשות יסודות העבירה. כמו כן, אין הכרח להוכיח שננקטו אמצעים פסולים נגד קורבן העבירה ולמשל אלימות, תרמית או איומים.

7 מנהג הנפוץ בעולם הסחר שבמסגרתו "מעביד" אינו משלם לעובד שכר כלל או שמשלם לו שכר זעום במשך פרק זמן כדי לשפות את אותו "מעביד" עבור הוצאות רכישתו של העובד וכלכלתו, כשתקופת החוב וסכומו נקבעים שרירותית על ידי ה"מעביד". סממן זה הוכר בפסיקה על סחר בזנות בפסק הדין ע"פ 1609, 2260, 2293 בוריסוב נגד מדינת ישראל פד"י (נה) 55 (1) 2001

8 לגרעין הקשה של עבדות, ראה PROSECUTOR V. DRAGOLJUB KUNARAC ET AL בערכאה ראשונה מיום 22 בפברואר 2001 ובערעור מיום 12 ביוני 2002

9 ניתן ללמוד על התייחסות המחוקק לקשרי הגומלין בין סחר לעבדות גם דרך הסדרים שונים שהוא מחיל על הסחר והעבדות, שאינם מוחלים על עבירות אחרות, וביניהם, עונש מינימום, כלל שיש לפסוק פיצויים לקורבנות עבירות אלה, סיוע משפטי חינם, ועזרה משפטית בין מדינות, כפי שיבואר להלן

כדי להמחיש איך העבדות עשויה להראות בשטח, ניתן להיבנות מפסיקה זרה הנסמכת על סעיפי עבדות. למשל, במקרה שנדון בטריבונל הבין-לאומי של יוגוסלביה, הערכאה השיפוטית נתנה דעתה ליסודות ה- ENSLAVEMENT. היה מדובר בנאשמים סרבים שהחזיקו נערות בוסניות צעירות בבית נטוש למשך תקופות שבין שבוע לשישה חדשים. במשך תקופה זו, הנערות נאנסו והושפלו, נאלצו לעשות את כל עבודות הבית, לרבות בישול וניקיון ונאסר עליהן לעזוב בלי ליווי. בנוסף לכך, הן לא קיבלו אוכל סביר ולא הורשו לדאוג לניקיון גופן ובגדיהן כראוי. חלק מהנערות הועברו מיד ליד ועבור חלק מהן שולם כסף כשהן הועברו.

הטריבונל קבע שמדובר בעבדות, בקחתו בחשבון את הראיות הנסיבתיות הבאות: הנאשמים הפעילו שליטה על תנועת הקורבנות, שלטו באקלים הפיזי שלהן, הפעילו שליטה פסיכולוגית, נקטו בצעדים כדי למנוע מהן לברוח, הפעילו כוח, איומים ולחץ. כמו כן שיחקו תפקיד, פרק הזמן הארוך יחסית שבמהלכו התמשך מצב הדברים, הצהרת הנאשמים שהנערות הן שלהם בלעדית, הכפפתן להתייחסות אכזרית והתעללות, שליטה על המיניות שלהן ועבודה כפויה. הטריבונל גם קבע שעשיית עסקה בנערות היא רלוונטית להסקת מסקנה שהתקיימה עבדות.¹⁰

יודגש שהנסיבות דלעיל משמשות רק כסממנים לעבדות; אין חובה שכולן יתקיימו כדי לגבש את יסודות העבירה. דברים אלה נאמרו במפורש על ידי הטריבונל.

כפי שפורש לעיל, הסממנים שעליהם הצבענו כראיות נסיבתיות להוכחת הסחר בבני אדם, עשויים, בהצטברותם, לבסס אישום של החזקה בתנאי עבדות.

3.א עבודת כפייה (סעיף 376 לחוק העונשין)

החוק עיצב מחדש את עבירת עבודת הכפייה, שהייתה קיימת ערב חקיקתו, כדי להתאים אותו לתנאי הניצול החמורים בעולם המודרני. העונש המרבי הקבוע לעבירה זו הוא 7 שנות מאסר. לעומת זאת, העונש המרבי על העבירה הקודמת היה שנת מאסר.

עבירה זו דורשת כפיית עבודה תוך הפעלת אמצעים פסולים והם: שימוש בכוח, באמצעי לחץ אחר, איום באחד מאלה או הסכמה שהושגה בתרמית. "עבודת הכפייה" דומה לעבירות העבדות והסחר בכך שאין זה משנה אם העבודה בוצעה בתמורה או שלא בתמורה. היא שונה מעבירות העבדות והסחר בכך שהיא אכן מחייבת נקיטת אמצעים פסולים.

עם זאת, "אמצעי לחץ אחר", פותח את הפתח לאמצעים הפחותים בעוצמתם מאלימות. מונח זה נלקח מסעיפים אחרים בחוק העונשין וניתן להיבנות מהפסיקה שהתפתחה בעניינם. הנלמד מפסיקה זו (לענין סעיפים 203(ב), 348(ג), וסעיף האינסוס כפי שהוא היה קיים לפני 2001), הוא שלשם קיום יסוד הלחץ, אין צורך להוכיח אלימות פיזית או איום בה,¹¹ אלא מספיק, ניצול מצוקה כלכלית קשה,¹² ובנסיבות מסוימות אף איום מרומז לא לשחרר כרטיס עובד כשמדובר בעובדת זרה.¹³

4.א החמרת הענישה על עבירת העושה (סעיף 431 לחוק העונשין)

עבירת העושה הייתה קיימת גם ערב חקיקת החוק וזה לשונו:

"המנצל את המצוקה, החולשה הגופנית או השכלית, חוסר הנסיון או קלות הדעת של הזולת לאחת מאלה, דינו - מאסר שנה:

1. דורש או מקבל דבר שאינו מגיע לו כדין;

10 וראה PROSECUTOR V. DRAGOLJUB KUNARAC ET AL בערכאה ראשונה מיום 22 בפברואר 2001 ובערעור מיום 12 ליוני 2002

11 וראה ע"פ 5938/00 אזולאי נ. מדינת ישראל, פד"י נה(3), 873, פסקה 9 לענין הנוסח הקודם של סעיף האינסוס

12 וראה ע"פ 2260, 2293, 1609/03 בוריסוב נ. מדינת ישראל, פד"י נח(1) 55 לענין עבירת הבאה לידי זנות בנסיבות מחמירות לפי סעיף 203(ב) (1)

13 וראה ת"פ (באר שבע) 966/99 מדינת ישראל נ. דרור, תק - מח 2004 (1), 5387 בעמ' 5405 לגבי הנוסח הקודם של סעיף האינסוס

2. דורש או מקבל בעד מצרך או בעד שירות תמורה העולה במידה בלתי סבירה מן התמורה המקובלת;
3. נותן בעד מצרך או בעד שירות תמורה הנופלת במידה בלתי סבירה מן התמורה המקובלת.
- החוק החמיר את הענישה מעונש מרבי של שנת מאסר לעונש מרבי של שלוש שנות מאסר, וזאת כדי להתאים את העונש לחומרת המקרים הרווחים בעת הזאת, ובמיוחד בתחום העובדים הזרים. בנדון יש לציין שסעיף העושה הוחל בעבר על עובדים זרים, בתור אוכלוסייה המתאימה לתנאי הסעיף.¹⁴

א.5 שינויים בעבירות החטיפה

החוק חולל שינויים בעבירות החטיפה כדי להתאים אותן למציאות של סחר בבני אדם:

1. סעיף 370 - במצב המשפטי ערב החוק, הייתה עבירה של חטיפה מהארץ. החוק שינה סעיף זה לחטיפה מעבר לגבולות מדינה כל שהיא שבה שוהה אדם. שינוי זה משקף מציאות שבמסגרתה נחטפים בני אדם ממדינה למדינה, כך שהנגע שאותו החוק הפלילי מעוניין לבער אינו מתמקד בביצוע מעשה החטיפה מישראל דווקא, אלא בחטיפה החובקת מדינות שונות, דבר המשרת את "התעשייה" הבין לאומית של הסחר בבני אדם. עם זאת, החוק גם מקל בענישה לעומת המצב המשפטי שקדם לו; בעוד שהעונש על חטיפה מישראל היה 20 שנות מאסר, העונש על חטיפה מעבר לגבולות המדינה הוא 10 שנות מאסר.
2. סעיף 374א - הוסף בחוק סעיף המפרט נסיבות מחמירות של חטיפה למטרות המפורטות בסעיף העבירה של סחר בבני אדם או כדי להעמיד אדם באחת מהסכנות המפורטות בסעיף העבירה של סחר בבני אדם. העונש על עבירה זו הוא 20 שנות מאסר. סעיף זה בא להתאים את הנסיבות המחמירות של החטיפה לעולם שבו מתחולל סחר בבני אדם.

יודגש שכדי לקיים את יסודות החטיפה, אין צורך בהפעלת כוח, אלא די באיומים או פיתוי באמצעי תרמית ללכת מן המקום שהוא נמצא בו (סעיף 369).

עבירה זו עשויה למלא את החסר בעבירת הסחר בבני אדם במקרים שבהם מתעורר קושי להוכיח את יסוד העסקה באדם, אך מתקיימים היסודות של פיתוי אדם על ידי תרמית ללכת ממקום למקום. כמו כן, ייתכנו מקרים שבהם תהיה חפיפה בין עבירות אלה.

א.6 עיכוב דרכון (סעיף 376א)

במצב המשפטי שהיה קיים ערב חקיקת החוק, הייתה עבירה של עיכוב דרכון וזה לשונו:

"המעכב תחת ידו, שלא כדין, דרכון, תעודת מסע, או תעודת זהות של אדם אחר - דינו מאסר שנה."

החוק החדש מחמיר את הענישה על עבירה זו לשלוש שנות מאסר ומפרט נסיבות מחמירות נוספות המביאות לעונש של 5 שנות מאסר והן - אם העבירה בוצעה לשם מטרה מהמטרות המפורטות בסעיף העבירה של סחר בבני אדם או המעמיד אדם בכך באחת מהסכנות המנויות בסעיף העבירה של סחר בבני אדם.

14 עובדים זרים הוכרו כאוכלוסייה פגיעה לצורך עבירת העושה בשני פסקי דין: בפסק הדין ע"פ (ת"א) 70035/04 מדינת ישראל נ. חננה (החלטה מיום 9.9.04) (לא פורסם) - עובדים בחברת בניין הורשעו על כך שקיבלו מעובד זר \$1000 בתור ערבון על כך שחתנו יופיע לעבודה. נאמר שאותו עובד זר נתן את הכסף מתוך מצוקה הנובעת מעצם מעמדו כפועל זר הניצב מול איש שטח כוחני, בחברה שהוא מועסק בה. יתרה מזו, במסגרת ערעור על בקשה לדחיית מועד הדיון, קבע בית המשפט: "...בגדר הנסיבות הרלוונטיות מצוי גם אינטרס הציבור. לעניין זה חשובה העובדה שכתב האישום נועד במקרה זה להגן על עובדים זרים. עובדים זרים הם מגזר אוכלוסייה חלש וטעון הגנה. קשה מאוד לאתר עבירות שמתייחסות לעובדים אלה, משום שמטבע הדברים הם אינם מרבים להתלונן. כיוון שכך, מיצוי הדיון הוא היבט חשוב שעל בית המשפט לשקול, כאשר מתעוררת שאלה של דחיית הדיון, או שאלה דומה."

בפסק הדין ע"פ (ת"א) 7508/04 מדינת ישראל נ. סבן מפקח וחוקר באגף לאכיפת חוקים בתחום העובדים הזרים במשרד העבודה, נתן לעובדות זרות מהפיליפינים הלוואות בתנאי נשך (ריבית של 10% לחודש). הוא הורשע בעבירת עושה כשבית המשפט ראה במעמד הנשים כעובדות זרות משום נסיבה המלמדת על מצוקה. עם זאת, יש להעיר שבשני פסקי דין אלה, עבירת העושה נלוותה לעבירות חמורות נוספות ומדובר היה במקרים חמורים במיוחד, דבר המשליך על הכרה במצוקה.

ההחמרה בענישה ופירוט הנסיבות המחמירות באים כדי לתת מענה למציאות החדשה שבה עיכוב דרכון משמש, במקרים רבים, כלי בידי סוחרי אדם או מבצעי עבירות עבדות או עבודות כפייה, כדי למנוע מקורבנות עבירות אלה לברוח או לשנות את מצבם.

7. א. גרימה לעזיבת מדינה לשם זנות או עבדות (סעיף 376ב)

במצב המשפטי שקדם לחוק, סעיף 203א(ב) קבעה עבירה בזו הלשון:

“הגורם לאדם לעזוב את המדינה שבה הוא מתגורר כדי שיעסוק בזנות, דינו - מאסר עשר שנים.”

עבירה זו הייתה ממוקמת בסימן י' לפרק ח' לחוק העונשין (חלק ב') שענינו “זנות ותועבה”.

החוק קבע עבירה דומה, של מי שגורם לאדם לעזוב את המדינה שבה הוא מתגורר לשם העסקתו בזנות או החזקתו בתנאי עבדות עם עונש זהה של 10 שנות מאסר. עם זאת, על אף שיסודות העבירות דומות, וניתן להיבנות מהפסיקה המרחיבה שניתנה בקשר לעבירה הקודמת, התפיסה שונתה. העבירה החדשה ממוקמת בסימן ז' לפרק י' (חלק ב') של חוק העונשין שענינו “פגיעה בחירות”. יתרה מזו, מטרת המעשה אינה מצומצמת להעסקת אדם בזנות, אלא משתרעת גם על מטרה נוספת - החזקתו בתנאי עבדות. שינויים אלה מעידים על תפיסה לפיה הערך המוגן על ידי עבירה זו היא חירותו של האדם - ערך שניתן לפגוע בו אנושות, אם באמצעות גרימה להעסקת אדם בזנות ואם באמצעות גרימה לכך שיוחזק בתנאי עבדות. עבירה זו עשויה לכסות מקרים שבהם קשה להוכיח את יסוד העסקה באדם, כמחוייב על ידי סעיף הסחר בבני אדם. באותה מידה ניתן לחשוב על מקרים שבהם ניתן להעמיד לדין על סחר בבני אדם וגם על עבירה זו.

ב. הגבלת שיקול דעת שיפוטי - ענישת מינימום וכלל שיש להטיל פיצויים לניזוק

החוק החדש משנה מהמצב שקדם לו בכך שהוא מגביל את שיקול הדעת השיפוטי בשני נושאים; הוא קובע עונש מינימום לעבירות סחר בבני אדם והחזקה בתנאי עבדות וקובע כלל של פיצוי הניזוק בגזר דין לאחר הרשעה בעבירות אלה. הוראות אלה נועדו להעביר מסר לבתי המשפט שעבירות אלה מצדיקות החמרה בענישה וכי ככלל מן הראוי לפסוק פיצוי לניזוקים.

1. ענישת מינימום

במצב המשפטי שקדם לחקיקת החוק, נקבעה ענישת מינימום בכל הקשור לעבירת סחר בבני אדם לעיסוק בזנות. החוק מרחיב את ענישת המינימום לסחר בבני אדם על כל מטרותיו ונסיבותיו כמו גם על עבירת החזקה בתנאי עבדות. עם זאת, החוק אינו נוטל מבית המשפט את שיקול דעתו בצורה גורפת ומוחלטת, אלא קובע שבית המשפט רשאי לסטות מכלל זה מטעמים מיוחדים שיירשמו. עונש המינימום נשאר בעינו כרבע מהעונש הקבוע בחוק, כשעונש מאסר לא יהיה בהיעדר טעמים מיוחדים כולו על תנאי.

2. פיצוי לניזוק

במצב המשפטי שקדם לחקיקת החוק, בית משפט היה רשאי לפסוק פיצוי לניזוק במסגרת גזר הדין, לפי הוראות סעיף 77 לחוק העונשין. החוק משנה מצב זה על ידי קביעת כלל שאם הורשע אדם בעבירה של סחר בבני אדם או החזקה בתנאי עבדות, ולא נפסקו לו פיצויים, על בית המשפט לפרט בגזר דינו את נימוקיו לאי פסיקת הפיצויים.

ג. הסדר חילוט רחב

החוק קובע הסדר חילוט רחב בכל הנוגע לרכוש הקשור לעבירת הסחר בבני אדם וההחזקה בתנאי עבדות. במצב המשפטי שקדם לחקיקת החוק, אם עבירת הסחר לעיסוק בזנות נעברה שלא במסגרת ארגון פשיעה ובלי תשתית של הלבנת הון, חל סעיף 39 לפקודת סדר הדין הפלילי (מעצר וחיפוש) [נוסח חדש], התשכ"ט - 1969, המאפשר לעשות שימוש בכלי החילוט כמו בכל עבירה, במסגרת גזר הדין, לגבי חפץ שנעשתה

בו או לגביו עבירה, כשהאדם שהורשע בעבירה הוא בעל החפץ. סעיף זה אינו מאפשר חילוט רכוש שלא אגב ניהול הליך פלילי וכמו כן הרכוש שניתן לחלט הוא צר בהיקפו. כמו כן, אין הוא מסמיך בית משפט לתת סעדים זמניים במקביל לחילוט. בנוסף לכך, הוא מסמיך את בית המשפט להורות על חילוט, אך אינו מחייב אותו לעשות כן.

לעומת זאת, החוק החדש מאמץ את ההסדר הקיים בחוק מאבק בארגוני פשיעה, התשס"ג - 2003, שהוא רחב ומאוזן, ומחיל אותו, בשינויים המחוייבים, על עבירות הסחר בבני אדם והחזקה בתנאי עבדות.

הסדר החילוט הרחב מתבטא באלה:

1. ההסדר מאפשר חילוט רכוש מורחב - הכולל רכוש שצמח או שבא מרווחי רכוש שמקורו במקרקעין, מיטלטלין, כספים וזכויות.
2. הקשר בין אותו רכוש לעבירה עשוי להיות אף הוא רחב. (די בכך שנעברה באותו רכוש עבירה, הוא שימש לביצוע העבירה, איפשר את ביצוע העבירה או יועד לביצועה או הושג במישרין או בעקיפין כשכר ביצוע העבירה, יועד להיות שכר ביצוע העבירה או הושג כתוצאה מביצועה).
3. החוק מטיל ככלל חובה על בית המשפט לחלט רכוש של נאשם לאחר הרשעה בסחר בבני אדם או החזקה בתנאי עבדות אלא אם כן בית המשפט סבר שאין לעשות כן מנימוקים מיוחדים שיפרט.
4. החוק מסדיר אפשרות לסעדים זמניים ולחילוט רכוש בהליך אזרחי שלא קדם לו הליך פלילי בנסיבות יוצאות דופן.

ד. קרן חילוט ייעודית - עם הדגש על הגנה על קורבנות סחר בבני אדם ועבדות

במצב המשפטי שקדם לחוק, בנסיבות שהיה אפשר לחלט רכוש שהיה קשור לסחר בבני אדם לעיסוק בזנות, הוא חולט לטובת המדינה; לא הייתה קיימת קרן ייעודית שבה הופקדו הכספים, אלא אם כן היה מדובר בתיק סחר בבני אדם עם תשתית של הלבנת הון. החוק מחדש לעניין זה ומקים קרן דוגמת הקרן הקיימת לרכוש המחולט בהקשר לעבירות סמים מסוכנים והלבנת הון כמפורט בסעיפים 36 עד 36 לפקודת הסמים המסוכנים [נוסח חדש], התשל"ג - 1973.

קרן זו, כמו הקרן שהוקמה לפי פקודת הסמים המסוכנים, מאפשרת שימוש ייעודי בכספי חילוט ובקנסות המוטלים בגין ביצוע עבירות של סחר בבני אדם או החזקה בתנאי עבדות למטרות הקשורות למאבק נגד עבירות אלה והן:

1. שיקום של נפגעי עבירות אלה, טיפול בהם והגנה עליהם. בצורה תקדימית, החוק קובע שלמטרה זו יוקצה בכל שנה סכום שלא יפחת ממחצית מנכסי הקרן בשנה אחת;
2. מניעה של ביצוע עבירות אלה;
3. ביצוע תפקידי רשויות אכיפת החוק לשם אכיפת הוראות החוק לעניין עבירות אלה;
4. תשלום פיצוי (כולו או חלקו) לקורבן שכר שנפסק לטובתו פיצוי, אם בהליך אזרחי ואם בהליך פלילי, אם הוא הצליח להראות כי אין באפשרותו הסבירה לממש את פסק הדין.

מטרות אלה משקפות את התפיסה הבינלאומית לגבי הצעדים המרכזיים הדרושים כדי להיאבק בתופעת הסחר בבני אדם: הגנה על קורבנות העבירות, נקיטת אמצעי מניעה נגד הסחר ואכיפת החוק האוסר עליו.¹⁵ בדו"ח מחלקת המדינה של ארצות הברית בדבר סטטוס המאבק נגד הסחר בבני אדם במדינות העולם, אמצעים אלה מכונים The three Ps: Prevention, Protection and Prosecution.

כאמור, ההסדר שבחוק הוא תקדימי מבחינת ההדגש שלו על חשיבות ההגנה על קורבנות עבירות אלה לעומת החשיבות שהוא מייחס למטרות האחרות. ניתן לראות זאת בקביעה כי לפחות מחצית מהסכום השנתי של

15 תפיסה זו באה לידי ביטוי באמנות בינלאומיות שמדינת ישראל חתמה עליהם ובכללן: PROTOCOL TO PREVENT, SUPPRESS AND PUNISH TRAFFICKING IN PERSONS, ESPECIALLY WOMEN AND CHILDREN, SUPPLEMENTING THE UNITED NATIONS CONVENTION AGAINST TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIME

הקרן יוקצה למטרות הגנה ובהסדר המאפשר תשלום פיצוי שנפסק לקורבן סחר שלא הצליח לממש פסק דין לפיצויו.

ה. קידום המאבק הבינלאומי בסחר בבני אדם - עבירות מחוץ לשטח המדינה ועזרה משפטית בין מדינות

החוק חותר למען קידום המאבק הבינלאומי בסחר בבני אדם בשני מישורים:

1. הרחבת הסמכות לשפוט אזרח ישראלי שביצע עבירה בחו"ל

במצב המשפטי שקדם לחקיקת החוק, ככלל, בית המשפט היה מוסמך לדון אזרח ישראלי שביצע עבירה בחו"ל אם מתקיים יסוד הפליליות הכפולה. זה אומר שאותה סמכות מותנית בכך שהמעשה הוא בגדר עבירה במדינה שבה היא בוצעה ובמדינת ישראל כאחד (סעיף 15 לחוק העונשין). נקבעו מספר חריגים לכלל זה וביניהם סחר בבני אדם לעיסוק בזנות ועבירות זנות נגד קטינים. במקרים אלה, ניתן לדון אזרח ישראלי שביצע עבירה בחו"ל אף אם אותו מעשה אינו נחשב לעבירה במדינה שבה הוא בוצע.

החוק מרחיב סמכות זו ומוותר על דרישת הפליליות הכפולה במה שנוגע לשלוש עבירות נוספות: סחר בבני אדם (לא רק לעיסוק בזנות), הוצאה אל מעבר לגבולות המדינה לפי סעיף 370 וגרימה לעזיבת המדינה לשם זנות או עבדות לפי סעיף 376א.

הסדר זה מקדם את המאבק הבינלאומי נגד עבירות אלה ואינו מאפשר לאזרח ישראלי לעשות שימוש בהיעדר חקיקה במדינה שבה בוצעה העבירה כדי להימלט מאימת הדין. הוא מתאים לשלוש העבירות שהוספו מכיוון שהן מתאפיינות ברכיב בינלאומי והן בגדר נגע בינלאומי שיש למדינת ישראל עניין בביעורו כשהוא מבוצע על ידי אזרחיה, אף במקרים שבהם מדינה אחרת לא קבעה שמעשה זה הוא עבירה.

יצוין כי בעניין סמכות השיפוט יחולו גם הכללים והתנאים המפורטים בסעיף 9 ובסעיף 14(ב)(2) ו-3(1) - (ג) לחוק העונשין ולמשל, בעניין הסכמת היועץ המשפטי לממשלה להגשת כתב אישום כאמור וכן הדרישה שסמכות השיפוט תוחל רק במקרים שבהם לא זוכה כבר האדם במדינה שבה עבר את העבירה או אם הורשע בה - לא ריצה את עונשו.

2. עזרה משפטית בין מדינות - אכיפת צו חילוט זר

החוק מסמיך בית משפט בישראל, לאכוף צו חילוט זר לגבי רכוש הנמצא בישראל והנוגע לעבירות סחר בבני אדם והחזקה בתנאי עבדות וכן מסמיך את שר המשפטים לפנות למדינה אחרת בבקשה לאכוף צו חילוט רכוש שניתן בישראל בנוגע לעבירות כאמור לגבי רכוש הנמצא באותה מדינה, וזאת באמצעות תיקון התוספת השנייה לחוק עזרה משפטית בין מדינות, התשנ"ח - 1998 והוספת עבירות הסחר בבני אדם וההחזקה בתנאי עבדות לרשימת העבירות המנויות בה.

במצב המשפטי שקדם לחוק, היו מנויות בתוספת השניה לחוק האמור, בין היתר, עבירות לפי פקודת הסמים המסוכנים, עבירות לפי חוק איסור הלבנת הון, עבירות שיש להן זיקה לפעילות טרור ושמצע העבירה מודע לאותה זיקה ועבירות לפי חוק מאבק בארגוני פשיעה. המשותף לעבירות אלה הוא אופיין הבינלאומי וחשיבות שיתוף הפעולה הבינלאומי במיגורן. מאחר שהיבטים אלה קיימים גם בעבירות הסחר בבני אדם, ולעתים גם בעבירת ההחזקה בתנאי עבדות, הן הוספו לרשימה שבתוספת האמורה.

יש בתיקון האמור, כדי להגביר את שיתוף הפעולה בין מדינת ישראל למדינות אחרות בכל הקשור לאכיפת האיסור על ביצוע עבירות סחר בבני אדם, שהן, כאמור, עבירות בעלות אופי בינלאומי. התיקון עולה בקנה אחד עם מחויבות מדינת ישראל לפי האמנות הבינלאומיות בדבר מיגור הסחר בבני אדם.

1. אכיפה כלכלית - (תיקון חוק איסור הלבנת הון, התש"ס - 2000)

במצב המשפטי הקיים, רק עבירת סחר בבני אדם לעיסוק בזנות, וכן עבירות שהיו קיימות בסימן ז' לפרק י' של חוק העונשין שעניינן פגיעות בחירות, נחשבו לעבירות מקור לצורך חוק איסור הלבנת הון.

החוק מתקן את חוק איסור הלבנת הון כדי לקבוע שהעבירות החדשות שנקבעו בסימן זה ייחשבו אף הן לעבירות מקור. עבירות אלה כוללות - סחר בבני אדם (סעיף 377א(א)), חטיפה לשם מטרת סחר בבני אדם (סעיף 374א), החזקה בתנאי עבדות (סעיף 375א) וגרימה לעזיבת המדינה לשם זנות או עבדות (סעיף 376ב).¹⁶ הרחבה זו מאפשרת העמדה לדין על פעולות ברכוש שנעשו בקשר לעבירות הללו ובדרך זו מאפשרת מאבק משולב באמצעות סעיפי העבירה עצמן ובאמצעות חוק איסור הלבנת הון.

ז. הגנות על קורבנות הסחר בבני אדם

החוק קובע מספר הסדרים שנועדו להגן על קורבנות הסחר בבני אדם ועבירות נלוות והן:

1. חובת דיווח (סעיף 368ד לחוק העונשין)

במצב המשפטי שהיה קיים לפני חקיקת החוק הייתה חובה על אדם לדווח למשטרה או לפקיד סעד אם היה לו יסוד סביר לחשוב כי זה מקרוב נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע בידי האחראי עליו. בנוסף לכך הוטלה חובה על בעלי מקצוע מסויימים לדווח כאמור אף אם עבירה זו לא נעברה זה מקרוב (ולמשל רופא, אחות, עובד חינוך, עובד סוציאלי, עובד שירותי רווחה, שוטר, פסיכולוג, קרימינולוג, עוסק במקצוע פרה - רפואי ומנהל או איש צוות במעון או במוסד ששם שוהים הקטין או חסר הישע). חובת הדיווח הוגבלה לעבירות מסויימות בלבד וביניהן סחר לעיסוק בזנות. אי מילוי אחרי חובה זו היא בגדר עבירה פלילית.

החוק הרחיב חובה זו גם על עבירות סחר בבני אדם פרט לעיסוק בזנות. לפיכך, בהתקיים יסודות ההגדרות של "חסר ישע" ו"אחראי על קטין או חסר ישע", חובה זו תהיה מוטלת על כל אדם מהציבור במקרה של עבירה שנעברה זה מקרוב ועל איש מקצוע, אף במקרים שאין מדובר בעבירה שנעברה זה מקרוב.

הסדר זה נועד להגן על אוכלוסיות פגיעות ולגייס את הציבור ובעלי מקצוע הבאים במגע בתוקף תפקידם עם קורבנות של עבירות כאלה, ליטול חלק בהגנה עליהם.

2. חקירה שלא בפני הנאשם (חוק לתיקון סדרי הדין (חקירת עדים), התשי"ח - 1957)

במצב המשפטי הקיים, בית המשפט היה מוסמך להורות על שמיעת עדותו של מתלונן בעבירה של סחר בבני אדם לעיסוק בזנות או עבירות מין - שלא בפני הנאשם, בהתקיים ערובות פרוצדורליות מסויימות שתכליתן להגן על הנאשם.

החוק מרחיב הסדר זה גם על עבירות של סחר בבני אדם למטרות נוספות והן: להבאת אדם לידי מעשה זנות (להבדיל מ"עיסוק בזנות"), להבאת אדם להשתתפות בפרסום תועבה או בהצגת תועבה, ולביצוע עבירת מין באדם. הרחבה זו נעשתה מתוך הנחה שיש מכנה משותף לעבירות אלה המצדיק מתן אפשרות למתלוננים להעיד שלא בפני נאשמים, וזאת בשל הרתיעה של מתלוננים להתעמת עם נאשמים שחדרו בצורה כה משמעותית לתחום הפרט שלהם.

3. סיוע משפטי לקורבנות סחר בבני אדם והחזקה בתנאי עבדות

במצב המשפטי שקדם לחקיקת החוק, ניתן סיוע משפטי חינוך, ללא דרישה למלא אחרי מבחן זכאות כלכלית, לקורבנות סחר לעיסוק בזנות. החוק מרחיב מעבר לכך, ומטיל חובה על המדינה להעניק סיוע משפטי חינוך, ללא דרישה למלא אחרי מבחן זכאות כלכלית לקורבנות הסחר בבני אדם בכלל ולקורבנות עבירת החזקה בתנאי עבדות, וזאת עד ליום 15 בספטמבר 2008.

מדובר בסיוע משפטי לגבי תביעות אזרחיות שנובעות מעבירת הסחר או העבדות שבוצעו נגד אותם קורבנות ובמסגרת חוק הכניסה לישראל. ההרחבה היא זמנית, כדי לאפשר לממשלה להעריך כיאות את עלויות מתן הסיוע המשפטי לאוכלוסיה נוספת זו.

16 בנדון יצוין שעבירת עבודת כפייה גם נחשבת לעבירת מקור, אך לא היה צורך בתיקון חקיקה כדי להפוך אותה לכזו, שכן היא הייתה קיימת לפני חקיקת החוק

4. עדות מוקדמת (סעיף 117 ב) לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב - 1982)

במצב המשפטי שקדם לחוק, מקום שהוגשה בקשה לגביית עדות מוקדמת, בעבירת סחר לעיסוק בזנות, על בית המשפט היה להחליט בבקשה לא יאוחר משבועיים מיום הגשתה. כמו כן, הוטלה חובה על בית המשפט לגבות את העדות תוך חודשיים מיום ההחלטה, אלא אם כן בית המשפט האריך את התקופה מטעמים מיוחדים שיירשמו.

החוק מרחיב קציבת זמנים זו על כל עבירות הסחר בבני אדם ואינו מגביל אותה לסחר לעיסוק בזנות. הסדר זה מאפשר לצמצם את התקופה שבמהלכה ניתן לגורמים עברייניים להפעיל לחצים על קורבנות אלה ולאפשר להם לחזור לארצות מוצאם תוך תקופה סבירה, אם רצונם בכך.

5. שמיעת עדות בדלתיים סגורות ואי פרסום פרטים לגבי קטינים

החוק מתקן את סעיף 68(ב) לחוק בתי המשפט ומסמיך את בית המשפט לדון בדלתיים סגורות, אם ראה צורך בכך לשם הגנה על עניינו של נפגע עבירת סחר בבני אדם. הצורך בהגנה זו נובע מחשש שנפגע עבירה כאמור יירטע מלהעיד מפאת הבושה, וזאת בדומה להוראה לעניין הגנה על נפגעי עבירות מין שבפסקה (5) של אותו סעיף. תיקון זה עולה בקנה אחד עם הוראות האמנה בדבר מיגור הסחר שלפיהן על המדינות שהן צדדים לאמנה להגן על פרטיות קורבנות הסחר בבני אדם, ככל שניתן במסגרת המשפט המקומי (סעיף 6 (1) לאמנה).

החוק גם מתקן את סעיף 70 לחוק בתי המשפט, שעניינו איסור פרסומים, ואוסר בסעיף קטן (ג) על פרסום שמו של קטין שהוא נפגע עבירת סחר בבני אדם, תמונתו, מענו או פרטים אחרים העשויים להביא לזיהויו בלי רשות בית המשפט. הוראה זו נועדה להושיט הגנה מיוחדת לנפגע שהוא קטין מפני נזק נפשי נוסף בעקבות פרסום פרטיו, מעבר לנזק המהותי שנגרם לו מעצם ביצוע העבירה. הגנה זו נדרשת מפאת הבושה והטראומה המלוות נפגעי עבירת סחר בבני אדם בדומה לנפגעי עבירות מין. התיקון המוצע מתיישב גם עם דרישות האמנה בדבר מיגור הסחר הקובעת שעל המדינות שהן צדדים לאמנה להגן על פרטיות נפגעי העבירה ועל זיהויים בהליכים משפטיים ככל שניתן במסגרת המשפט המקומי (סעיף 6 (1) לאמנה). כמו כן הוא עולה בקנה אחד עם האמנה בדבר מיגור הסחר נגד ילדים המחייבת את המדינות שהן צדדים לה לאמץ צעדים כדי להגן על פרטיות וזיהויו של קטין שהוא נפגע סחר (סעיף 8 (e) לאמנה).

6. זכויות נפגעי עבירה (חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א - 2001)

במצב המשפטי שקדם לחקיקת החוק, סחר בבני אדם לעיסוק בזנות נחשב ל"עבירת מין ואלמות", כשעבירות אלה מזכות את נפגע העבירה בהגנות בהליך המשפטי, מעבר לאלה המוענקות לנפגעי עבירות אחרות (למשל, זכות לקבל מידע על מאסר או משמורת של נאשם או נידון, החובה לנהל הליכים בזמן סביר, איסור על חקירת נפגע עבירה על עברו המיני על ידי גוף חוקר ככלל, זכות לנוכחות מלווה בחקירה, זכות להביע עמדה לפני ועדת שחרורים, זכות להביע עמדה לעניין חנינה).

החוק מוסיף את עבירות הסחר בבני אדם בכלל (מעבר לסחר לעיסוק בזנות), ההחזקה בתנאי עבדות, והחטיפה לשם מטרת סחר בבני אדם לרשימת העבירות האלה, המזכות בהגנות נוספות.

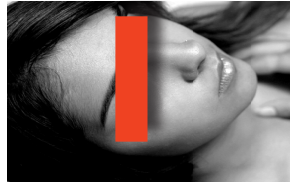
7. קרן חילוט ייעודית

גם קרן החילוט הייעודית שתוארה בהרחבה לעיל, משרתת, בין היתר, את האינטרס להגן על קורבנות הסחר והעבדות, אם באופן כללי ואם על ידי הושטת עזרה לקורבנות אינדיבידואלים בנסיבות מסוימות, והכל כפי שבואר לעיל.

ח. סיכום

כפי שניתן לראות מהניתוח דלעיל, החוק החדש מעניק לרשויות אכיפת החוק כלי עבודה כדי לסייע להן להאבק בסחר בבני אדם ועבירות נלוות:

1. החוק קובע מכלול של עבירות, שלפחות על פני הדברים, יש בהם כדי לכסות את מרבית המקרים שיש בהם משום ניצול חמור או החפצה של אדם.
2. החוק שולח מסר לבתי המשפט להחמיר בענישה של מבצעי עבירות סחר בבני אדם והחזקה בתנאי עבדות ולהעניק לקורבנות עבירות אלה פיצוי במסגרת גזר הדין.
3. החוק מספק כלים כלכליים להיאבק בסחר בבני אדם והחזקה בתנאי עבדות בדמות הסדר חילוט רחב ותיקון חוק הלבנת הון.
4. מוקמת קרן חילוט ייעודית האמורה לקדם את המאבק בסחר בבני אדם ובעבדות על ידי הקצאת כספים לצרכי אכיפה, מניעה והגנה על קורבנות.
5. החוק מספק כלים כדי לקדם את המאבק הבינלאומי נגד סחר בבני אדם בדמות סמכות שיפוט רחב על עבירות המתבצעות על ידי אזרחים ישראליים בחו"ל ובאמצעות הסמכת בתי משפט לאכוף צווי חילוט זרים.
6. החוק מספק סדרה של הגנות לקורבנות סחר ועבירות נלוות ובכללן: הגנות במסגרת ההליך המשפטי (דיון בדלתיים סגורות, איסור על פרסום פרטי קטינים, זכות לקבל מידע ולהביע עמדה בצמתים מרכזיים של ההליכים הפליליים, אפשרות להעיד שלא בפני הנאשם, החשת עדות מוקדמת), סיוע משפטי, חובת דיווח לגבי עבירות סחר בבני אדם, וקרן חילוט ייעודית שאחת ממטרותיה המרכזיות היא להגן על קורבנות סחר ועבדות בכלל וקורבנות אינדיבידואלים בנסיבות מסויימות.

האם עומד
מולך קרבן
סחר בבני
אדם, עבדות
או עבדות
כפויה?
עזור!

This project is funded by
the European Union

The views expressed in this publication do
not necessarily reflect the views
of the European Commission.

- זיכרי:**
- לא כל הסימנים שצוינו צריכים להתקיים כדי שאדם יוכר כקרבן סחר בבני אדם, עבדות או עבודת כפייה.
  - השאלה האם השהיה בישראל "חוק" או "לא חוק" אינה רלוונטית: גם אדם ללא אשרה עלול להיות עבד סחר, עבדות או עבודת כפייה.
  - עבירות של סחר בבני אדם ועבדות אינן תלויות בהסכמתו או אי-הסכמתו של הקרבן; גם אם הקרבן הסכים לחיות בתנאי עבדות, זו עדיין עבירה.

שימו עוצר במקומו: הוא תלוי במעסיקי הישראלי, לצורך השבת חובות בארץ המוצא ולצורך פרנסת משפחתו. הוא אינו דובר את שפת המקום, הוא חושש שיגורש מהארץ, הוא אינו יודע למי לפנות. בנסיבות אלה, לפעמים הוא נדרש "להסכים" להמשיך ולעבוד בתנאים קשים, שעלולים להגיע לכדי עבדות על פי החוק הישראלי.

את עשוי להיות האדם שיציל אותו מהמשך שהייתו בתנאי עבדות!

אל תגיד: "זה לא יכול להיות"
יש תיעוד של מקרים רבים בישראל ובמקומות אחרים בעולם, בהם אזרחים התעללו בזרים במגוון דרכים: **דרשו** מעובדי הקלאות לישון בזווי תרנגולות, **דרשו** מעובדות-בית לקיים עמם יחסי מין, **אסרו** על עובדי בניו לצאת משטח אתר הבניה ועוד.

במקרה הצורך, ניתן לפנות אל:

מיכל אלמוג
יחידת סעי'ד
michael_almog@police.gov.il
03-5555403
03-5555400

סיוג'לית זוהר
האגף לסייע משפטי, משרד המשפטים
SigalitZ@justice.gov.il
03-6932735

ז'עמ, א-הספקת אמצעי במחנות, מניעת טפול רפואי
תנאי מחיה בלתי הולמים - האם העובד קיבל מספיק אוכל ושתייה האם יש לו מיטה לישון עליה?
הגבלת חירות - על ידי גילולתו במקום, אומים במידה שפר הגבלות תנועה, פקוח על תנועתו
אסור על יצירת קשר עם אחרים - האם נאסר על האדם השימוש בטלפון? האם התועסק אסר על עובדו לדבר עם השכנים?
עשיתי עסקה באדם - העבדת אדם מיד ליד, למטרת הפול?

אלמות - פגיעות פיזיות או מניות
אומים - לדוגמא: "אם לא תעשה מה שאני אומר לך תחטוף מכות"; "אם לא תסכימי לעבוד תמורת השכר הזה - אני אקרא למשטרה שתבוא לקחת אותך"
עיכוב מסמכים - נטילת דרכנו של אדם או מסמך חשוב אחר
השפלה - התייחסות מבהה אל אדם (אנקות, קללות, יריקות, דבר מזלזל, דרישה לבצע מעשים מביזים)
תנאי עבודה מפרכים - שעות ארוכות במיוחד, העדר חופשות, אי-תשלום שכר או תשלום שכר

איך תדע אם האדם שעומד מולך הוא קרבן של עבירות אלה?

הנה מספר סימנים, שאמורים להדליק אצלך "נורה אדומה"

תופעת הסחר בבני אדם והעבדות המודרנית רווחת בכל העולם. הקרבנות הם בדרך-כלל זרים, אשר חוסר היכרותם עם השפה, התרבות והחוק המקומי, מצבם הכלכלי הקשה והעדר גורמי תמיכה חברתיים, הפכים אותם קלים לניצול.

מדינת ישראל מחוייבת למאבק בתופעה זו.

המדריך לזיהוי קורבנות עבדות
ועבודת כפייה, מבוסס על סדנאות
זיהוי קורבנות סחר בבני אדם, עבדות
ועבודת כפייה

יוזמה משותפת של היחידה לתיאום המאבק בסחר
בבני אדם, משרד המשפטים והמרכז להגירה
בינלאומית ולקליטה, ג'וינט ישראל, במימון האיחוד
האירופי

www.cimi.org

The views expressed in this publication do not necessarily reflect the views of the European Commission.
העמדות המובאות בפרסום זה אינן משקפות בהכרח את עמדת האיחוד האירופי.